

RAVSTED SOGN

- træk af dets historie

RAVSTED SOGN

- træk af dets historie

Vi søger slægtens spor i stort og småt,
i flinteøksen efter harvens tænder,
i mosefundets smykke, plumpt og råt,
i kirkens kvadre, lagt af brede hænder.
Hvert skimlet skrift, hver skjoldet alterbog
har gemt et gran af slægtens ve og våde,
nu skal de røbe mig, hvad vej jeg drog,
og løfte mig en flig af livets gåde.

Til mine læsere.

Træk af Ravsted sognehistorie, med hovedvægten lagt på byen Ravsted, er skrevet delvis på grundlag af arkivstudier og dels mundtlige overleveringer, og for oldtidshistoriens vedkommende er den skrevet ud fra lidt baggrundsviden overført til stedet, der så på en egen måde åbner sig og får mæle, men "fortidens tale" vil selvsagt være farvet af den, der lytter og fortolker.

Der skal lyde en tak til Jakob Madsen Petersen, Hynding, for god hjælp med billedstoffet.

Ravsted skole d. 30. oktober, 1981.

Sigfred Nordvalg Christensen.

Kort over Ravsted sogn

Træk af Ravsted sogns historie.

Min fødestavn er lyngens brune land
 min barndomssol har smilt på mørken hede,
 min spæde fod har trådt det gule sand,
 blandt sorte høje bor min ungdomsglæde.

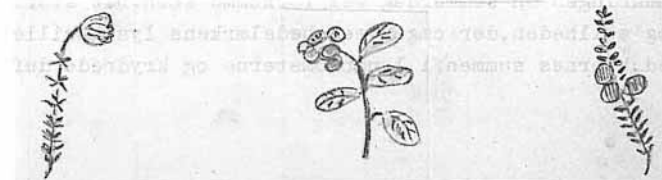
Sådan sang St. St. Blicher om den jyske hede for slægtled til bage, og de, der dengang boede på den midtslesvigske slette, har kun net stemme i med, for det land, han beskrev "som lyngens brune land", var lig deres.

Med det i tankerne er der vel næppe nogen egn i vort hjemland, der i de sidste menneskealdre har undergået en sådan forandring landskabsmæssigt set som den store midtslesvigske hedeslette.

Den skarpe grænse mellem det frodige bakkeland mod øst og de mere frugtbare bakkeøer mod vest er i dag helt udviskede. På den førhen så karrige hedeslette findes overalt veldrevne marker, ofte omgivet af levende hegn, som er en hindring for det vide udsyn, man førhen havde, men giver så til gengæld landskabet et pyn- teligere og blidere præg og stækker den vedholdende nordvesten- vind, og hvad som er gavnligere, den udmarvende "Påskeøsten", der i tørre forårsmåneder hærgede de dyrkede marker.

Krydser man landet i dag ad de snorlige moderne veje, passerer man velordnede landsbyer, placeret i tilbørlig afstand fra hinanden, og spredt derimellem ligger pyn- telige småhuse og gårde gemt bag haver med buske og træer.

Jo, landet har skiftet udseende, men er dog i sine grundtræk uforan-

dret: de brede, flade sletter under en enorm himmelkuppel, der hele kredsen rundt forbliver ubruds.

Det er et hjørne af dette sletteland, der her skal berettes om nemlig:

RAVSTED SOGN.

Landevejen fra Flensborg til Ribe går gennem sognet, og Ravsted by er på det nærmeste det geografiske midtpunkt mellem de to gamle handelspladser. Den ny, brede landevej, der blev anlagt o. 1930 afløste en tidligere chausse, der bugtede sig gennem landskabet, og utvivlsomt næsten slavisk har fulgt de hjulspor, der gennem århundreder har markeret ruten over den midtslesvigske slette fra øst mod vest. Vejen var så betydelig, at den havde navn. Den blev benævnt "Den Store Borrevej", et navn den sikkert har fået i en tidlig middelalder. Men vejen er langt ældre, og dens historie fortæller sig i en dunkel oldtid, da vore forfædre byggede gravhøje, thi i hele dens forløb fra øst til vest bekræftes den af disse, hvor den passerer bopladser fra Gasse Høj og over til Hærvejen. Den har været een af de mange tværgående oldtidsveje, der har forbundet Øst- og Vestlandet, forøvrigt den første sikre vej, der kunne benyttes nord for det udstrakte Vidåbækken. Når den i gamle dokumenter benævnes "Den Store", kan man deraf slutte, at den har været af trafikal betydning, og det kan da ikke udelukkes, at Nordens apostel, Ansgar, har fulgt den på sine vandringer til Ribe.

Lad os i tankerne gå 200 år tilbage og følge den gamle vej fra Løgumkloster til vor by, Ravsted.

Efter en kort vandring gennem dyrkede marker øst for Kloster by kom man ud på heden. Så langt øjet rakte sås kun lyng, ikke en menneskelig hytte, end ikke et træ kunne standse blikket østover. Hjulsporene, eller rettere flere parallelt løbende, afstak ruten. Nu og da kunne man følge en smal gangsti gennem lyngen, der forkortede vejen for den gående. En lille variation i landskabet fandtes hist og her, hvor man passerede et beskedent moseområde. Her voksede lidt forkrøblet pile- og birkekrat. Også i små lavninger i landskabet var lyngen fortrængt af stive stargræsser, og det fremtrådte som grønne mønstre i lyngtæppet. Det var det såkaldte drav.

Var vor vandrer udstyret med lidt romantik og poesi, kunne vandringen en sommerdag vel forkomme skøn. Det store udsyn, freden og stilheden, der omgav een, hedelærkens lyse triller over ens hoved, biernes summen i lyngblomsterne og krydrede dufte af

porse i næseborene. Alt dette har vor vandringsmand næppe haft sans for. Han skridtede ud, og hans eneste tanke var hurtigst muligt at nå sit rejsemål.

En lille mils vej fra Kloster nåede han frem til en beskedne boplads. Det var Alslev, der lå tæt op ad det første vandløb, man skulle passere, nemlig Arnåen. Forøvrigt også det største vandløb på rejseruten østover. Langs en tværgående vej lå på række nogle få beskedne bondehuse. Den eneste beboelse, der faldt lidt uden for rækken var krostedet. Det havde lagt sig næsten midt ud i sporene på den gennemgående vej for at byde sig til. De fleste forbipasserende har næppe ladet sig nøde. Vor vandringsmand ej heller.

Kroen ligger der forøvrigt endnu, men er for længst ude af drift. Den ligger nu med det nørdestre gavlhjørne ud mod den ny vej og viser den med dens moderne trafik ligesom i foragt sin kolde skulder.

Hvor før vadestedet havde været, førte nu en smal og primitiv træbro vor vandringsmand tørskoet over åen. Det rindende åvand og de grønne enge i ådalen forekom enhver forbipasserende vederkvægende i de ellers så lange hede vandringer.

Efter at have passeret et beskedent dyrket område øst for bostedet, hvis udstrækning næsten nåede ud til det dyrkede land omkring Busholmgårdene, der lå lidt nord for vejen ned mod Arnåen, så befandt vor vandrer sig igen i "lyngens brune land", der i en næsten ubruds flade gik over sogneskellet og langt ind i Ravsted sogn.

Et smalt vandløb markerede skellet mellem Ravsted og Øster Højst sogne, og for at betjene den gående trafik var der lagt en "stok" (smal gangbro) over vandløbet. "Slørkjærbro" kaldte de stedkendte overgangsstedet. Vandløbet var navnløst, men havde sit udspring i Ravsted sogn i Gammeljordene og løb i sydvestlig retning, hvor den ved Øster Højst by gik ud i Arnåen.

Langs vandløbet var der engdrag, der i nord og øst udvidede sig til en endda ret anseelig størrelse. Det blev benævnt "Nørrekjær", og hørte til Ravsted bys ejerlav. Syd for overgangsstedet lå en eng med navnet "Slørkjær". Den hørte til Alslev ejerlag og havde i fordums tid sammen med Alslev by været underlagt det mægtige Løgum Kloster. Til denne eng knytter sig en tildragelse, hvorom et dokument i Løgum Bogen beretter.

"De Hyndinger-bønder havde i mange år høstet høet i engen. Da det kom munkene i Klostret for øre, blev de Hyndinger-bønder stævnet for Slogs herreds ting, anklaget som ransmænd af den mægtige Abbed Claus i Løgum. Det var i 1480 onsdag nest for Skt.

Iet tingswinde ad VIII Ransneffning aff Sluxherrit offuer suore *Anders*
y Hynning oc hans Naaboer iet fult Rhann fordi dli med wold
bortrandhe det Høe wlaß Slöerkier oc Slöerkierflye siden
Sandemend gjorde Marckenfchiel.

Alle mend thette breff seer eller höre læsse hielße wij Jes Tamßen i Rabstede
herritsfogit paa Sluxherrits ting, Otte van Campen höwitsmand paa Lille Tunder,
Eggert Gördilen Knabe, oc Michel i Busholm ewindelig med Gud: Kundgiøre
wij forschreuen mend medt thette wort obne breff ath Aar effter gudts byrd
MCDLXXX paa det andet, Onsdag next for S. Michaelis dag waar schicket for os
oc for flere dannemendh som then tijd nerwerendis whaar paa Sluxherrits ting,
hedlig fader her Abbet Clauis aff Lugum Closter, huilken som haffde til kraffuit
rauiens neffning oc thennom i hender haffuer sworen, ad giøre touff offuer Anders
i Hynning oc hans medbyggere i thett same stedt, huilke som haffuer bruket Clo-
sters egendhoem som kallis Slöerkier oc Slöerkierflyde, huilke egendom di haffuer
bruket siden Sandemend gjorde touff oc lagde Marckenschel mellom Alßeß oc Hyn-
ning med ett fult wold oc welde, oc bort förde med rhann mod her Abbet hans
minde, huilke egendom Lugum Closter hauer haffd wlast oc wkierd i hundre Aar
och der till, oc haffuer her Abbet medt fine hedlige brödre, giffuet sin louff
paa Lagheßildt paa forschreffsuen egendom, och haffuer der obne beseglet breff paa,
huilke forschreffsue neffning wdginge. Som waare Michel i Bufzholm, Tyge
Jenssen y Loctrup, Madts Persen i Lundh, Per Godtschenßen i Byllerup, Boo
Lille i Hoftrup, Elche Persen i Gofzskær oc Jes Madtsen i tinglöß, huilke
forschreffsue mend wdginge medt ien röst oc raad igien komme, suorre Anders i
Hynning oc alle hans medbyggere som haffuer bruket fornecßile egendom med han-
nom eth fult marck rhann offuer thennom saa gud hielpe, Effter theße ord oc
ærendhe opftod hederlig mand her Abbet Claws aff Lugum Closter, bad olm eth
tingis windhe huilke han efchet, fick oc framledde eth fult tingis winde med VIII
dannemend, som waare Tuge Terckelsßen i Wollerup, Henrich Persen i Hoftrup,
Christen Nielsßen y Rüerkier, Mas Lassen i Tinglöß, Las Madtsen i Breuadt,
Tyge Nielsßen i Ræbell, Nis Jonsßen i Wollerup oc Chresten Madtsen i Smeag-
ger. Huilke VIII dannemend wdginge, oc igien inden IIII tinge stocke komewonne
paa theris tro oc fande med ien endrechtelig röst, att thi haffde dett lydelig hörd in-
den IIII stocke, att Rhanns Neffningh haffde suoret Anders i Hynning oc hans med-
byggere i thet samme stedt ett fult mark rhann offuer thennom saa gud hielpe:
Att saae hr gangen och farn i alle made som fore stander, thett winde wij forschref-
fuen mend med woor enzegell hengendis neden for thette breff, giffuet och schref-
uit aar och dag som for stander.

Iet breff paa ien fierde part Alße Otting y Drowidt skow.

Omnibus presens scriptum cernentibus T. dei gratia Ripensis episcopus salu-
tem in domino sempiternam: Quoniam March Rüth de loco dei monachis quar-
tam partem de Alßeß Otting in filia Drawidt pro XVI marchis denar. prout a
fidi dignis intelleximus, vendidit & scotauit, Et hoc idem fecit in presentia Ve-
nerabilis predecessoris nostri domini Esgeri Ripensis Episcopi sicut in literis suis
patentibus super hoc confectis plenius continetur. Mandamus heredibus dicti
March Rüth, quatenus sepedictam quartam partem de Alßeß Otting supra no-
minatis

Michaelis". Bønderne blev kendt skyldige og måtte betale bod, hvad
de sikkert har gjort, men nok ved påberåbelser af andre magter, end
dem Klosteret repræsenterede".

Gået over et udstrakt hedeområde-forøvrigt det største
sammenhængende inden for Ravsted ejerlag-og benævnet "Vimmerhede"
nåede vor vandringsmand til en vejgaffel, hvor Den Store Borrevej
delte sig. Mod syd gik den over Hynding og mod nord over Ravsted
by. Vor vandringsmand valgte at gå over byen. Ravsted kirke, hvis
tårn havde været synlig langt vest på, lå nu forjættende nær, og
ikke mindst ønsket om en tiltrængt forfriskning i krohuset var
afgørende for valget af vej.

Et afsnit af "Den Store Borrevej."

Parti af oldtidsvejen.

Som færdselsåre over Hynding vest om Ravsted by mistede
Den Store Borrevej efterhånden sin betydning. I Udskiftningsak-
terne 1770 er den nævnt, og den blev dengang afstukket i en an-
seelig bredde, der vidner om dens betydning som færdselsåre.

Vor rejsende, der ikke før havde været på disse kanter, undrede sig over de store dyrkede områder, han nu passerede, og ikke mindst undrede han sig over den store bebyggelse, der lå foran ham, og hvor kirken næsten som en katedral hævede sig over de lave huse og gårde.

Kommet til den første gård, fulgte han ikke den brede bygade, men en vej, der langs det nordre toftedige førte over mod kirken.

N.B! Et hjørne af dette toftedige er stadig bevaret ved Jes Heinsens have.

Ved vejen, der fulgte det vestre kirkegårdsdige, lå hus ved hus-ingen gårde, men inderstehuse og kådnersteder, hvis kålgårde var omgivet af høje og brede jorddiger. Syd for kirken var en stor, åben plads, og til sin store glæde opdagede vor rejsende ikke bare eet, men to krohuse, der lå på kirkepladsens vestside tæt op ad hinanden. Vor gæst valgte det søndre krohus. Det ejedes af en enke Anna Maria Ivers, hendes mand Iver var død for år tilbage, men hun drev selv kroen videre. Bag ved kroen lå en lille toft med kålgård og et beskedent leje-hus. Uden at kunne vide det, var han dumpet ind på byens ældste kro, og man vidste om den, at i den katolske tid var halvdelen af indtægten gået til aflønningen af kapellanen ved Ravsted kirke, og at denne selv havde haft sin "tjenestebolig" i et lille kirkefæstekåd, der stadig lå der op af kroens sydside på kirkens grund.

I krostuen var flere gæster samlede, dels andre forbirejsende, men også gårdmænd fra byen. De sidstnævnte var støjende og høj-røstede, hvad øllet vel nok havde sin andel i, men det forekom også vor rejsende, at de var selvsikre og selvbevidste, og absolut ikke forkuede hede-bønder, hvad man umiddelbart havde kunnet forvente at møde på disse egne. De talte deres brede midtslesvigske bondemål, og vor rejsende opfattede brudstykkevis, at det var den lige foretagne udskiftning af fællesjordene, der stadig satte sindene i bevægelse.

Efter et kort hvil fortsatte vor gæst sin rejse sydo-ver. På denne side af en simpel træbro, der førte over Hvirlåen, lå endnu et krohus. Det undrede i høj grad vor vandringsmand. Tre kroer i en by. Det måtte vel tages som et udtryk for vejens trafikale betydning, og stedet som et yndet rastested, mere end den stedlige befolknings trang til værtshusbesøg.

Syd for åen lå kun et par gårde og småhuse, og overalt på begge sider af vejen var jorden dyrket, så langt øjet rakte. Uden for de

dyrkede marker skimtedes grønne engdrag, der navnlig mod vest havde en anselig udstrækning. Passeret nogle lyngklædte kæmpehøje, der flankerede vejen på begge sider (Bavnehøj), svingede vejen i vestlig retning ned mod den lille boplads, Hornse. I et hedeområde vest for vejen gik byhyrden med sine medhjælpere og vogtede en flok dyr, en mærkelig blanding forøvrigt af køer, ungkreaturer, heste svin og får, men malerisk tog det sig ud og et oplagt motiv for en folkelivsmaler.

Hornse var en beskeden boplads, der kun bestod af tre gårde, der lå tæt sammen ved en vinkelret liggende bygade. Vejen var her sandet og besværlig, navnlig for den kørende trafik, og de Hornse-bønder måtte nu og da give en tiltrængt hjælp, når tungt læssede vogne uhjæl peligt var kørt fast i de sandede hjulspor. Nu var vejen liget ud. Hvor man før skulle lave et stort sving i vestlig retning for igen at støde ind i Den Store Borrevej, kunne man fortsætte lige ud og nå frem til et stort vej-kryds, hvor Ribevejen løb ind i Tønder-Åbenrå vejen. I det nærliggende Bredevad delte vejen sig igen. Den Store Borrevej stak over åen ved Kobro og gik syd på over Terkelsbøl og Gårdeby og et stykke nord for Bov ind i Oksevejen.

Midt i det ovenfor omtalte vej-kryds var rejst en høj, kantet vejsten med indhuggede bynavne, og vor vandringsmand forsikrede sig da også om, at han var på rette vej mod sit rejsemål.

Vi tager nu afsked med ham og vender tilbage til Ravsted for at give en kort beskrivelse af landsbyens udseende, hvilket vor gæst ikke tog sig tid til.

Stenen i vej-krydset.

Landsbyen Ravsted omkring 1780.

Hvirlåen, der har sit udspring i Nr. Ønlev, et par mils vej øst for Ravsted, delte byen i to dele, men langt de fleste gårde og huse ligger og har altid ligget norden for "æ Strøm", som åen i daglig tale kaldes. Den nordlige bydel hed i fordums tid Nørreballe, og bebyggelsen syd for åen Sønderballe. Dette udtryk går helt tilbage til landsbyens grundlæggelse, da der kun var en gade, der førte gennem landsbyen. Ordet "Balle" eller rettere "Ballig" betyder nemlig - "huse ved en vej". I dag er betegnelsen for de to bydele gået tabt. En rest er levnet, idet betegnelsen "Sønderballe" er knyttet til en gård syd for åen, nemlig Jørgen Petersens ejendom.

Lad os starte vor byvandring i den vestlige del af byen. Her finder vi de ældste og oprindelige bopladser, hvoraf det senere landsbysamfund opstod. Vi følger den brede bygade (Storegade) med dens karakteristiske slyng, der utvivlsomt kan føres tilbage til bopladsens grundlæggelse. Langs vestsiden af vejen fra nord mod syd, lidt tilbagetrukket, lå gård ved gård som perler trukket på en snor. Foran gårdene var en grønning eller fortoft, som oprindelig hørte med til bygaden og var fællesjord. Hver gård lå i en inddiget gårdtoft, og i denne nær sædehuset var en beskeden stump kålgård. Øst for bygaden lå også inddigede tofte, de såkaldte "Rugtofte". Hver gård havde sin andel i Rugtoften svarende til dens størrelse (ottingstal). I den østre ende af disse tofte langs vejen vest for kirken opstod senere inderste- og kådnersteder på de forskellige gårdes grund. Det var ofte lejede grunde, hvoraf gårdmændene krævede ofte ret klækkelige beløb i "grundhyre". Der skal i forbindelse hermed lige indskydes, at en gammel lovbestemmelse sagde, at der kun måtte bygges på toftegrund, og toftene var bøndernes. Ser vi på den ældre bebyggelse i Ravsted, synes denne bestemmelse stringent overholdt. Kun ved oprettelse af et par nye gårde er fællesjord inddraget til toftejord. Herom senere.

Vendende tilbage til den gamle bygade er denne oprindelig gået over åen, hvor gangbroen ved Jørgen Petersens ejendom er placeret, og den lille nuværende ågade var dens naturlige forlængelse på Sønderballig. Det var på daværende tidspunkt kun et vadested. Da byen efterhånden også fik en østlig bydel, har man sikkert også haft to vadesteder, og udviklingen gik i den retning, at det østligste vadested blev det vigtigste for den gennemgående trafik, og her blev den første træbro da også bygget, som forøvrigt lå lidt vestligere for den nuværende.

Der lå i 1780 elleve gårde langs med bygaden, hvoraf de to på Sønderballig. Det antal er uforandret så langt de skriftlige kilder går tilbage. Kirkens placering lige øst for Rugtoftene på fællesjorden, kan have givet anledning til at to nye forbindelsesveje til den er skabt, dels den nord for Rugtoftene, den vor vandringsmand fulgte, og dels den vej, der går forbi Forsamlingshuset, hvor der af hensyn til åen var nødvendigt at lægge den i dyrket toftejord. Over Rugtoftene var ellers ingen veje, kun gangstier.

Det kan ikke klart angives, hvor bystævnet i Ravsted er holdt. Skal der gættes, har det oprindelige sted været på åens nordbred, hvor bygaden er gået gennem åen. Når dette antages er det for at få det mønster frem, som er bekendt, hvorunder vore forfædre samledes for at træffe beslutninger, nemlig på et sted, hvor der gik en vej ud til hver af verdenshjørnerne, og åen har i dette tilfælde dannet de to veje.

Da den forømtalte formodede "kirkevej" nord for åen vandt hævd som færdselsåre for den gennemgående trafik, og det østligste vadested derved blev det vigtigste, blev den gamle naturlige forbindelse mellem Nørre- og Sønderballig brudt, og det fik også betydning for tingstedets placering. Det blev nu rykket en kende mod nord, hvor "kirkevejen" krydsede bygaden og som markvej fortsatte vestpå til Haugårdene og de vestlige enge. Her fik vi så igen et kryds - "æ stjern", og her er bystævnet - "æ grand" - sandsynligvis holdt under åben himmel. Der blev også efterhånden her en tæt bebyggelse, foruden gårdene lå her et kåd og to huse, og kun et stenkast derfra lå byens ældste smedie. Det er også sandsynligt, at et af de omtalte huse har tjent som kro (nuværende Gamle Købmandsgård). For nærværende kan det dog ikke bekræftes.

Det ny "grandested" vandt hævd som mødested, og det var af betydning, idet beslutninger vedrørende "byens ve og vel" vedtaget her kunne have den fornødne retsgyldighed.

Om samfundsforhold forøvrigt skal senere berettes.

Inden vi forlader den vestlige bydel, skal lige nævnes, at der for uden de omtalte gårde og huse endnu lå fire. Et hus i daværende Claus Jacobsens Rugtoft ved en sti, der gik fra "æ Fort" - en smal vej mellem de to kirkekroer - over til "æ Stjern" (Huset ligger der endnu og bebos af enkefru Nansen Petersen). I Andreas Jacobsens Rugtoft havde herredsfogedskriver Mommen Andersen i 1775 bygget sig et stateligt hus (ejes i dag af S.N. Christensen). I Fedder Hansens Rugtoft lå et kåd (Hansi Heinsens) og på hjørnet af Rugtoften lå et lille hyrehus, der hørte til Peter Jessens gård lige overfor. (ejes i dag af Jes Heinsen).

" æ Stjern-æ Grandplads" - 1924.

Så langt de skriftlige kilder går tilbage har der i Ravsted by været 15 gårde med et samlet ottingstal på 24. De elleve gårde langs den gamle bygade er nævnt, og de resterende fire falder lige som uden for mønsteret. Det er boel, som man må formode er oprettet senere, og hvornår kan slet ikke tidsfæstes, når man ser bort fra præstegården, der har forbindelse med kristendommens indførelse. Og så er det tvivlsomt, om det nyoprettede Ravsted sogn fik sin egen præst med det samme. En enkelt skriftlig kilde ligesom antyder, at Bedsted, Ravsted og Hellevad i tidlig middelalder har haft en præst i fællig, der sandsynligvis har haft sæde i Hellevad.

Da embedet på et eller andet tidspunkt er blevet selvstændigt, fik vi en præstegård bygget udenfor de da indtagne toftegrunde, og lagt, hvor den nu ligger, ned mod Hvirlåen og med sin toftegrund nord for bebyggelsen. Tofte, der blev langt større end de øvrige gårdes tofte, kaldtes Nørretoft eller Margrethe-toft. Præstegården fik også størst jordtilliggende, nemlig tre otting.

Nord for præstegården ligger den Stenholdtske gård også uden for de tidligst inddigede tofter. Den blev i 1719 herredsfoged gård, idet herredsfoged for Slogs herred Matthias Knudsen erhvervede den. Ravsted blev da igen herredsfoged by efter en afbrydelse på præcis 200 år. Herredsfogederne havde dog ikke blivende sted i denne gård, men i en lang årrække. Herredsfogden i 1780 hed Hans Petersen.

Syd for " æ Strøm" ved Havsted vej lå også en gård helt uden for mønstret. Den eksisterer ikke mere, men har ligget, hvor Chr. Clausens hus ligger. Den var sidst ejet af Thomas Thomsen, der

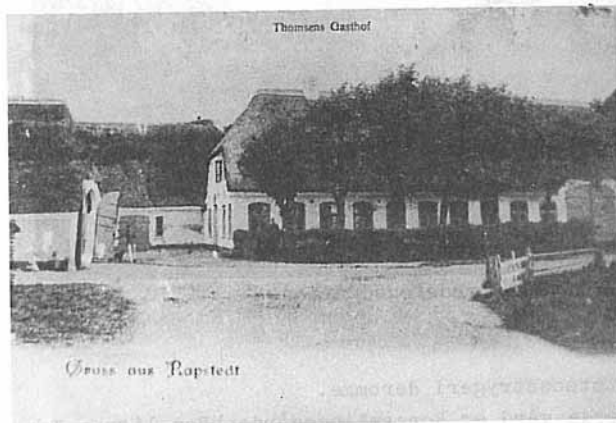
Herredsfogedgården.

havde cementstensstrygeri deromme.

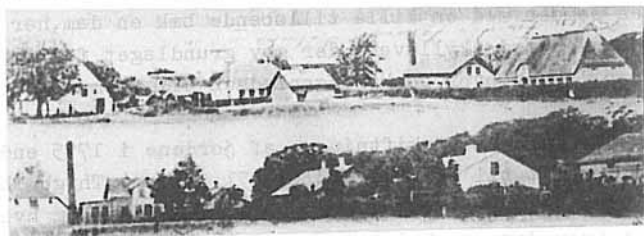
Den fjerde gård er Forsamlingsgården. Den ligger dog på gammel toftegrund i den østlige ende i en af Rugtoftene og havde før den blev udstykket en beskeden gårdtoft. Desuden havde den en toft på Sønderballig, mellem toftene, som hørte til de to gårde, der var beliggende her. Gården har på et senere tidspunkt fået status som kro, hvornår er ikke undersøgt, men vi har sikker viden om, at den har haft konsession på farveri. Ejeren i 1780 hed Peter Jepsen med tilnavnet "Farver". Det er fra denne gård den senere så kendte farverslægt Johannsen, Tinglev, stammer. Gården ejede en stump eng ned mod Hvirlåen og ind mod præstens have, hvor den ny amtsvej nu går, og hvor urmagerens hus ligger. Neden for engen dannede åen sammen med en lille tilløbende bæk en dam, her var der rigelige mængder med skyllevand, der gav grundlaget for farveriet. (Dammen har ligget, hvor parkeringspladsen til svømmebadet er etableret).

Der var ved udskiftningen af jordene i 1775 endnu en lille gård, som kom til så sent som i 1771. Det var Thygo Thomæus Thyhsen, hvis bedstefar havde været præst i Ravsted, og hvis far Nicolaj Thyhsen, der var kniplingekræmer, havde købt aftægtshuset til præstegården, hvor provst Roesen nu bor, der havde skudt guldfluglen ved at gifte sig med Anna Jessen, datter af den rige gårdmand Jes Jessen (ejede Gottfriedsens gård) og i medgift fået 5/8 otting af fællesjorden samt to toftegrunde, dels en omme ved gården og så den del af Rugtoften, der lå mellem åen og den tidligere benævnte "Kirkevej". Hans ejendom et kådnersted, har senere været

ejet af slagter Reisner Hansen, nu nedbrudt. Kådet lå ikke på egen grund, men på den gårds grund, der har ligget, hvor Andreas Johansens hus nu ligger, og det var Søgård grund.

Farvergården - "æ Stat"-Forsamlingsgården.

Thomas Th. Thychsens ejendom-gavlendt, det senere slagterhus. I baggrunden tagene af tidligere gård på smed Jens Hansens grund og af "æ Svinggård". Til højre i billedet det senere "Armhus".

På bykortet (side 13) vil vi kunne se optegnet de kåd og indersthuse, der lå i gårdtoftene. Begynder vi vor vandring sydfra, lå der tre kåd sønden åen i Jacob Petersen Baus gårdtoft (Jac. P. Bau daværende ejer af en gård, der har ligget, hvor slagterbutikken i dag er. Gården er nedbrændt i 1913 og blev opført igen lidt sydligere. Ejers i dag af Peter Jacobsen). Een af disse tre kåd var smedens. Ravsted by blev tidligt delt i to bylag, der hver havde sin smed. Stuehuset til smedien er sidst ejet af P. Chr. Schrøder, der har ladet det rive ned. Smeden var helt op til udskiftningen af jordene i 1775 og måske endda år derefter ansat af bønderne, og smedien tilhørte bylaget. Hvor dyrlæge Paulsens villa ligger, har der ligget et kåd, og et tredje, hvor Søren Thomsens gård nu ligger. Denne ejendom var oprindeligt et beskedent kåd, men ved jordkøb fået den nuværende størrelse. Sydfor ovenfor omtalte bebyggelse lå der før 1770 ikke et hus.

Et kåd fra Sønderbyen-ligget i Jakob Petersen Baus toft. Til højre i bygningen en inderstlejlighed. Til venstre skimtes gavlen af et andet kåd i samme toft.

Går vi nord for åen, vil vi først aflægge det andet smedie et besøg. Dets beliggenhed er førhen omtalt. (husgrunden v. H. Chr. Heldt). Begge smede havde status som kådnere med græsningsret på fællesjordene. Det var en vis "Pæ Smej", der var smed på Nørreballig o. år 1600. Når vi i dag kender hans navn, er det, fordi det er anført i den ældste byvedtægt for Ravsted, og årsagen er den, at der til smedekådet hørte et stykke privatejet jord (ornum), der lå langt ude i fællesjordene ved den såkaldte Ålgårdseng. Når dette stykke private jord er omgærdet med stolper eller sten, kan ikke oplyses, det fortaber sig i en mørk oldtid. Men morsomt er det, at

det får følger mange hundrede år senere, for da man i 1776 udskiftede d.v.s. delte fællesjordene, og kådnerstederne også fik deres beskedne andel, fik dette kåd sin andel omkring dette lille stykke privatejede jord ved Ålgårdengene. På disse jorde blev o. 1870 bygget en ejendom, der i dag ejes af Peter Krickau.

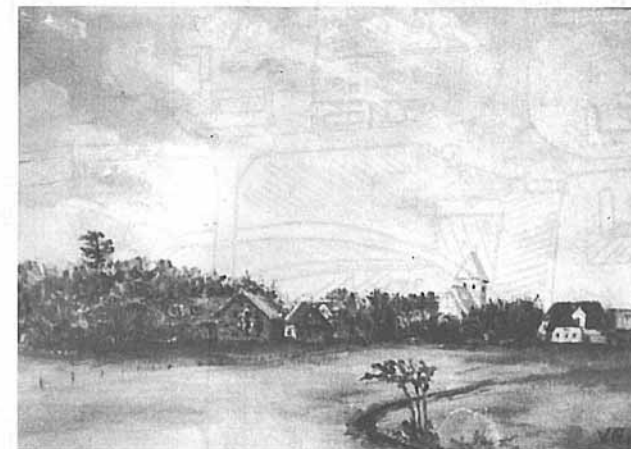
Fra den gamle smedie, som forlængst er forsvundet, passerer vi smedens sædehus, som i dag tilhører sadelmager Oesen. Det blev omkring 1870 erhvervet af kirkekollegiet som bolig for hjemløse og fattige, og fik navnet "æArmhus". Vi går forbi Farvergården (Forsamlingshuset) og kaster et blik ind på den anselige præstegård med sine stråtekte længer. Stuehuset var på ikke mindre end 18 fag. Det tilhørte menigheden, og vedligeholdelsen af det påhvilede sognets bønder i fællig. Avlsbygningerne derimod tilhørte præsten, og skulle ved tiltrædelsen af embedet købes af forgængeren eller dennes enke. Den stråtekte præstegård forsvandt i 1880'erne.

Vest for vejen, der fører mod kirken, lå to små kirkefæstekåd på kirkens grund. Vi ved at det ene har været bolig for kapellanen, præstens medhjælper. Som en del af lønnen var halvdelen af indtægterne fra den nord derfor liggende kirkekro (Tjelles). Begge kåd er borte, det sidste af dem i nyere tid. Dets sidste ejer var hattemager (putsmager), hun hed Sofie og blev kaldt "Sofie Puts".

Øst for vejen lå og ligger stadig et gammelt hus bygget af pastor Ægidius som aftægtsbolig. Huset er bygget i 1730'erne, idet pastor Ægidius lod sig pensionere i 1739. (slægten stammer fra Bylderup). Da han døde blev det solgt af den efterfølgende præst Chr. Zoega, hvis ry om nærighed, der er gået frasagn om til vor tid. Det solgtes til kniplingekræmer Nicolaj Thyhsen, en søn af en tidligere præst i Ravsted. Købekontrakten, som ved et tilfælde er kommet til vor kundskab, er kras læsning, og vil senere omtales. Huset har været to fag længere mod vest-nedrevet på grund af vejregulering-, og sydfløjen er en senere tilbygning. Huset har gennem tiden haft mange ejere bl.a. blev det o. 1870 købt af tidligere degn i Ravsted Chr. Christensen. Det har også tjent som indersthus og rummede da tre familier. Næsten helt op til for et par år siden er der betalt en årlig afgift til provstiet uden, at hverken menighedsrådet eller ejerne vidste af hvad grund. Men nu er sagen ved den fundne købekontrakt klarlagt, og afgiften er i mellemtiden faldet bort.

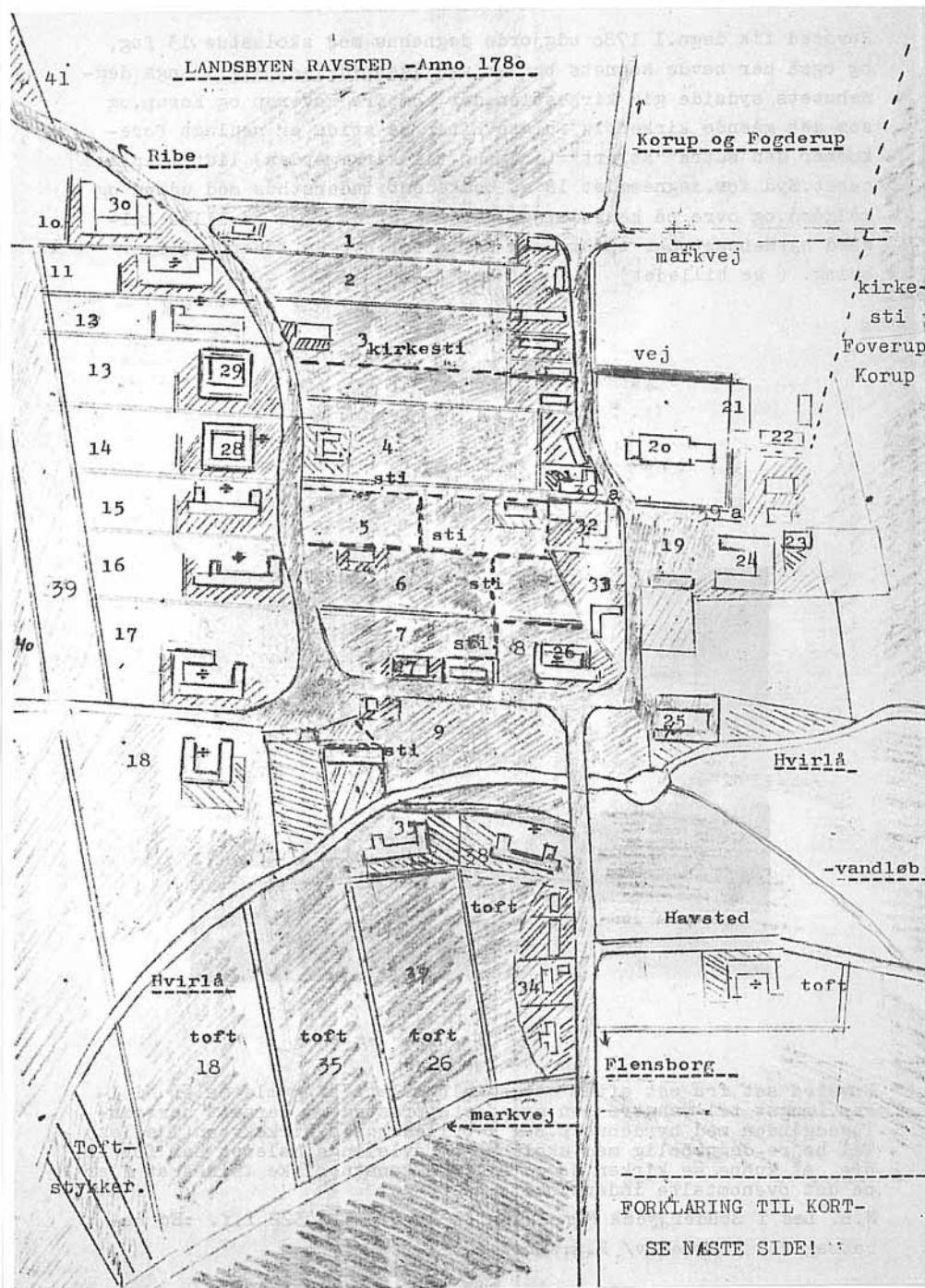
Nord for herredsfogedgården langs kirkegårdsdigeets sydside gik en smal vej, der førhen blev kaldet "æ Forte". Den førte om til degnehuset, der lå øst for kirken, og har vel ligget her, siden

Ravsted fik degn. I 1780 udgjorde degnehus med skolestue 13 fag, og også her havde sognets bønder vedligeholdelsespligt. Langs degnehusets sydside gik kirkestien, der kom fra Foverup og Korup, og som det gående kirkefolk fulgte. Efter at stien er nedlagt forekommer den østre "stjert" (indgang til kirkegården) lidt malplaceret. Syd for degnesædet lå et beskedent indersthus med udhus og kålgård, og ovre på herredsfogedgårdens grund lå i en lille kålgård hyrdehuset, der tjente som bolig for hyrden i det østlige bylag. (se billedet)

Ravsted set fra øst efter et gammelt maleri af gamle maler Nielsen. Længst til venstre den nyopførte præstegård, dernæst herredsfogedgården med hyrdehuset. Bag i billedet ses kirkekroen (Tjelles). Til højre degnebolig med skolehus og avlsløge. Maleren har for bedre at kunne se kirken taget sig den kunstneriske frihed at fjerne det ovenomtalte indersthus.

N.B. Læs i Sønderjydske Månedsskrift årg. 1974 s. 322 f.f. : En karretmager i Ravsted. v/ F.A. Kirsten.

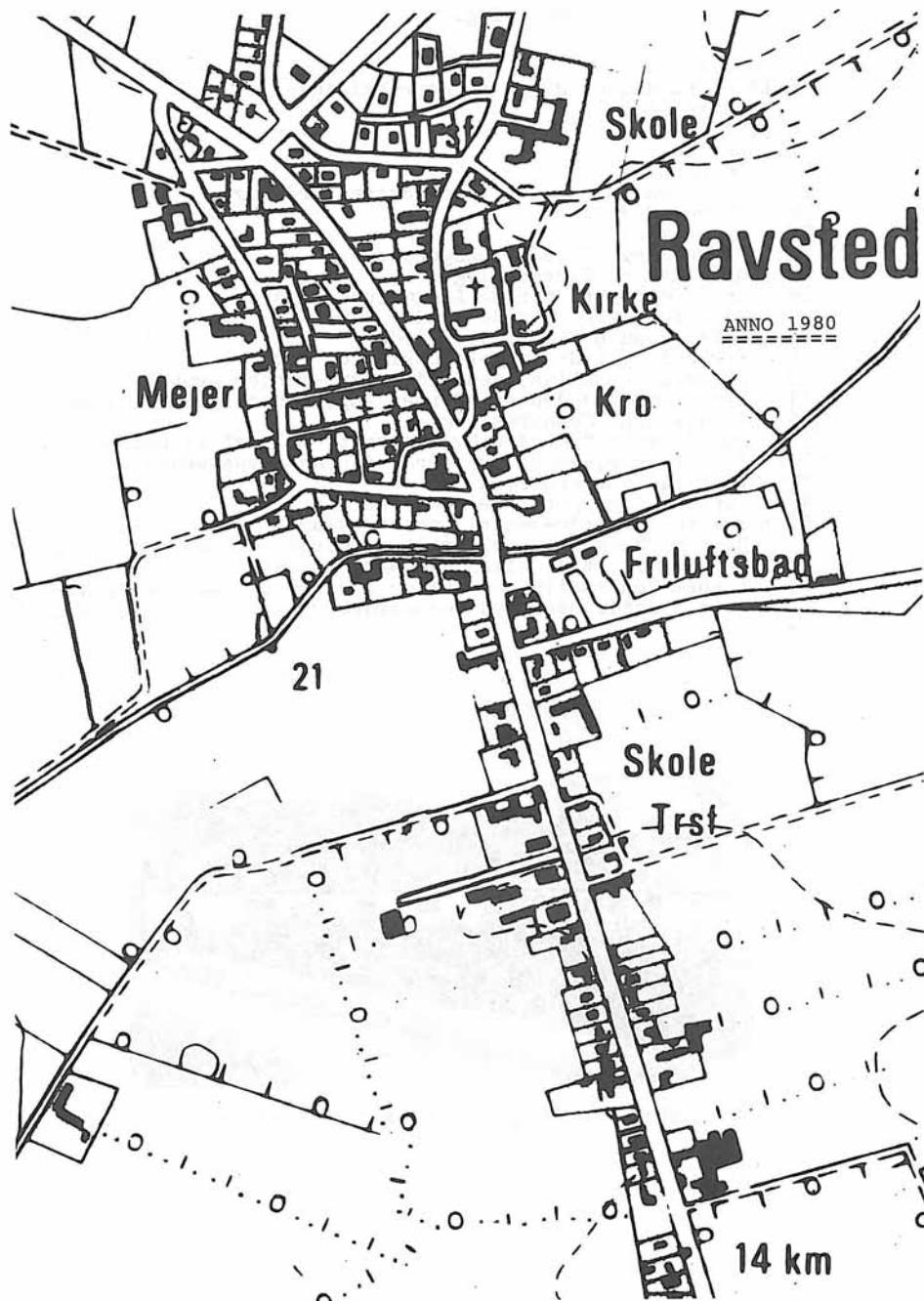

Kortforklaring.

- 1-9 Rugtofte
10-18 oprindelige gårde på Nørreballig.
19 Kirkeplads
20 Kirke
21. Skolehus
22 Degnebolig
23 Hyrdehus for hyrden i det østre hyrdelag
24 Herredsfogedgård
25 Præstegård
26 Farvergård (Forsamlingsgården)
27 Smedekåd på Nørreballig
28 Sognefogedgård for de Løgumkloster gårde
29 Sognefogedgård for de Tønder gårde
30 Thies Hansen Stenholdts gård
31 Kirkekro (æ Sejles)-Løgumkloster grund
32 Kirkekro (Tjelles) den ældste kro-Tønder grund
33 Kirkefæstekåd, den ene førhen kapellanbolig. Se billedet.
34 Smedekåd på Sønderballig
35 "Sønderballe" gården, hvor navnet "Ballig" er bevaret
36 Toftstykker, hvoraf tre gårde i byen havde andel
37 Toft til Farvergården
38-35 oprindelige gårde på Sønderballe
39-40 De to Haugårde-éen til hvert bylag
41 De fire Riestofte-på kortet placeret for tæt ved byen.
x betyder flyttede eller nedlagte gårde
39 a Æ Fort-den smalle vej mellem kroerne og langs kirkedi-
gets sydside over mod degnesædet. (Navnet kendes ikke me-
re)

De to kirkefæstekåb bygget sammen i en vinkelbygning.

Nord for kirkediget gik en vej, der nu er nedlagt, men vi går igen til bage over kirkepladsen, der senere vil blive omtalt, til den daværende ejer Anna Maria Ivers gæstgiveri, som var vandringsmand førhen faldt ind i. Det var samtidig et af de store kåd i byen med egen om end beskeden toftegrund - et frit bondekåd i modsætning til de, der lå på lejegrund og blev betegnet fæstekåd. Kroen lå på Tønder amts grund og dens nærmeste nabo mod nord var også kro og fæstekåd, idet den lå i Rugtoften, der hørte til sognefogedgården. (Detlev Andresens). Ejeren af denne gård har så langt vi kan spore tilbage været sognefoged for Løgum-Kloster gods i Slogs herred. Hvad der hørte til det oprindelige Løgum Kloster blev senere betegnet som Løgumkloster amt. Kroen ejedes i 1780 af Andreas Jacobsen. Mellem disse kroer gik en smal vej "æ Fort", en forbindelsesvej mellem kirkepladsen og de stier, der stak over Rugtoftene. Der var liv foran de to kroer, særlig om søndagen, når de mange kirkegæster kom og spændte fra. Så fyldtes skænkestuerne også før gudstjenesten, for den skik havde efterhånden vundet hævd, at mændene sendte deres koner over i kirken og gik så selv til kros og indfandt sig først i kirken, når præsten gik på prædikestolen.

Nord for kroen lå et langt, massivt hus på langs med bygaden også på sognefogedgårdens toftegrund. Ejers i dag af Markus Hansen. Marius Sørensen hed den daværende ejer med tilnavnet "Becker". Skal det stå for navnet "bager", kan det formodes, at der der har været et bageri, "et baghus", hvor kådnerfolk og innerster har kunnet få bagt deres brøddej. Bønderne har næppe anvendt det, idet der ved de fleste gårde lå et fritliggende "baghus". Det længst bevarede af disse baghuse lå ved Detlev Andresens gård og blev nedrevet o. 1970. Man bagte som regel brød for en måned ad gangen. Enken Bothilde Sørensen har solgt huset i begyndelsen af 1800-tallet til en skomager, der kom fra Arrild. Hans efternavn var Åkjær, stamfar til Åkjærslægten i Ravsted og Korup. Man skal ikke lade sig forstyrre af de tagryttere, der i dag ligger på huset, det er helt i modstrid med, hvad man her på egnen brugte som rygningsmateriale. Der blev før altid anvendt græstørv, som i fællesskabets tid blev skåret på ganske bestemte udlagte steder, og hvor hver gård og hus havde ret til at skære et bestemt antal.

Følger vi nu gaden mod nord lå der hus ved hus i østenden af gårdenes Rugtofte, de fleste solrette efter traditionel jysk byggeskik. Det var solide grundmurede huse med stråtag med knækket valm og de karakteristiske smilende gavle. De samme huse ligger der såmænd i dag, men i en noget moderniseret udgave.

Det næste hus efter Marius Sørensens var også et anseligt hus. (ejers i dag af Hilda Jensen) Det lå i Pedder Hansens toftende (Laurids Pedersens gård). Det var førhen en af de meget store gårde i

i Ravsted, og dens ejere sognefogeder for Tønder gårdene. Her boede i nyere tid "æ reffe", rebslageren, og rebbanen gik nord for huset op mod det nuværende posthus. Nord for kirkestien, der gik over Rugtoften, og i særlig grad var beregnet for det gående kirkefolk fra Hynding, lå et meget beskedent hus på samme toftegrund, som det før omtalte. Huset ejes i dag af Fr. Willecke og er for mange år tilbage forlænget vestpå, som tydeligt ses i murværket.

Det er sandsynligvis det gamle "kræmerhus". Her har købmanden "æ høke" forsynet Ravsted beboerne med de få fornødenheder, man ikke selv kunne fremstille. Det har vel i væsentlig grad været salt og krydderier, og da nydelsesmidlerne blev kendt, i ringe omfang tobak, the og kaffe. Og uden tvivl brændvin, for dem, der ikke selv kunne fremstille det. Denne drik havde efterhånden erstattet øllet og et vigtigt husgeråd i mange hjem var et brændevinskogeri. Myn-dighederne gjorde sig forgæves anstrengelser i at begrænse drikkeriet, men uden nævneværdig resultat. De var på så stor en afstand fra de små isolerede bysamfund, der på godt og ondt stort set levede efter egne love. De Rafstejer har ikke spyttet i glasset. Selv om de tre kroer i byen har haft en god fortjeneste ved den store gennemgående trafik, så blev deres økonomi i høj grad styrket af den stedlige tørst. At den har været umådeholdende får vi et vidnesbyrd om, idet der i en af byvedtægterne er nedfældet en bestemmelse om, at det blev kroerne forbudt at skænke på "Byssens regning".

Nord for "æ kræmer" lå to langhuse med tre familier i hver, og deres eneste velstand har nok været en rigdom på børn. Det ene hus brændte i 1951, det andet ligger der stadig, men med ændret udseende. Nord for lå endnu to huse på ret store grunde. Det var kåd med græsningsret på fællesjordene. Det ene er nylig brudt ned og på grunden er opført et nyt hus, og det yderste, der i dag ejes af Hans Hansen, er for år tilbage nyopført på den gamle byggegrund.

Et indersthus på Kloster-grund. Her boede i 1780 "æ Bække".

Den lige beskrevne bebyggelse var byens folkerigeste, idet det foruden ejeren ofte har siddet familier til leje i husene. Skal vi tale statistik er der forhen fra disse huse givet et klækkeligt bidrag til landsbyens relative store folketal.

Alle huse, der dengang lå i vor by, har fået en kort omtale. Kun få navne er nævnt, navne, som ved et tilfælde er kommet til min kundskab. Over de fleste navne, der på det tidspunkt befolkede byen, har der lagt sig et glemselens slør. Men de har levet deres hverdag her, som vi lever den i dag, i sorg og i glæde og med længsler og behov, som vi kender dem-forskellen er kun den, at de ydre og materielle vilkår gennem de mange år, der er gået, er blevet så usigeligt meget forandret. Vi vil næppe kunne fatte de forhold, hvorunder fattige- og dem var der mange af-fristede tilværelsen og forstå de dybe sociale skel, der var.

Lad os da tage afsked med byen, som vi har lært den at kende for de 200 år siden. Efter mange dages ulidelig varme var et tordenvejr gået over byen og egnen. Solen er nu brudt frem, og dens stråler glitrer i dampen, der stiger op over Rugtoftene. En em af ajle og møddingvand står over bygaden, der med de mange store og små vandpytter får lighed med de "tusinds søers land". Men ret noget for Iver Christiansens so, der med sin griseflok vælter sig rundt i een af dem. Flokke af ænder og gæs ses langs hele gaden frydende sig over en verden med så meget vand, når man før har måttet nøjes med en lille træbalje stillet uden for stalddøren.

Sognefogden Andreas Boysen er fra gårdens forte kommet ud på bygaden. Han vender sit ansigt mod himlen. Er det i bøn til "Altets Skaber" for den velsignede regn? Næ, næppe for nu begynder han at regne på fingre. Det er Guds milde gaver han er ved at omregne i kontante størrelser, i neg og travers.

Nede på stien over Rugtoften kommer Mette Madses og Katrin Ivers. De har under uvejret stået i læ nede ved "æ kræmer". De stikker ivrigt hovederne sammen. Det har været så grumme lidt med bysladder i denne forsommer. Men nu er der endelig nyt og godt nyt. Ane af Bothildes er kommet "galt af sted". Det kunne de forøvrigt godt begge have sagt i forvejen, at sådan ville det komme til at gå med det forfløjne pigebarn. Nu kunne Bothilde komme til at feje for egen dør, hende, der altid havde så travlt med andres sager. De blev stående længe uden for Mettes kålgård. Den gode nyhed blev vendt og drejet, og også faderskabet gisnede de om. Endelig gik Katrin og Mette, der kom fra det vestjyske og havde den formening, at hun måtte bære alle verdens bekymringer på sine svage skuldre, selv om det da lige var anskueliggjort for hende, at også andre måtte bære byrder, sagde halvhøjt hen for sig, da hun trippede forbi kålrækkerne hen mod huset, det hun altid sluttede med: "Åk ja, anne ka sejt!"

Claus Jacobsens børn var kommet ud og sprang på bare ben rundt i vandpyttene. Den ængstelse og bekymring, som forældre altid havde under et tordenvejr, og som satte sig på børnene, var længst forsvundet. De hengav sig i fryd til den ny verden af vand og mudder, der for dem var en udfordring til nye fantasifulde børnelege.

En efter en forlod storkene deres reder i retning mod engene.

Ravsted set fra nord. Den folkerigste gade med de gavlvendte huse og kirken i baggrunden.

LANDSBYENS SENERE UDVIKLING.

Udskiftningen af jordene o. 1780, der ophævede de gamle love om at bygge på toftegrund, sprængte på ingen måde landsbyen. Der skete ved forordningen ingen udflytning af gårde fra byen og ud på markerne. Først efter 1850 kom der en udvikling i gang, og uden at sætte årstal på, vil vi i det følgende forsøge at forfølge den.

Lad os starte i det ældste Ravsted og gå en tur langs den gamle bygade og se på de førnævnte gårde vest for vejen.

Mellem Gottfriedsens går (forøvrigt brændt i 1843, mens Sties Stenholdt var til stænderforsamlingsmøde i Slesvig, men genopført på samme grund) og Laurids Pedersens ejendom lå to gårde, hvor de tre små parcelhuse nu ligger. Den ene af de gårde er udstykket og forsvundet. Den anden derimod er flyttet ud nord for byen, hvor den ved udskiftningen havde fået et stort sammenhængende jordtilliggende. Det er "Æ Nørregård", der i dag ejes af Carl Jacobsen - ejedes i 1780 af Andreas Jacobsen.

Fra sognefogedgården for Tønder godset (Laurids Petersens) er store jordtilliggende frasolgt. O. 1900 blev to Kilerrentegårde oprettet på dens grund, dels "Æ Lund", der i dag ejes af Ove Andresen og dels "Vestergård", der blev bygget på den førhen omtalte Vimmerhede. Ejeren i dag hedder Claus Kling. Stam-parcellen til den oprindelige betydelige gård er i dag ca. 40 tdr. land. Sognefogedgården for de Kloster gårde lå, hvor den tyske børnehaven nu ligger. Den blev o. 1870 nedrevet og flyttet over i Rugtoften på den anden side af vejen. Peter Laustrup Petersen, der kom fra Frederiksgårde ved Dravsdal, havde købt gården i 1829. I 1858 købte han Herredsfogedhuset, der forøvrigt lå på gårdens grund, og en bred og lang stald- og ladebygning, der var helt forskellig fra den traditionelle byggestil på stedet, blev senere opført. Nedbrudt 1970, og gården eksisterer ikke mere. En del jord fra den ejes stadig af den sidste ejer Catrine Andresen, der har bygget en villa i toften. Det gamle stuehus blev i 1970 erhvervet af lærer S. N. Christensen, Ravsted, og restaureret.

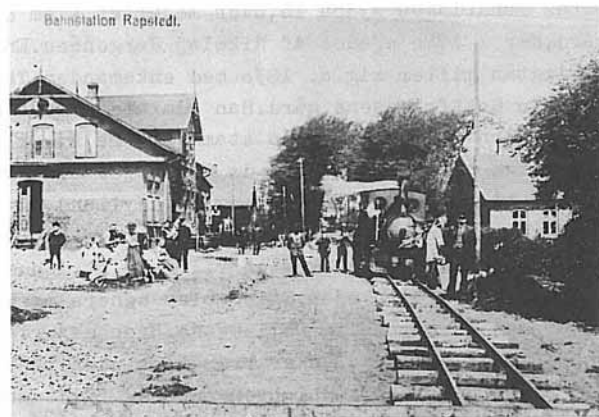
Kaster vi blikket tilbage ligger der i dag også ejendomme øst for vejen. Det længst nede på hjørnet, omgivet af en lille rest af det gamle toftedige (burde fredes!) er omtalt. Et lille kådnersted (Hansi Heinsen) blev bygget i 1860, og o. 1880 er Jeppe Jepsens, der har tjent som aftægtshus, bygget. Så følger en af de få stråtekte ejendomme, vi endnu har tilbage i byen, et lille aftægtshus, som i dag ejes af Jørgen Jensen.

Fortsættes vandringen sydpå lå, hvor mejeriet (om dette senere) ligger, en gård, der i 1780 ejedes af Nikolaj Jørgensen. Enken af en senere ejer i slægten gifter sig o. 1830 med enkemanden Thies Stenholdt, der dengang ejede Gottfriedsens gård. Han administrerede gården, indtil hendes umyndige børn blev voksne. Hun stammede fra Hjerik i Salling, og det skal da lige her indskydes, at de Rafstejer bønder altid har haft et godt øje til pigerne fra Vest- og Nordjylland, og det blev ofte til gitemål, hvad der kan nævnes flere eksempler på. Der gik fra denne gård en sti ned til kroen. Rygtet vil vide, at denne flittigt blev brugt af gårdens sidste ejer. Stien blev senere markvej, og er nu en af byens pæne gader, nemlig Mellemgade. Hvor mejeriets stuehus ligger, lå førhen også en gård. Den er brændt og udstykket. Den ejedes til sidst af et par gårdmænd i byen og blev fyldt med svin. Så den kendes endnu under betegnelsen "Æ Svingård". Hvor smed Jens Hansens ejendom ligger, lå også førhen en gård. Den brændte 1. april 1913, mens ejeren var "til bruds", som man siger, i Bylderup. Alt brændte, man taler endnu om den lange række af store stude, der omkom. Gården blev ikke genopbygget, men jordene blev drevet fra den nuværende Stenholdts gård. På jordene vest og nord for byen blev bygget en lade. Da jorden

senere blev solgt, blev omtalte lade indrettet til stald og der blev ved siden af den bygget et smukt stuehus. Gården fik navnet "Ladegård". Navnene på dem, der i 1929 oprettede dette gårdbrug, var Ninne og Nis Møller. I dag ejes gården af Nis Jørgensen,

Parti øst i byen. Præstegården opført i 1880-erne. Jakob Petersens bageri og Tjelles kro. Til højre i det nederste billede de slesvig-holstenske ege.

Parti vest i byen. Mergeltogets skinner er lagt gennem Storange. Til venstre mejeriet, til højre skomager Heldts ejendom.

Hvor Andreas Skræders hus nu ligger, lå der førhen en gård. Det er den såkaldte "Lundsgård", der i dag ejes af Hans Jensen. Den blev flyttet ud, hvor gården havde et stort sammenhængende jordtilliggende, på det såkaldte "Svangelund". På dens toftegrund lå to huse og et kåd. Det er den gamle "Købmandsgård", Steinbecks hus og så det tidligere omtalte kåd, der senere blev til slagterhus. De to sidstnævnte gårde var adelsgårde og hørte under Søgård. Som vi ser, er de gamle gårdes saga på Nørreballig snart ude. Der findes kun een (Gottfriedsens), der kan tale til os om fortids storhed. Laurids Petersens gård er som før omtalt stærkt decimeret.

Går vi over åen ved det gamle vadested over på Sønderballig, er kun een gård tilbage af de oprindelige, den som det gamle stednavn "Ballig" er knyttet til. Også dens jordtilliggende er gennem årene stærkt formindsket. Avlsbygningerne er forandret og af nyere dato, hvor imod stuehuset er gammelt. Gården ejes i dag af Jørgen Petersen. Slægten er en af de gamle slægter i byen, måske den, der kan føre sine aner længst tilbage.

Gården, der lå, hvor slagterbutikken nu ligger, brændte før den første Verdenskrig og blev af dens daværende ejer Thomas Thomsen flyttet op, hvor den nu ligger (Peter Jakobsen). Der var et stort sammenhængende jordtilliggende, der hørte til gården. Den blev opført i en roget pompøs stil, helt uden for det i Ravsted kendte. Modellen er hentet i Angel. Storbønderne i Ravsted havde, hvad man kan kalde lidt "landadelnøkker". Thomsen-slægten er dog ikke gammel i Ravsted. Den kom fra Arrild i 1870-erne.

Langhuset syd for slagteren har tidligere været posthus. Før telefonernes tid var der også her en telegrafstation.

Efter 1850 voksede byen langsomt sydpå langs Flensborg-Chausseen. Af den ældste bosættelse kan nævnes den ejendom, som tidligere sognerådsformand Andreas Lorenzen ejede, og som i dag ejes af datteren. Det var et af de to kåde, der havde fået deres jordtilliggende på Søndermarken, og for dette kåds vedkommende helt ind mod skellet til Horns. Ejeren hed i 1780 Willands Petersen Schmidt, og det kåd, han ejede i byen var den gamle Købmandsgård.

Peter Krikaus ejendom havde ligesom W.P. Smidts ligget på Søgård grund. Ejendommen, det gamle smedekåd, ejedes i 1780 af Matthias Iversen, der fik sit jord, som førhen omtalt ved sit stufland i Ålgården. Ejendommen er flyttet ud o. 1870, og dens tidligere ejer Andreas Jakobsen har fortalt, at hans far endnu som en del af afgiften, har gjort "hovtjeneste" på Søgård slot nogle dage om året ved bl. a. træklovning.

Hans Erik Hansens ejendom er også oprettet på et tidligt tidspunkt. Dens jorde har ingen forbindelse med udskiftningen, så den

ligger på senere erhvervede jorde. Og så har Ravsted også haft vindmølle, en fornem een, der lignede de andre store vindmøller i Vest-slesvig. Dens byggeår kendes ikke, men dens opførelse står uden tvivl i forbindelse med ophævelsen af mølletvangen o. 1860. Møllen har haft flere ejere. I tre slægtled har den tilhørt Andresen slægten. Dens nuværende ejer er Johan Andresen. Den er dog i dag ude af drift. Elmotorer og egen kværn gjorde den overflødig. Vingerne blev taget ned omkring 1960. Senere brændte den, men de gamle, tykke grundmure står stadig som en del af en overdækket bygning.

Gendarmhuset-Ravsted mølle-Thomas Thomsens gård i Angelbo-stil.

Sønderbyen, der på det nærmeste i dag er en samlet bebyggelse på begge sider af vejen, rummer ellers kun huse af nyere dato. Måske skal lige anføres, at gendarmhuset i tysk tid lå her. Et var bygget af Thomas Thomsen, og det ejes i dag af Otto Clausen. Da den kommunale skoleordning for de tyske skoler efter krigen ophørte, og den tidligere tyske skole ikke måtte anvendes, byggede mindretallet en stor og pæn skole i Sønderbyen, og den falder arkitektonisk smukt ind i bybilledet.

Smedien i Sønderbyen, som før er omtalt, blev for mange år siden flyttet over på den anden side af vejen på hjørnet ved Havsted vej, af den daværende smedemester Jens Rudebeck. (1914)

Gården, der lå ved Havsted vej er omtalt. Der ligger nu to pæne huse der, det ene ombygget af et vognhus, det andet af et svinehus, der har hørt til gården. Det omtalte svinehus husede under første verdenskrig om natten russiske krigsfanger. Lidt længere mod øst nord for vejen er også på et tidligt tidspunkt opført et hus, dog næppe før 1780, da det ligger langt ude fra toftegrundene. Det har efter, hvad der berettes, tjent som grynsmølle, hvad der kan være meget sand-

synligt, idet de fleste småbyer havde en sådan. Den eneste grynsmølle i sognet, vi har sikre vidnesbyrd om, er den i Fogderup. Den var indrettet i et lille nu nedbrudt kåd, der lå, hvor Sejer Pedersens hus ligger. Kværnen blev trukket af en blind hest, og kværnstenen ligger stadig i deres have. Huset ved Havstedvej er med nænsom hånd smukt restaureret, og ejes i dag af Jens Åge Hansen. Det har forøvrigt også været betegnet som "Altersruh". I toften øst for huset er der svage konturer af en gravhøj. Et sumpet engområde nord for huset ned mod "æ Strøm" kaldes Gåsmaj. Navnet går tilbage til en tid (før 1702), da der endnu var tilladt at græsse gæs på fællesjordene. Majen har da tjent som samlingsplads for byens gæs, hvorfra de er blevet jaget ud på markerne og vogtet af små gåsepiger.

Vi vender igen tilbage til Nørreballig, til Rugtoftene, som i min beretning har haft en så central plads. Da chausseen Ribe-Flensborg i 1930 blev reguleret blev disse brutalt gennemskåret (planlæggere har kun trafikale ting for øje, og ingen pietetsfølelse over for fortiden) og det ændrede fuldstændig byens oprindelige fysiognomi. Den blev delt i to dele. I dag er der en tæt bebyggelse langs denne gennemgående vej, navnlig efter den sidste krig er udviklingen gået stærkt. Rugtoftene er forsvundet, eller rettere sagt bebygget. Ved asfalterede veje og flisebelagte fortove ligger i dag hus ved hus, og de to forhen adskilte bydele er vokset til en smuk helhed.

Stumper fra fortiden kendes dog stadig, idet nogle af de gamle stier er bevaret, hvor byens folk stadig færdes på, som de har gjort det gennem århundreder. Ved stien, der er blevet til den nuværende Mellemgade, ligger på sydsiden relativt gamle huse, som kort skal omtales. Først bagerens hus - om det hører til de helt gamle, kan ikke med sikkerhed siges (er dog aftegnet på kortet s. 13), men her bor den ældste håndværkerslægt, vi har i byen, idet den nuværende ejer Jacob Frederik Petersens bedstefar i 1877 erhvervede bageriet. Der ligger endnu tre ældre huse i denne gade. I Bødings hus har der været urmagerbutik og værksted. Urmagerslægten Hyldtoft kom til Ravsted i midten af sidste århundrede fra Vesterbæk ved Ribe. Den første i slægten var dog ikke håndværker, men kådner og købte det lille landsted, hvor Hans Hansen bor i dag i Nørrebyen. Huset havde indtil da også tjent som butik. Sønnen blev urmager (Chr. Hyldtofts bedstefar) og i tre generationer har slægten virket som urmagere for byen og egnen i en stor omkreds. Den sidste i slægtensatte et smukt punktum for godt og solidt håndværkervirke ved opførelsen af en smuk ny butik midt i byen.

Gamle Johannes Hyldtoft (faderen til Chr. Hyldtoft) skal her have en kort omtale. Han var et sjældent aktivt og interesseret menneske. Ved siden af sit urmagererhverv havde han mange andre gøremål, hvoraf enkelte skal fremføres. Han var f. Eks. byens tandlæge og det be-

I 1926 aflagde kong Christian d. X Ravsted et besøg. Han ytrede da ønsket om at se det tyske mindesmærke for de faldne i Verdenskrigen. Billedet viser, hvordan de "Rafstejer" samler sig omkring kongen foran mindestenen. Læg mærke til det gamle tof-tedige i billedet øverst til venstre.

Et langhus med tre inderst-lejligheder fra den folkerige gade langs kirkens vestside. Har ligget, hvor H. Iversens hus ligger i dag. Brøndt 1951.

Et kønt lille hus i typisk vestslesvigsk stil.

Ejes af
Jes Heinsen

stod i at fjerne tænder. Nogle ældre i sognet har vel stadig erindringer om at have siddet i hans "tandlægestol". Var han ikke selv hjemme sendte konen den forpinte patient forsynet med tandlægetangen ud til ham på marken, hvor operationen foregik med ryggen trykket ned mod grøftekant eller mod en ledpæl. Han var i tysk tid også "Fleischbeschauer" d.v.s., at han ved en hjemmeslagtning skulle stemple kødet. Han var forgangsmand i frugtavl og kendte på det nærmeste et hvert æble- og pæretræ i sognet. Og biavler, der næsten kunne græde over, at lyngen mere og mere forsvandt. "I æ fo håå ved æ lyng" gav han hulken- de udtryk for over for de Hyndingholmer-bønder. Han var også stor jæger, et naturmenneske, med en sjælden iagttagelses evne for alt, hvad der her rørte sig.

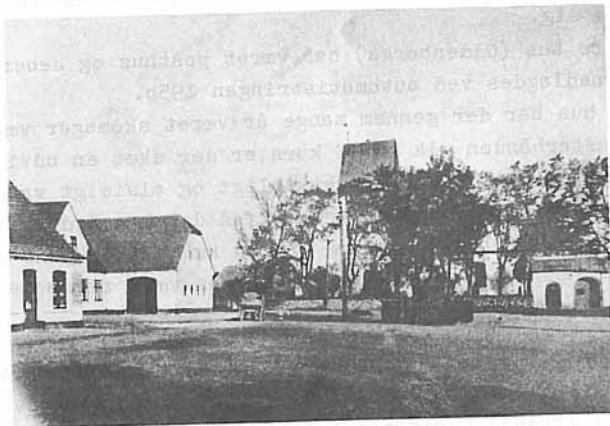
Det næste hus (Oldenborgs) har været posthus og senere telefoncentral, som nedlagdes ved automatiseringen 1950.

I Heldts hus har der gennem mange år været skomager værksted. Da håndværket efterhånden gik ud af kurs, er der sket en udvidelse af ejendommen og etableret et ret betydeligt og alsidigt varehus. Men skomager navnet hænger stadigt ved det, så det kan lyde helt pudsigt for en ukendtnår der spørges, hvor har du købt denne pæne nederdel eller smarte skjorte og svaret så lyder: Hen væ æ skomache.

KIRKEPLADSEN.

Det er en stor og rummelig plads, centralt i byen, og kan næsten sammenlignes med et torv. Dens primære funktion var at give plads til vogne for det kørende kirkefolk, i fortiden hestevogne nu om stunder biler. Om den har tjent som samlingssted for bønderne i det østre bylag er tænkelig, men kan ikke påvises. En anden funktion havde den, det var som markedsplads. Der blev i Ravsted afholdt to markeder, et om foråret "æ maue mærken" og et i eftersommeren. Da var der store dage i byen. For disse markeder har i sin tid været af betydelig omfang. Kirkepladsen slog ikke til, men også ved kroen (Forsamlingshuset) og omme på den gamle "grandeplads" stod kreaturer bundet i lange rækker. Fårene havde deres folde på "Forten", den smalle vej mellem kirkekroerne. Ved indfaldsvejene var der posteret folk, der opkrævede et beskedent gebyr for de dyr, der tilførtes. Der kom opkøbere mange steder fra men de fleste dyr blev solgt vesterud, om foråret til videre græsning i kogene og på eftersommeren til slagt. Der var i landsbyen "krædriver", der blev lejet dertil. Det foregik så dagen efter og en tur til Tønder med en sådan flok var en dagsmarch. Ældre i Ravsted har fortalt om disse drivere og deres lune. På turen derud kunne de finde på at spørge forbipasserende om vejen, og det frydede dem, når de kunne få nogen til at hoppe på limpinden og i en gravalvorlig tone få vejen forklaret. Der var ellers fest i byen på en markedsdag (man hav-

de jo så få fornøjelser), ikke mindst forventningen om en ærlig rus. Der var da også den dag åbnet for alle sluser. Kroerne slog ikke til, også ud af private huses vinduer blev der skænket. Det gamle hus (provstens) bød sig til med hele langsiden, der vendte mod kirkepladsen, og gav dens indvånere en god fortjeneste. Bagerens private stuer var ryddede og indrettet til "Cafee". Og det, der kunne få alles øjne til at lyse var napoleonskagerne "æ kræmsnitte", ikke mindst hos børnene, der til lejligheden havde fået en Grossen med, hvad der ellers sjældent vankede. Markederne gik i slutningen af 1940-erne ind på grund af svigtende tilførsel.

Kirkepladsen med de slesvig-holstenske ege.

På kirkepladsen øst for dødeporten var bygget et ligvognshus, da en ligvogn blev anskaffet, og det tjente samtidig til sprøjtehus, så de vogne stod her side om side. Enhver husejer havde pligt til at møde i tilfælde af brand og til brandøvelse, når der indkaldtes. Udeblivelse blev straffet med bøde. Brandmyndighederne fra Kiel kom somme tider på inspektion, og da var der også mødepligt til mønstring og appel. Det ændredes, da Ravstedt frivillige brandværn blev oprettet. (Brandværnets historie vil blive omtalt i et senere hæfte). Brandøvelse og eksersits, da hver mand havde mødepligt, er foregået på kirkepladsen.

Midt på kirkepladsen stod også engang de slesvig-holstenske ege, symbolet på, at Slesvig og Holsten skulle være "up ewig ungedelt". Når de er blevet plantet, og under hvilken festivitas, det har fundet sted, er ukendt. For ret at gøre formælingen inderlig var der om egne spændt jernlanker og så snærende fast, at egen "Slesvig" faldte sig så forklemt om livet, at den sygnede hen og gik ud. Ved kirkepladsens reetablering, der skete i forbindelse med kirkegårdens regu-

lering i slutningen af 1940-erne, udfriedes også egen "Holsten" af sin ensomme enkestand, idet den blev fældet.

Der skal her i sin fulde ordlyd gengives en overenskomst vdr. Ravstedt kirkeplads vedtaget i 1875.

OVEREENSKOMST ANGÅENDE PLADSEN I RAPSTEDT BY SYD FOR KIRKEGÅRDEN, afsluttet af Rapstedt sogns kirkeældste, som sognets repræsentanter, Rapstedts byes dertil udnævnte medundertegnede repræsentant og gårdmand Johann Ludwig Jürgensen i Rapstedt for sig og efterfølgere i besiddelsen af den ham tilhørende ejendom.

Idet i de næste dage af den Kgl. landmåler Rapstedt bys østlige del skal opmåles, hvorved det også vil handle sig om den syd for Rapstedt kirkegård beliggende frie plads, er det blevet nødvendigt at der tages en bestemmelse angående denne plads og dens benyttelse, hvorpå Rapstedt sogn, Rapstedt by og gårdmand Johann L. Jürgensen for sin ejendom tro at kunne gøre krav og at have ejendomsret. Fordi, for så vidt bekendt, ingen skrifter eksisterer, hvoraf en utvivlsom ret til pladsen som ejendom fremgår, og fordi pladsen såvel for sognet, da den er nødvendig for vognene, der kommer til kirkegården i kirkelige anliggender, navnlig ved brudevielser og jordefærd, som også for Rapstedt by, i hvis midte den ligger, og endelig for gårdmand Johann L. Jürgensen og hans efterfølgere på denne gård, han ejer, som daglig må over pladsen for at komme fra gården, idet hans gård i nord og vesten tildels indesluttet af pladsen, er af vigtighed, så have under tegnede kirkeældste som repræsentanter for Rapstedt sogn, den medundertegnede dertil af beboerne i Rapstedt udvalgte repræsentant og Johann L. Jürgensen for sig og efterkommere i besiddelsen af hans nuværende gård afsluttet følgende overenskomst, for at ingen af de pågældendes interesser skal nogen sinde blive indskrænket eller krænket.

Ifølge den aftalte og trufne overenskomst imellem de ovennævnte som påkjældende fastsættes og bestemmes herved, at den omtalte påkjældende plads i byen Rapstedt syd for kirkegården, som mod øst begrænses af sadelmager Lohmanns have og Johann L. Jürgensens lade gårdplads og have, imod syd af lærer Boisens hus, som er den gamle præstebolig, og imod vest af vejen, som går fra syd til nord gennem byen forbi Sønnichsens og Nissens værtshuse, skal blive liggende som hidindtil, og skal ingen have lov eller ret til at benytte den til egen fordel på anden måde end at Johann L. Jürgensen og efterfølgere på hans gård skal have tilladelse til at have gjødningssted nord for sin nørre lade, hvor det nu er, dog således, at der bliver fri vej for kørsel til sadelmager Lohmanns hus og degneboligen, og at han

som hidindtil skal have lov og ret til at kjøre over pladsen, og endelig, at han og hans efterfølgere på denne gård skal have lov og ret til årlig at høste græsset på den omtalte plads, hvorimod han har at se til og sørge for at pladsen holdes i orden og ikke af andre bruges eller benyttes således at nogen enten af sognet eller byen Rapstedt har årsag til berettiget klage.

Således aftalt og fastsat af de undertegnede for Rapstedt sogn og bys og for Johann L. Jürgensens vedgående i forsamlingen i Rapstedt præstegård.

Rapstedt præstegård den 26. mai 1875.

S. Schmidt, p-

N.P. Steenholdt, P.C. Martensen P. Hybschmann, kirkeældste.

C.B. Petersen J.L. Jørgensen

N.B. Johann L. Jürgensen solgte kort efter gården til Jørgen Stenholdt, og erhvervede den gård i Fogderup, som i dag ejes af Jørgen Kjer.

Ejendommen har ligget, hvor kirketjener A. Janssens hus nu ligger. Blev i 1891 købt af karetmager F.A. Kirsten. Hans søn Johann Kirsten, skoleinspektør i Holbæk, fortæller i Sønderj. Månedsskrift, årg. 1974 om sine forældre og forholdene i Ravsted bl.a. flg.: Omkring år 1900 foregik alt med håndkraft. Med den ældste søns hjælp savede man således planker ud af træstammer med en ret tung rammesav, det var et ufatteligt slid. Senere blev en vindmølle installeret, og det betød ofte nattearbejde, for at udnytte vindkraften.

Udskiftningen af jordene o. 1780 ændrede ikke bebyggelsesstrukturen i sognet. Til langt op i det næste århundrede bevarede den sammentrængte landsbybebyggelse, og først efter 1860, kom der en såre beskeden udvikling i gang med hensyn til udflytning fra landsbyfællesskabet. Udflytningen mod syd langs Flensborg-landevejen og af to gårde nord for byen er omtalt. Omtrent samtidig hermed oprettedes tre små kåd på Nørremarken på den jord, der ved udskiftningen blev til de tre kådnerne. I dag er de tre ejendomme ved jordkøb blevet betragtelig større. (Henning Christensen-Johan Schrøder-Terp Andersen, tdl. Hans Schacks). Den samme langsomme udvikling gjorde sig gældende ved de andre landsbyer i sognet. Her var det også kådnerne, der som de første flyttede ud af landsbyfællesskabet. I en parentes skal måske lige nævnes, at to kåd fra Hynding allerede i 1778 blev flyttet ud til Sønderhede på et markområde, der blev kaldt "æ Holm", hvorefter navnet Hyndingholm senere er opstået.

De to Kieler-rente gårde, oprettet o. 1900 er omtalt og sammen med Callesens ejendom, der lå lidt uden for Sønderbyen ved Bavnehøj var det al den bebyggelse, der lå uden for landsbyen ved genforeningen i 1920. I slutningen af -tyverne skete der på ny oprettelse af ejendomme ude i marken. Her kan anføres -uden at der sættes årstal på- bebyggelsen på Ravsted Østermark Grangård, Kurgård og Kærbo og efter den sidste Verdenskrig blev der yderligere oprettet to statshusmandbrug. På Bavnehøj er blevet oprettet tre brug, først Sigismund Johannsens gård og efter sidste krig to statsbrug.

I 1930-erne kom Statens Jordlovsudvalg i besiddelse af Søren Thomsens kro (Forsamlingshuset). Gården og de ret store jordbesiddelser, Staten efterhånden erhvervede, blev drevet ved en bestyrer, så navnet "æ Stat" blev hæftet til kroen og senere til forsamlingshuset og er det mest anvendte navn for stedet i dag.

Alle statens jorde er nu udstykket givet som tillægsjord eller til oprettelse af nye brug og det har indebåret den store fordel, at ved hyppige jordfordelinger, og sidst ved præstegårdsjordenes udskiftning, at en arrondering af jordene inden for Ravsted ejerlav er næsten komplet gennemført. Vest for byen blev for uden den allerede omtalte "Ladegård" oprettet to brug, et statsbrug (Ove Jepsens) og gården "Nyvang" (Chr. Petersen). Nord for byen er efter sidste krig oprettet to brug dels præsteforpagtergården "Nygård" og et statsbrug (Hans J. Heldt) bygget på det jordstykke, der blev kaldt "æ deens he" der i 1780 blev tillagt degneembedet.

Afvandingsprojekterne i sognet er et stort kapitel for sig, men er nu så gennemført, at selv de laveste enge er dyrkbare til glæde for bonden, men ej for storken. Det sidste storkepar i Ravsted på Detlev Andresens gård måtte vi tage afsked med i 1952.

Lidt oldtidshistorie.

Hvornår de første mennesker har betrådt vor egn, er vanskeligt at besvare.

Meget tyder på, at allerede i tundratiden i de korte, kølige polarsommer har jægerfolk sydfra vovet sig herop og strejft rundt efter rensdyr og polarfugle. Men det var kun sommerbesøg og ingen bosættelse. I de iskolde vintre er de igen søgt sydpå. Et bevis på deres færden her på stedet er fundet af en primitiv benøkse i en mose i Fogderup.

Vi kan først tale om bosættelse på et langt senere tidspunkt, da klimaet var blevet så varmt, at skovene havde erobret landet. Da har vi dog uden at vi kan tidsfæste det sikre spor af mennesker her i området. Det har været et omstrejfende jæger- og samlerfolk uden faste bopladser, men med skiftende opholdssteder. De har levet deres stille naturbundne tilværelse ved åbredderne, og helt sikre fund af deres ubehjælpsomt formede stenredskaber er gjort ved Arnåen.

Først efter år 2000 f. Kr. har vi sikre spor af bosætning i sognet. Da kom der et nyt folk til landet, stridsøksefolket, som hentyder til dets karakteristiske stridsøkse, eller også enkeltgravsfolket, da betegner dets gravskik. Som en steppebrand bredte det sig over Vestjylland og tog de næsten mennesketomme områder i besiddelse. Viseligt undgik man østkysten, her boede et folk, betegnet stendyssefolket, et agerdyrkende bondefolk med høj kultur, det havde de nye indvandrere ikke noget ønske om at konfronteres med.

Det var i særlig grad de lidt højereliggende områder det ny folk tog i besiddelse, og meget tyder på, at der er gået et par hundrede år, før det har vovet sig ned på lavereliggende områder som vore. Når jeg fremfører dette er det ud fra den kendsgerning, at vi ikke i vort område har gjort fund af dets karakteristiske stridsøkse, men derimod flere dolkefund. Slagvåbenet blev o. 1800 f. Kr. afløst af stikvåbenet, så det er nok først fra denne tidsansættelse, vi kan regne med bosættelsen har fundet sted.

Landnammet er efter flere sikre beviser sket nordfra. Det er ved Arnåen på den parrallelt løbende sandås, at den første bebyggelse har fundet sted. Herfra er den så bredt sig sydover, over det nuværende Hejsel, Knivsig, Ravsted og Horns. Både øst og vest herfor tyder meget på, at en egentlig bosætning først er sket på et senere tidspunkt. Har vi lidt fantasi må vi forestille os landskabet skovklædt, særlig kraftig stod skoven i lavningerne og ådalene. Her var græsning til husdyrene, hvoraf fåret var langt det vigtigste. På de tørre sandfla-

der, hvor skoven var mindre kraftig, er små rydninger fremstået og de små jordlodder bearbejdet med simple hakkeredskaber og tilsæt. Men det har nok i begyndelsen været af beskedent omfang, nybyggerne var først og fremmest et hyrdefolk.

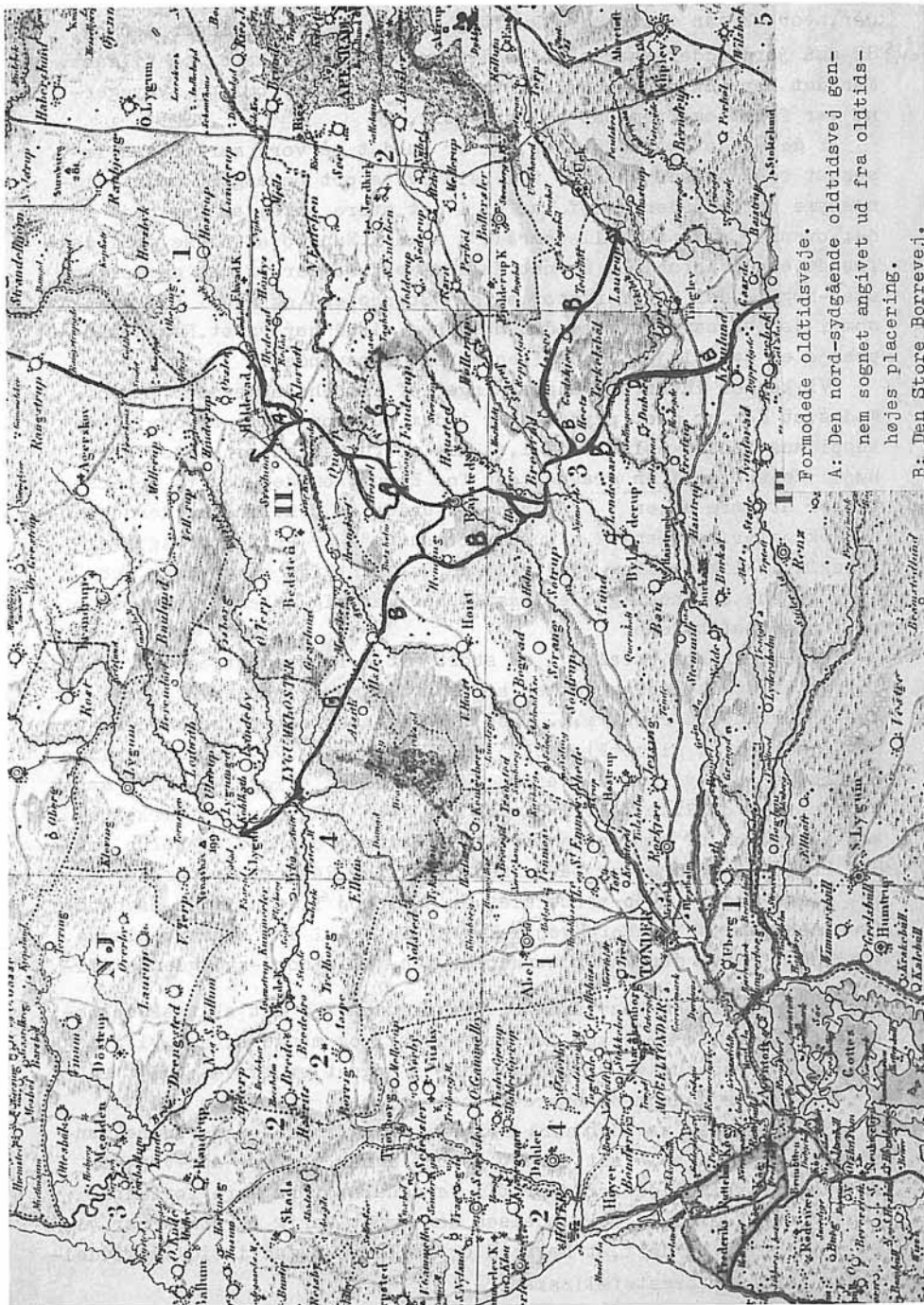
Af de mange stenredskaber, der er fundet på vore marker, kan læses, at bebyggelsen voksede til relativt stort omfang. Et andet vidnesbyrd om tætheden heraf, har vi i det store antal af gravhøje i det ovenfor nævnte smalle område i sognet. Kun to af disse er i dag fredet, een i Korup med navnet Mølhøj "møl" kommer af det gammeldanske -møgel-, der betyder stor, altså "Storhøjen", og een i Knivsig, som i dag er navnløs, hvad den nok ikke altid har været. Nogle kæmpehøje er overpløjet, og de fleste helt forsvundet.

Vi kender intet til udgravninger af kæmpehøje, men det må formodes, at der er sket plyndringer i dem her som andre steder. Af Pontoppidans Danske Atlas ved vi, at der er fundet en urne i en gravhøj i Hejsel, og i en gravhøj øst for Korup, som det tog to generationer at køre ud, er der også fundet en urne indeholdende menneskeknogler. Nedsætning af urner i gravhøje er en nyere begravelsesskik, da ligbrænding vandt indpas. De egentlige rammegrave, hvorover højene oprindeligt blev kastet, har man mig bekendt ingen spor af i nogen af højene.

Højene er, som omtalt, i et stort antal forsvundet, men deres tidligere tilstedeværelse gemmer sig endnu i mange marknavne som f.eks. Tvehøj, Hvidhøj, Sorthøj m.m. Også i gamle dokumenter fremkommer "Høj" navne, som nu er glemt: Flakkehøj fra Jordebogen 1704, Hornshøj eller Horshøj i den sydlige del af sognet, Riggelhøj (Riggel-gammelt dansk mandsnavn) og Risby eller Rishøj fra 1768 i Korup. Den stærkeste koncentration af kæmpehøje var i Ll. Knivsig området og Korup området. Men også i Horns og på Bavnehøj syd for Ravsted by har der ligget flere høje. I 1950-erne blev en kæmpehøj lidt syd for Bavnehøj (ved den gamle Flensborg-vej) sløjfet. Det må i dag meget beklages, fordi den på en strækning markerede den gamle nord-syd gående oldtidsvej i sognet.

Efterhånden, som bosætningen tog til uden for det skitserede område (se kort s. 29) kom der ny veje til, og mange af dem, vi i dag følger i deres bugter og slyng rundt i sognet er blevet fulgt af vore forfædre gennem århundreder helt tilbage til heden old.

Men Alfa-vej var den nord-sydgående. Det var den, der var bekranset med høje på hele sit forløb gennem egnen, og var den vej, der knyttede forbindelse nordover til de egne, hvorfra vore forfædre engang var kommet. At forbindelsen har været varig og stærk har vi et vidnesbyrd om deri, at Ravsted og Hellevad sogne i tidlig middelalder har haft præstefællsskab.

Også andre udadgående veje fra bopladserne her blev på et tidligt tidspunkt etableret. Vore oldtidsforskere har ud fra rige fund i et område, der strækker sig fra Skjernåen til de sydligste bopladser ved Gårdeby og Højum, kunnet påvise, at der allerede omkring år 1000 f. Kr. var dannet et samfund med et relativt højt kulturstade, der fra handelspladser ved Brøns, Ribe og ved Hjerting-bugten drev en livlig handel med Vesteuropa, og at hele dette område med et net af veje var forbundet med hinanden. En folkelig enhed med rig samhandel og derigennem et stærkt enhedspræg i kulturel henseende, betegnes med et gammelt ord for "Tjod". Til dette beskrevne magtfulde tjod kan bebyggelsen her regnes for et beskedent randområde. Vor førømtalte "Store Borrevej" går utvivlsomt tilbage til så fjern en fortid, og var på så tidligt et tidspunkt en vigtig forbindelsesvej over midtlandet til handelspladser i øst og vest. Den nord-sydgående "Alfavej" peger op mod kraftcentret ved Vedsted.

Kæmpehøjene blev, som det fremgår af det foregående, altid lagt nær alfa-vej, så det giver os vished om, hvor de har gået. Ulige vanskeliggere for ikke at sige umuligt er det at angive, hvor de ældste bopladser har ligget om man har boet i samfund eller spredt enkeltmandsbebyggelse. Et enkelt fingerpeg har vi dog, der ligesom kan vise os, hvilke pladser, der har været foretrukket, idet vi to steder i sognet har fundet en offerøkse. Dels i Horns og dels i Korup. Hvis offerøkserne er fundet på deres oprindelige nedgravede plads, ved vi, at på det sted har der været en bebyggelse, idet vore forfædre tiltroede en sådan økse en guddomskraft, der kunne beskytte mod onde ånder og derfor gravede den ned under arnen i huset.

Begge disse økser er fundet på svage skråninger, der går ned til en sænkning i landskabet, og bebyggelsen har da været på grænsen til den tættere skovvækst i lavningerne og de højereliggende sandflader med mindre bevoksning, hvor man har gjort små ryd til korndyrkning på den lettere bearbejdelige jord.

Sagnet er fattigt på fund, bortset fra stenredskaber. Nævnes kan dog, at der i Gammeljordene er fundet en broncering fra keltisk jernalder, der opbevares på Nationalmuseet. Selve navnet Gammeljordene kan give tanker til overvejelse. Har der været dyrkede marker her med bo-pladser, der er forladt? Og er kendskabet til det i stedsnavnet overleveret til os? Sandsynligheden taler derfor, idet markerne ligger lige vest for de mange kæmpehøje i Knivsig-området. I 1780 lå det meste af området hen i lyng.

I Hynding støder vi på navnet Gammeltoft (ikke angivet i Sønderjyske Stednavne), der ligger vest for den nuværende bebyggelse. Man spørger sig uvilkårlig, om det ældste Hynding engang har ligget her. Et marknavn som Forntoftagre vest for Korup leder også tanken hen

på en "forn" tidligere bebyggelse, der har været her, før det nuværende Korup er blevet til. Holmflytoftene op mod Knivsig, hentyder dette stednavn til bebyggelse med gårdtofte? Dette får vi naturligvis aldrig svar på. Lad os derfor vende os mod de i dag eksisterende landsbyer og gårdgrupper og prøve at forklare deres tilblivelse med al den usikkerhed, der vil være forbundet hermed.

" MØGELHØJ "-vest for Korup.

Bopladsers dannelse.

Efter endelsen på stednavnet at dømme skulle Hynding være vor ældste boplads. Dens grundlæggelse kan gå tilbage til begyndelsen af vor tidsregning, måske endda før. Første gang vi støder på navnet nedskrevet er i 1470 i Løgumbogen. Det skrives da Hønning. Navnet er uklart, men kan formelt være en afledning af dyrenavnet-hund.

I 200-300 året ef. Kr. når vi frem til en urolig periode i vor oldtidshistorie. Det er de ændrede klimatiske forhold, der forusager det. Indtil nu havde klimaet været bestemt af det øst for os liggende store fastland, der gav tørre og varmere somre. Det afløstes i disse århundreder af et køligt og fugtigt Atlanterhavsklima - det vi for øvrigt stadig har - og det greb naturligvis ind i vore forfædres hidtil kendte levevis.

Mangel på mad og det trøstesløse vejrlig gjorde at mange små folkestammer brød op deres hidtidige boplads i håb om at finde en bedre tilværelse under andre himmelstrøg. Vi kalder også denne periode for "Folkevandringstiden", en urolig og blodig tid, hvor der blev kæmpet på liv og død mellem småstammerne om mulighederne for at overleve. Det er i denne periode, at mange bopladsers dannelse ud fra den

nærliggende hensigt bedre i fællesskab at kunne fastholde og forsvare deres enemærker.

Om disse fejder også har berørt vor egn herom kan intet siges, men en anden og meget nærliggende forklaring på en ændring i bosættelsen kan være selve klimaændringen. Som allerede før omtalt tyder meget på, at vore første forfædres yndede boplads har ligget på eller nær de lavere liggende strøg, og det var der da også mulighed for under det tørre solrige fastlandsklima. Når somrene nu år efter år var kølige og meget regnfulde blev disse lavereliggende områder efterhånden omdannet til søer, og man blev tvunget til at søge hen til højere liggende områder. Nyt land måtte da ryddes og en ny boplads anlægges, og man kan da af de af naturen skabte forandringer i livsbetingelserne være rykket sammen for at dele de stærkt indsnævrede ressourcer af egnet jord til dyrkning.

Af den årsag kan ny bosteder og større samfund være dannet, og i en urolig periode, som før beskrevet, har man også fundet større tryghed.

Man må også formode, at storskoven i denne periode på de lavere strøg er gået til grunde, omdannet til sø og sump.

Landsbyen eller rettere bopladsen Ravsted er blevet til i denne tidsalder. Hvoraf kommer så navnet? Ja, en gammel overlevering siger, at det kommer af ordet "råbe" - Råfstej, og skal forstås derhen, at der mellem Ravsted og Hynding var en stor sø. Skulle man herfra færges over, så råbte man over til færgemanden på den anden side. Deraf navnet. Det eneste rigtige i denne overlevering er søen. Engene vest for byen har engang været søområde.

Mere rigtigt, men langt fra sikkert, er den forklaring, at forledet - "Rav" - går tilbage til det gammeldanske "Rap", der kan være identisk med det oldnordiske "hrapi", og det betyder dværgbusk. Navnet Ravsted kan da omskrives til stedet, hvor der vokser dværgbuske, altså et naturnavn. Første gang vi finder navnet skrevet er i 1298, og da skrives det "Raperhet". Senere skrivemåder er Rapset og Rapsted. Endelsen -sted-, som forekommer i mange danske stednavne, kan der være tvivl om. Det kan både være "sæt", et oldnordisk ord for sommergræsning (det norske sæter), men er vel snarest "sted".

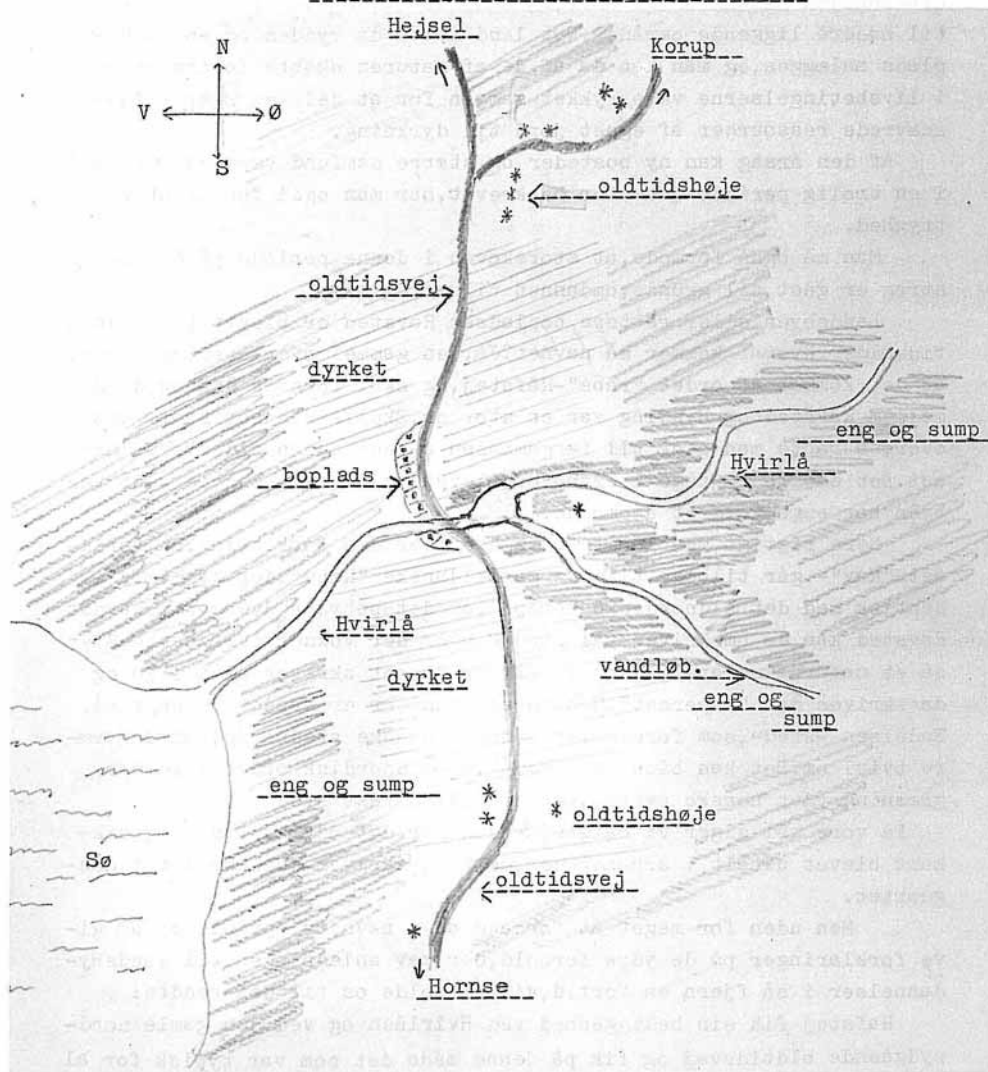
På vort mål siger vi Rafstej sådan har det udviklet sig og sikkert blevet udtalt i århundreder, selv om skrivemåden har været mangeartet.

Men uden for meget at fortælle os i navnets oprindelse og give forklaringer på de ydre forhold, der gav anledningen til landsbydannelse i så fjern en fortid, vil vi holde os til det kendte:

Rafstej fik sin beliggenhed ved Hvirlåen og ved den gamle nord-sydgående oldtidsvej og fik på denne måde det som var typisk for al

le bopladser" fire veje fra hvert sit verdenshjørne", hvoraf den øst-vestgående blev en vandvej-åen. Om en å kunne have betydning som forbindelsesvej til fjernereliggende egne er svært at afgøre, men som fiskeplads har den utvivlsomt spillet en rolle. Sandfladerne både nord og syd for bostedet var relativt høje og brede og både i øst og vest langs Hvirlåen fremkom, da vandspejlet med årene sænkedes, store, grønne enge, der fik stor betydning for bopladsens fremtidige trivsel.

Skitsetegning over den første boplads.

Skitsen foran viser en del af oldtidsvejen, og bopladsens placering vest for denne. Den nuværende Storgade med sit slyng er identisk med den, og hvor gangbroen ved Jørgen Petersens i dag går over åen, gik vejen igennem. Skitsen viser også oprindelsen til udtrykket "Ballig"-huse ved en vej med Nørreballig nord for åen og Sønderballig syd for samme. De ældste kulturlag i byen findes derfor vest for Storegade, her har der været beboelser i små tusind år.

Den nye boplads blev som tiden gik den mest magtfulde i området, der skød sine enemærker langt ud til alle sider og tog under sig ejerlav store værdifulde enge og kjær: Nørrekjær, Ravnkjær, Østerkjær, Kjærgårdeng, Ålgårdeng, Ballekjær, og alle de værdifulde enge vest for bostedet: Toftstykker, Klev, Åkrog, Sønder- og Nørrelangenge, Bredskifter, Kjærskifter og Kalveløkkerne.

Andre bopladser i sognet.

Syd i sognet ligger Horns-Hornse-Hornset. Den sidste skrivemåde er den ældste, idet vi her finder navnet optegnet i akter fra Slesvig Domkapitel i 1352. Stednavnet er et naturnavn, hvor endelsen "set" er et velkendt ord i de nordiske lande i betydningen-sommergræsning. Den første stavelse betyder "hjørne" og peger hen på et "horn" bjørne eller slyng på Lundbækken. Af navnet kan måske udledes, at bønderne her på dette sted oprindeligt har haft en anden boplads, og da mest sandsynligt i nærheden af de derværende oldtidshøje for senere at forlægge den til det sted, hvor de havde deres "sæter"-sommergræsning. Er den antagelse rigtigt, ser vi, at stednavnet er ældre end bopladsen, hvilket ofte kan forekomme.

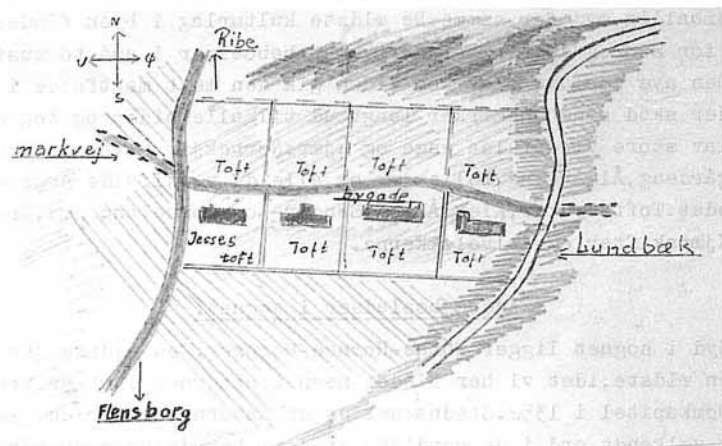
Der har, så langt man kan spore tilbage i tiden, været fire gårde i bebyggelsen, der i den katolske tid var kommet under Domkapitlet i Slesvig (Registr. Ca. fra 1352-1407-Vikariatet Skt. Catharinen Alter). Som tilhørende "Alteret" bliver de fire gårde endnu registreret i 1532. De bliver herefter adelsgods, idet Hans Blume til "Seedorf" erhverver dem ved sit giftermål med Catharina, datter af Thomas Sturen. Han sælger dog i 1584 alt sit gods i Slogs herred til hertug Adolph, og gårdene kommer da under Tønder Amt.

Da gårdene i 1776 blev udskiftet var der kun tre gårde: 2 gårde 3 otting og 1 gård på 2 ott. "Jesses toft"-et marknavn, der da forekommer, peger sandsynligvis tilbage på ejeren af den nedlagte gård. Der var ved udskiftningen i ejerlaget ca. 440 de., hvoraf de 200 de. var hede. Jesses toft, som også deltes var på 4 de. Den fælles toft-hyrdepladsen-bliver her benævnt "Haugård".

I dag ligger der i området 5 gårde, hvoraf Hornsgård er langt den største. Der ligger ingen gårde mere i de oprindelige gårdtof-

te.

Skitsetegning af den oprindelige boplads.

I Horns ejerlav blev der i 1762 oprettet et koloniststed ved Den Store Borrevej (Lütke Christiansen). Den første familie hed Johann Kraus, en tysk indvandrer. Samtlige gårde i Horns havde et stykke kirkeland af en størrelse, så det kunne besås med en ørtig rug hver 6. år.

Der er i Mathias Nørgårds eng vest for de overpløjede oldtids-høje fundet et meget smukt eksemplar af en offerøkse.

Hornsgård.

Hynding.

Da der er lavet et særskilt hæfte om Hyndings historie skal det kun omtales her, ganske kort.

Bopladsen var grundlagt ved den øst-vest gående alfarvej, og den gennemgående færdsel, hvor beskeden den end har måttet være, har for de Hyndingboere været et oplivende moment. Efterhånden da hovedfærdslen gik uden om og over Ravsted har man måttet nøjes med den kvægdraft, der også hyppigt fandt sted, og hvor man helst undgik tættere bebyggelse.

I Tønder Lens Jordebog 1543 angives der at ligge 7 gårde i Hynding, men ni gårdmænd er angivet til skat, så der må på 2 af gårdene har siddet "gårdbrødre". I 1613 er der i Jordebogen anført 7 gårde og 7 gårdmænd. Om den tredje gård i rækken (nuværende Gensgård) står anført, at den tidligere har været delt i to, og at i afgifter og tjenester er anført som de to tidligere gårde tilsammen, indtil "vor fyrstelige nåde" forordner noget andet.

To kåd blev ved udskiftningen i 1778, som allerede før omtalt, flyttet ud "å æ Holm", det blev det senere Hyndingholm.

Alle gårde i Hynding var fæstegårde og hørte under Tønder Amt, og jeg har ikke stødt på kilder, der angiver andre tilhørsforhold. I Hynding-området var der en del moser, hvor tørv eller tørvejord kunne sælges.

Landsbyen har meget tilbage af sit oprindelige præg med de fleste gårde liggende på samme side af vejen på steder, hvor der har været bebyggelser siden heden old. Gensgård og Heine Jürgensens gård er gledet ud af rækken, og jordene, der har tilhørt en gård, der har ligget syd for Peter nielsens ejendom, er ved giftermål kommet til "å Dam", der oprindeligt var et lille beskededent udflyttersted.

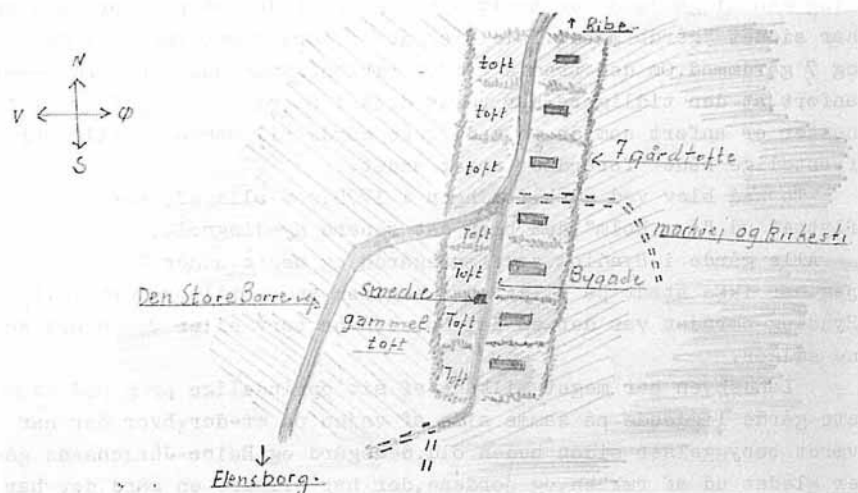
På tværvejen til Højst blev i 1907 bygget to Kieler-rente gårde på jorder frasolgt de to nordligst beliggende ejendomme i Hynding. Ind mod Højst sogneskel blev der på jord købt fra Gensgård i forrige århundrede bygget en ejendom. Denne ejendom fik navnet "Troldrøgel" efter stedet, hvor den blev bygget.

Der var ved udskiftningen i 1776 i Hynding ejerlav ca. 376 de. ager-og dravjord og næsten 700 de. hede, heraf var Sønderheden, et næsten sammenhængende hedeområde på over 300 de.

Den første bebyggelse på "å Synnehee" var forøvrigt ikke de to førhen omtalte kåd, der flyttede ud i 1778, men derimod to kolonisthuse, der blev bygget o. 1762 helt ind mod sogneskellet til Øster Højst. Sammen med kolonisthuset på Hornsmark og tillige med nogle anlagt i Bylderup sogn fik de det klingende navn "Julianebjerg", opkaldt efter kong Frederik d. V, s anden dronning Juliane Marie.

Navnet er stadig knyttet til een af ejendommene i Hyndingholm. De tyske kolonister kom til Ravsted d. 12. okt. 1762. Da kom der et helt vogntog. Bønderne havde fået ordre til at hente dem i Kravlund og føre dem hertil. Antallet af tyske kolonister, der en overgang blev indkvarteret her er mig ubekendt, men det har været relativt stort, det ses nemlig i dåbsprotokollen det følgende år, at mange kolonistbørn blev døbt her i kirken.

Kortskitse over den oprindelige boplads.

Der skal ikke fælles dom over, om de Hyndinger-bønder før i tiden har været mere griske og stridbare end andre. Det beror vist på tilfældighed, at jeg ved min søgen i gamle akter er stødt på sager, hvor de Hyndinger har været involveret. Den første sag er kendt da de som ransmænd blev dømt på herredstinget. Men også mellem de Rafstejer og de Hyndinger har der været strid, og det er i og for sig let forståeligt. Hvor ellers store og brede uopdyrkede udmarker skilte ejerlagene var der enge mellem her, og skellet for de Ravsted enge nåede næsten frem til gårdtoftene i Hynding.

I en akt fra 1620 (Landsarkivet Åbenrå C. VI, 7, 1112) er de Rafstejer kommet i harnisk og i en skrivelse, som præsten Thomas Thomæus (træepitafiet i kirken er opsat af ham) har udfærdiget hvor alt folk og fæ fra Hynding forbydes færdsel og ophold i eng-

ene, kirkestien, som gik igennem, dog undtaget. Årsagen til striden var var såmænd den enkle, at de Hyndinger-bønder havde solgt tørvejord til andre, hvor de kunne opnå større pris end ved de Rafstejer.

Havsted.

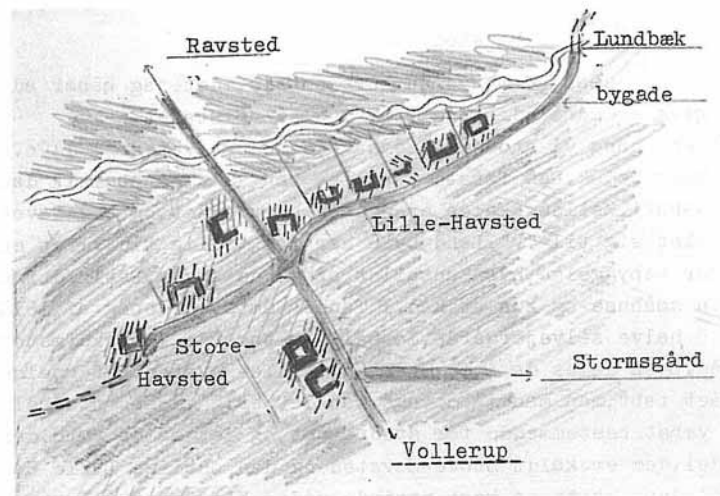
Bebyggelsen skal her have en kort omtale, idet jeg håber ad åre, at kunne give en mere udførlig beskrivelse af stedet.

Første gang vi støder på bynavnet nedskrevet er i 1470. Da skrives det "Hagstede". Den første stavelse kan være et gammelt dansk mandsnavn-Haki. Mellemløbet er senere bortfaldet, og bogstavet "k" har udviklet sig til "v". Landsbyen har fra tidlig tid været en relativt stor bebyggelse, hvad antallet af gårde angår. Derimod fandtes der ingen småhuse og kun et kåd. I Tønder amts Jordebog af 1613 er angivet 3 halve selvejergårde, 10 hele fæstegårde, 1 kirkefæstegård og et kåd. Byen deles da i et Store- og Lille-Havsted. Betegnelserne er nu gået tabt, men man må antage, at det er gårdenes størrelse, der har været bestemmende for stedsnavnet, og det må da være den vestlige bydel, der er kaldt Store-Havsted og den østlige Lille Havsted. Fem af gårdene hørte en kort periode under Klosteret i Løgum fra 1496-1527. Da solgtes de til adelsgodset Sattrupholm og i 1584 ved vi, at 10 gårde sælges til hertug Adolph d. II i Tønder, og hele bebyggelsen har fra et tidligt tidspunkt været Tønder-gods.

Kirkefæstegården (Karl Madsens), der i katolsk tid vel er givet som gave til kirken, var oprindeligt langt den største, dobbelt så stor som nogen af de andre. Ved udskiftningen af jordene i 1775 var størrelsesforholdene meget ændret, fremkommet ved deling af gårde. Kådnestedet fik på det tidspunkt sit beskedne jordtilliggende ind mod Fogderup skæl, hvor der senere blev bygget ejendom. (Havsted-mark-Johan Lorenzen)

I det østlige del af Havsted ejerlag blev der omkring århundredårsskiftet oprettet en ejendom på et markområde, der hed Spangsbjerg. I folkemunde fik denne gård navnet "Spanien". En senere nabo-ejendom fik da naturligt navnet "Portugal", og en tredje oprettet ejendom fik af geografiske hensyn navnet "Frankrig". Førstnævnt ejendom blev bygget af Jørgen Eschelsen, den anden af tidligere degn i Ravsted Fr. Petersen. Omkring 1840 fik byen sin egen skole, nedlagt da skolevæsenet i Ravsted sogn blev centraliseret. Bygningen tjener i dag som beboelseshus.

Der findes en del sagn fra Havsted, som er optegnet i et tidligere hæfte: Træk af Ravsteds oldtidshistorie.

Havsted

Selv om der er nogen usikkerhed ved denne skitsetegning, ser vi tydeligt det typiske mønster for en landsby på vor egn. Vejene mod de fire verdenshjørner-gårdene, der alle ligger på samme side af bygaden. To gårde er brudt ud af mønstret. Hvornår det er sket kan ikke ud fra mit kendskab til stedet afgøres. Disse to gårde brændte begge i 1879 under et heftigt tordenvejr, der varede i flere dage.

Jørgen Eschelsens gård.

Stormsgård.

Vi har i sognet enlig liggende gårdgrupper og her kan nævnes Høgsholt, Stormsgård og Tågholm, som oprindeligt har hørt til Ravsted sogn. Er det oldtidsbebyggelser, der ved deres fjerne beliggenhed ikke kom med i landsbysamfundene, da de blev dannet? Eller er det senere udflytninger derfra? Disse spørgsmål lader sig vanskeligt besvare, idet vi først får kendskab til lokaliteterne, da navnene blev nedskrevet. Først i 1496 støder vi på navnet Stormsgård. Det står anført i Løgumbogen i forbindelse med, at Klosteret køber een af gårdene af Tjiellof van de Wisch. I 1584 kommer begge gårde til Tønder Len, idet Hans Blume, der har fået dem i medgift med sin kone Catharina, Thomas Sturens datter, sælger dem til hertug Adolph d. II. Fra da af forbliver de Tønder gods.

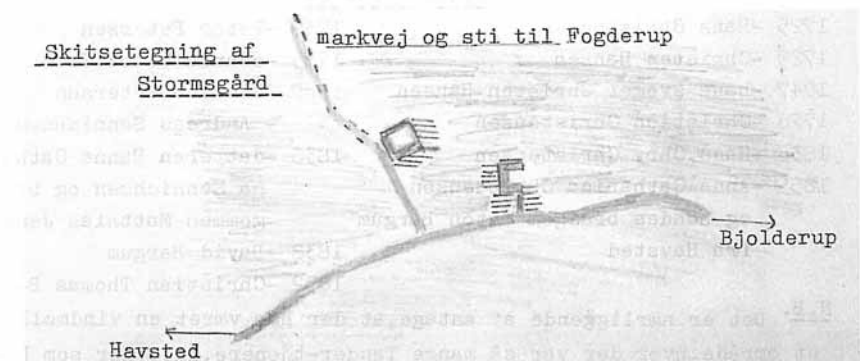
I Jordebogen 1613 kan læses, at gårdene er lige store og af en størrelse, der svarer til, hvad der var almindeligt i sognet.

Det var fæstegårde og ejerne i 1613 var Lorenz Callesen og Kalli Matthiesen. Fæsteafgiften var 20 daler, og der kunne tilsås følgende: 5 ørtig rug og 21/2 ørtig sommersød, bjærges 40 læs hø og græsses 18 kreaturer, 8 heste, 4 svin og 10 får på hver af gårdene. Den årlige afgift var: tjenestepenge til Grøngård 5 d. 14 sk.

1/4 tdr. smør	3 "	28 "
1 svin		28 "
1 kreatur at fodre		28 "
gæsteri		9 " 4 d.
2 høns		2 "
1 gås		
8 læs tørv til slottet i Tønder.		

Hoveriarbejde blev på et meget tidligt tidspunkt erstattet med tjenestepenge, så hoveriarbejde, som vi kender det fra det øvrige land var ukendt for vore bønder.

Skitsetegning af
Stormsgård

En anden af de små gårdgrupper er Høgsholt. Stednavnet indikerer, at bopladsen hører til de yngre i sognet. Endelsen -holt- er lig -skov-, og det kan hentyde til, at resterne af de gamle urskove har holdt sig længst her. Et gammelt sagn bekræfter også denne antagelse, idet der her fortælles, at da fjender engang kom til Ravsted og plyndrede overalt, gik Høgsholt i førstningen fri, da den lå gemt i skoven, indtil et hanegal røbede gårdene.

Første gang vi finder navnet nedskrevet er i 1486 i Løgumbogen. Det skrives da Høgsholt. Forledet i stednavnet kan komme af fuglenavnet "høg"-gammeldansk "nøk", men det er mere sandsynligt, at forledet er et personnavn, og som sådan peger tilbage på grundlæggeren af bopladsen.

Efter Jordebogen af 1613 lå der to gårde på stedet af samme størrelse. Der angives, at der sås 5 ørtug rug og 21/2 ørtug sommersæd. Der bjerges 60 læs hø, og der kan på marken græsse 18 kreaturer, 8 heste, 4 svin og 10 får. De angivne tal er næppe overdrevne, idet denne opgørelse dannede grundlaget for beskatningen. Afgifterne var forøvrigt lig dem, der er angivet for gårdene i Stormsgård.

Disse gårde var også fæstegårde, og ved hvert generationsskifte skulle der udredes 20 dalere i indfæste. De blev sjældent betalt kontant, men hvilede så på ejendommen som en gæld, der årligt måtte førentes. Fra 1584 kom gårdene til Tønder Len som så meget andet gods i Ravsted sogn. En kort årrække har en af gårdene tilhørt Klosteret i Løgum solgt til det af Tjiello van de Wisch til Lytkenholm. Sammen med gården blev også solgt en vindmølle. Der findes intet spor af den, heller ingen mundtlige overleveringer, og så måske alligevel. Der går nemlig en historie om, at der har ligget en borg ved Høgsholdt. Er det møllen, der ved den mundtlige overlevering på et eller andet tidspunkt, er blevet til en borg?

Gårdene ligger sandsynligvis på det sted, de altid har ligget.

Gårdenes ejere-

1725 -Hans Øhrstensen	1739 -Peter Petersen
1729 -Christen Hansen	1783 -sønnen Peter Petersen
1747 -hans svoger Christen Hansen	1807 -Sønnich Petersen
1778 -Christian Christensen	- Andreas Sønnichsen
1830 +Hans Chr. Christensen	1836 -datteren Hanna Catharina Sønnichsen og brudgommen Matthias Jensen
1855 -Anna Catharina Christensen og hendes brudgom Anton Bargum fra Havsted	1838 -David Bargum
	1852 -Christian Thomas Bargum

N.B. Det er nærliggende at antage, at der har været en vindmølle i et område, hvor der var så mange Tønder-tjenere, idet der som bekendt var mølletvang, og man var henvist til Jyndeved vandmølle.

Endelsen på stednavnet antyder, at der er udsprunget kildevæld her. Et af disse løb nordpå og ud til "æ strøm" i de Korup Vesterenge. Navnet "sig" er sjældent forekommende ved betegnelser af bopladser, men derimod ofte i marknavne. Knivsig er altså et naturnavn, hvis forled rimeligvis er navnet "kniv", her anvendt i betydningen af et smalt jordstykke. I det, der senere blev betegnet Knivsig-ejerlag, har de fleste oldtidshøje ligget. Een af disse er i dag fredet. Højen er i dag navnløs. Af den tætte bebyggelse, der engang har været i området, blev efterhånden kun en beskedent rest tilbage. I Jordebogen 1607 står anført 4 gårde og et kåd, og i Jordebogen 1723 er anført 2 gårde og på den ene gårds grund et beskedent 4 fags beboelseshus. Første gang, vi støder på navnet, er i 1496, da skrives det Knyffsigh. Gårdene kom tidligt i Løgum Klosterets besiddelse, og senere under Løgumkloster amt. Begge gårde var lige store og havde en anseelig størrelse, det dobbelte jordtilliggende for, hvad der gjaldt for en almindelig gård i sognet. (1 13/28 plov). Desuden havde den ene gård anpart i en eng i Hejsel (Solviggården-Peter Gads) og begge gårde havde græsningsret i Ravnkjær til 8 kreaturer og ret til flere læs hø. Da udskiftningen i Ravsted fandt sted i 1776, blev den deres ret tilgodeset ved at de fik tillagt en eng i Ravnkjær, den såkaldte Ebbes-eng (navnet stammer fra den daværende ejer af den sydligste gård).

Om bygningernes størrelse kan for den ene gård anføres:

11 fags stuehus
18 fags lo og stald
18 fags hø og tørvelade
og en fårestald

-men en middelmådig kålgård.

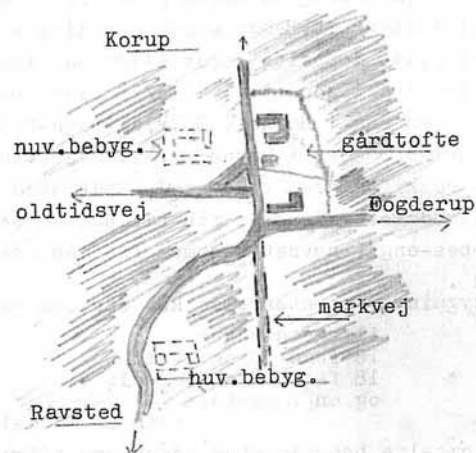
Det ovenfor omtalte beboelseshus tjente som aftægts hus for den ene af gårdene, og hvori 1723 ejerens svigerforældre boede. Hvad skulle en gård afkaste til aftægtsfolk, ja det var i en kontrakt af 27. juli 1723 nøje affattet: 2 stadig levende køer på fri foder og græsning, 3 får i græs med vinterfoder, 2 tdr. rug, 2 tdr. malt, 1 tdr. boghvede, 1 skæp byg el. havre til gryn, 3 skæppe humle, 2 skæppe salt, af penge 2 dalere, et fedt svin, det bedste på gården, 2 fede gæs, 4 læs tørv og 8 læs lyngtørv (flav) andel i kålgården og fri kørsel til kirke. Faldt een af svigerforældrene fra, skulle der kun udredes halvdelen, bortset fra brændslet.

Gårdene lå begge øst for vejen, der fører til Korup. Den nordligste af dem brændte i 1866 og blev opført på den anden side af vejen (Kryhlmanns). Sigrid Møllers ejendom her er stuehuset resten af den sydligste gård. Det blev, da denne gård blev flyttet i forrige århundrede til dets nuværende sted (Chr. Clausen) solgt til fattig-

gård med et beskedent jordtilliggende.

Den vestlige del af Knivsig ejerlag lå til langt op i det forrige århundrede hen i hede. Der blev her bygget et par småbrug, der fik navnet lille Knivsig. O. 1930 blev der i området bygget et par statsbrug, og i Store Knivsig blev der oprettet to lignende. I begyndelsen af århundredet blev der også her bygget en Kieler-rente gård (Amdi Kjær). Den tidligere omtalte fattiggård er blevet et gårdbrug med stærkt udvidet jordtilliggende. Præsteskoven ligger også i Knivsig ejerlag.

Konturerne for den oprindelige boplads er stærkt udviskede - et rids nedenfor viser tilnærmelsesvis gårdenes tidligere beliggenhed. Der har næppe ligget fire gårde. Når det anføres i 1607 kan der være tale om "gårdbrødre" - to familier i samme gård.

Den tidligere "fattiggård" - Sigrid Møllers ejendom.

Korup.

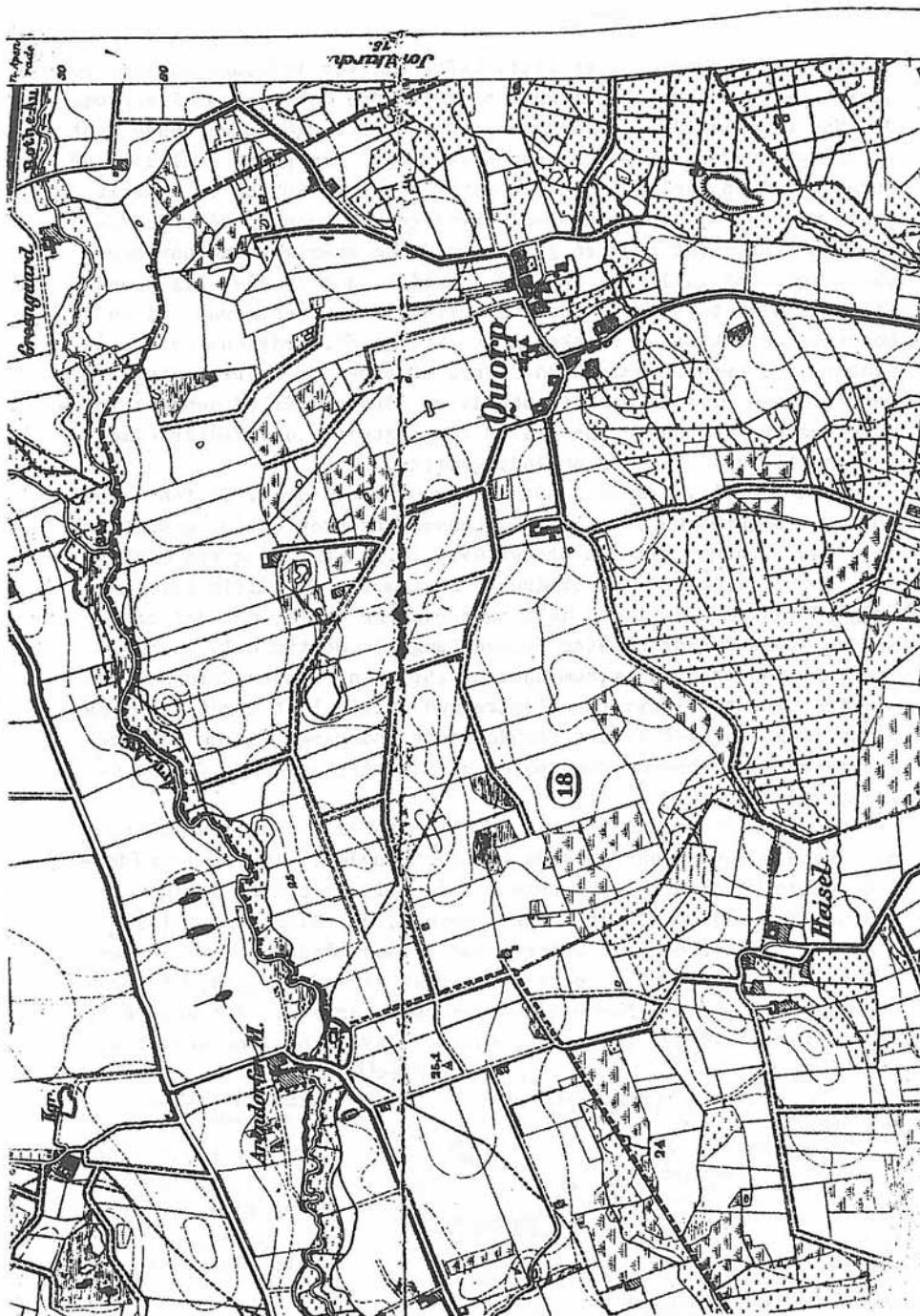
Korup er beskrevet i et lille hæfte udgivet 1976, men en kort beskrivelse skal dog med i lighed med de andre bebyggelser i sognet. Der har fra oldtiden af været en ret stor bebyggelse på denne kant af sognet. Endelsen i stedsnavnet Korup peger hen på, at bopladsen er grundlagt i en tidlig middelalder. "Kvo" eller "Ko" er et gammelt dansk mandsnavn og omkring hans "ryd"-rup er byen opstået. Tofte-navne og forøvrigt også en gammel mundtlig overlevering antyder eksistensen af tidligere samfund i området, som er gået til grunde eller er blevet en del af det ny samfund - Korup. Årsagerne til en ny bosætningsstruktur er vanskelig at efterspore. Fordelene var jo åbenbare ved nærmere samarbejde i ryd af skove og bearbejdning af markerne, men rimelig mest fremkaldt af ydre vilkår af den fremvoksende fastere statsdannelse med de forpligtelser, det medførte, med hensyn til skatteligning og ledingspligt.

Første gang, vi støder på stedsnavnet Korup er d. 25. febr. 1369, da der i Løgumbogen omtales, at Johannes Erichsen (Blå) pantsætter to gårde i Quorup til sin broder Hartvig. Vi kan i dag med sikkerhed angive, hvilke gårde det drejer sig om, idet de altid forblev frigårde. Gårdene er i dag delt og jorden er spredt, men det drejer sig om Claus Nørgårds, Peter Beiers, Damgårds, Martin Møllers og så den lille hjørnejendom, som ejes af Christine Hansen. Erichsen Blå slægten har utvivlsomt forbindelse med Solvig, idet meget tyder på at de fleste bønder i vort område havde underlagt sig og søgt beskyttelse hos væbnerslægten på denne storgård med sine forsvarsanlæg ved Arnåen.

Det er slående, at allerede 100 år efter dukker der helt fremmedartede navne op, når gårdene kommer i handel. I 1494 sælger Tjelløf van de Wisch til Lytkenholm 4 gårde til Klosteret i Løgum, og ved magelæg med hertug Frederik i Tønder, ejer Klosteret i 1517 7 gårde i Korup. To gårde i Korup var Tønder-gårde, hvoraf den ene (Ervind Petersens) i katolsk tid var en kirkefæstegård. Der var foruden de 9 gårde i Korup 2 kåd, der også hørte til det senere Løgumkloster amt. Klostergårdene havde mølletvang på Arndrup mølle.

Korup o. 1700
a. og b. - de to frigårde, endnu ikke delt.
c. og d. - Tønder gods
e. "Æ Midttavt"-fællestoft.
f. to kådnersteder.

Hejsel (Hessel).

Bopladsen Hejsel ligger i den nordlige del af sognet nær Arnå, og har i lighed med Korup været det ældste kulturområde i sognet. En oldtidsvej nord for de Korup Vesterenge forbandt oprindelig de derliggende bebyggelser. Oldtidshøje, som i dag ikke mere eksisterer, indikerer det. Vi kender dog i dag stadig navnene på højene. Den ene hed Sorthøj, den anden Hvidhøj, det sidste navn gemmer sig i Hvidhøjgård. Vejen og stien bruges i dag ikke mere, bortset fra markvej for de Koruper bønder, men har været brugt helt op til vor tid. Det var skolestien for de Hejseler børn, da de fik skolepligt til Korup.

Da jordene blev udskiftet i 1777 var der her ikke nær så meget hede, som andre steder i sognet, men derimod sure og sivbevoksede områder i den vestligste del af ejerlaget. (i dag afvandet og opdyrket). Navnet "Hessel" er et naturnavn og kommer af det gamle danske navn "hæslæ", som betyder bevoksning med hassel. Der er i området gjort rige fund af stenredskaber, navnlig ned mod de Korup-Vesterenge. Her er der også fundet en gruttesten-forløberen for den senere kværn.

Første gang, vi støder på navnet nedskrevet, er i 1349, da Niels Hynssen i Hejsel pantsætter sit jord til Klosteret i Løgum. I 1517 fik Klosteret ydermere to gårde i Hejsel ved et mageskifte med hertug Frederik d. II af Tønder. De to vestlige gårde var adelsgods og hørte, som de to eneste i sognet til Solvig. Af den dominans, som Solvig sandsynligvis har haft i dette vort område, var de og blev de, de beskedne rester. Der lå i den samlede bebyggelse 5 gårde, og i Jordebogen af 1607 to kåd på Klosterjordene. I 1780 angives 5 gårde og 3 huse. Gårdene og et kåd kan stedfæstes. Hvor husene har ligget er os i dag ukendt, men de har sandsynligvis ligget på Klostergrund, idet de i 1803, da en folketælling fandt sted i Tønder amt (herunder Solvig gårdene) ikke er nævnt..

I Jordebogen af 1723 får vi mange oplysninger om Klostergården om bygninger, avling og kreaturhold samt afgifter. Lad os begynde ved den østligste gård. (Andreas Carstensens). Den ejedes dengang af en Jes Hansen. Det var en fæstegård på 13/16 plov, hvoraf de 5/16 dog var ejendom. Gården ejede også jord på de Arndrup-marker, og den var af en størrelse, der kunne besås med 1 tdr. rug og 8 skæppe boghvede, det der var dyrket. Af denne jord skulle der årligt betales en afgift til Øster Højst kirke på 7 mark. Der lå en toft syd for ejendommen og en lille nord for samme. Gården brændte i 1910 og er blevet flyttet. Den lå oprindelig, hvor Bengt Thomsen gård nu ligger.

Den næste gård (Andreas Jørgensens) ejedes af en enke Sidsel Peters. Hun havde været gift med Peter Hansen Søllingvrå. Den var også på 13/16 plov, men her var der tale om frit bondegods. Der var toft her både nord og syd for ejendommen. I een af engene til denne ejen-

dom havde kirken i Bylderup en anpart, og der skulle årligt betales 18 mark til kirken. At Bylderup kirke ejer jord i Hejsel forekommer umiddelbart mærkeligt. Forklaringen skal nok findes i navnet Søllingvrå. Slægten er kommet hertil fra Søllingvrå i Bylderup sogn, og den har på et eller andet tidspunkt forlenet kirken med denne gave. Kirkearkivet i Bylderup kan måske give oplysninger derom.

Syd i Sidsel Peters toft lå ud mod Ravsted vejen et kåd, ejeren hed Jacob Rasmussen, og han var ikke en hel sædvanlig kådner, idet han foruden den græsningsret han havde på de Hejseler-fællesjorde også havde lejet jord bl.a. af kirken. Han havde en besætning på 24 ungkreaturer, 7 får, 4 svin og så var han biholder med otte stader. Bortset fra heste og køer, havde han flere dyr end nogen af gårdmændene.

Den tredje gård i rækken ejedes af Andreas Jørgensen, den lå lige vest for den nuværende A. Jørgensens gård. Den var på 1/2 plov og også frit bondegods. Syd for gården havde den en beskeden toft, men ingen nord for gården.

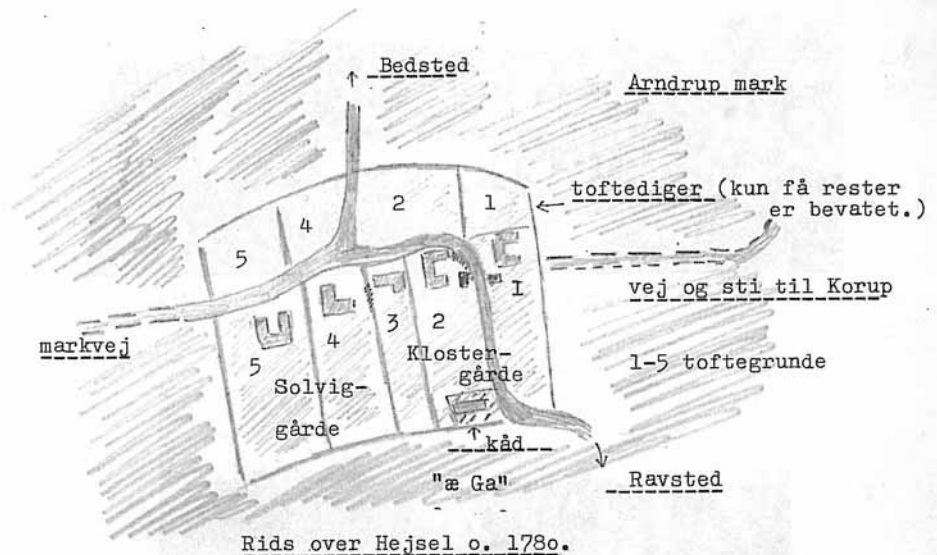
Vest for denne lå endnu to gårde af samme størrelse med tofte syd og nord for ejendommene. De lå på godset Solvigs grund. Ejerne hed o. 1700 Peter Rossen og Peter Hansen Søllingvrå, og som vi ser ejede den familie to gårde i Hejsel, dels en Kloster-gård og dels en Solvig gård. Forøvrigt har jeg kun haft få kilder at øse af til belysning af de to gårde. Fra en folketællingsliste fra 1803 fremgår, at ejerne på det tidspunkt hedder Peter Matthiesen-gift med en Rossen og Peter Martensen.

Bygningernes størrelse angives for sædehuset vedkommende til 10-12 fag og for lo, lade, stald, fåre- og tørvehus til 25-32 fag. Jeg har også forsøgt at opgøre arealet af den dyrkede jord for det samlede Hejsel på grundlag af det sædekorn man årligt anvendte. Der blev udsået godt 40 tdr rug, 12 tdr. boghvede, 2 1/2 tdr. byg og ca. 5 tdr havre. Udbyttet lå mellem 2 og 4 fold. Byggen og havren blev i særlig grad sået på toftejorden, når den hvert tredje år blev pløjet, rugen og boghveden på fællesjordene. Af husdyr var der ialt: 35 heste, 7 føl, 36 køer, 18 svin, 45 får og 78 ungkreaturer, heraf var det husmandens de 24. Desforuden var der på stedet 15-20 bistader.

Nogle af de angivne køer var ikke bondens ejendom, men ejedes af kirken. Det var en gammel overlevering fra katolsk tid, hvor kirken ikke måtte låne penge ud, men så satte køer ud, hvoraf der måtte betales en årlig afgift. Uanset om man havde køen, eller køer forøvrigt, så hvilede afgiften på gården. Derfor blev disse køer også kaldt "jernkøer".

I 1777 blev jordene i Hejsel udskiftet, man gik ud af fællesskabet og hver gård fik sit eget jordtilliggende. Også kådnerstedet blev udskiftet. Det fik sin jord op mod Ravsted og ind mod Knivsig skellet

og her blev ejendommen senere flyttet ud. Den ejes i dag af Chr. Hansen.

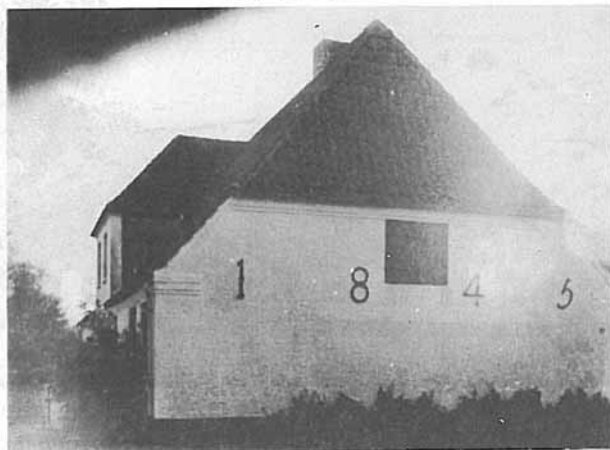
Peter Jensen Gads gård - een af de to Solvig-gårde. Gårdene sammenlagt til en gård i begyndelsen af forrige århundrede.

Hynding-

"Gensgård"-J.M.Petersen efter maleri.

Korup.

Peter Grevsens gård-efter maleri. (E.Petersen)

Høgsholt.

C.J. Bargums gård.

Fogderup (Foverup).

Her vil bopladsen få en kort beskrivelse, idet det er hensigten i et senere hæfte at uddybe emnet.

Fogderup-Foverup, hvilken skrivemåde er rigtig? Vel nærmest den sidste, idet vi på dialekt udtaler det "Fauerp".

Det er og har altid været den største samlede bebyggelse i sognet næst efter kirkebyen. Stednavnets endelse -rup- indicerer, at byen er blevet til i en tidlig middelalder, men der har givetvis været bebyggelse i området meget længere tilbage, og at denne så på angivne tidspunkt er blevet centraliseret i et -"ryd"-rup med forstavelsen "Faver" der kommer af det gamle danske ord "fagri", som betyder -smuk og skøn. Omskrevet lyder navnet da: "den fagre boplads", og det vil de "Faverbe" vel nok kunne sige ja og amen til. Der har sandsynligvis ikke været kastet oldtidshøje i området, og i gamle marknavne forekommer navnet "høj" heller ikke. Derimod forekommer navnet "bjerg" som endelse, og det kan hentyde til landsskabsformer, idet overfladen her har en svag kupering, der giver relief i den ellers jævne slette. Geologerne er usikre, men der kan være tale om en isbræ, der med en næsten nedsmeltet tunge har berørt dette område.

Første gang vi finder navnet nedskrevet er i 1482 i Løgumbogen. Det skrives da "Fordrup".

Det er svært at finde det oprindelige mønster i bebyggelsen, men har i sin opbygning lignet de andre bopladser i sognet - det kendte mønster med de fire veje og alle gårdene liggende på samme side af bygaden. For Foverups vedkommende da i en gårdtoft på nordsiden med en deroverfor liggende toft på sydsiden. Men byen, sådan vil jeg forklare det, har tidligt fået vokseværk ved deling af gårde og oprettelse af kåd, så der blev trængsel på den begrænsede toftegrund, og mønsteret er derved blevet udvisket. Der findes også kun få og svage rester af de gamle skelsættende jorddiger.

I Tønder Jordebog 1543 er opført 3 gårde i Foverup. En del ejendomme i sognet hørte på den tid til Settrupholm bl. a. 6 i Foverup. I 1584 sælges 1/2 gård og et kåd af Hans Blume til hertug Adolf af Tønder.

I Tønder Jordebog 1613 er opført 2 halve selvejergårde, 7 fæstegårde og 6 kåd i Foverup. I Løgumbogen står anført, at Ditlev van de Wisch i 1496 solgte 4 gårde i Foverup til Klosteret i Løgum, og en gård blev i 1488 erhvervet af Otto Emmiksen. I 1709 var 2 gårde under Søgård, hvoraf den ene var delt i tre, og i 1770 er anført de to gårde og tre inderste. I 1726 var der en gård under Lindeved, og i 1782 var der 1 gård, et kåd og 2 inderste solgt af Daniel Rantzau til Poul Rantzau af Lindeved.

Når disse forhold omtales, er det ikke med ønsket om, at dette komplicerede ejerforhold skal fastholdes, men kun for at vise, hvordan gårde kunne skifte ejere, og hvordan jordrotterne handlede med dem naturligvis helt hen over hovedet på deres beboere- og også for at vise, hvor spredt ejerforholdet i sådan en lille landsby kunne være.

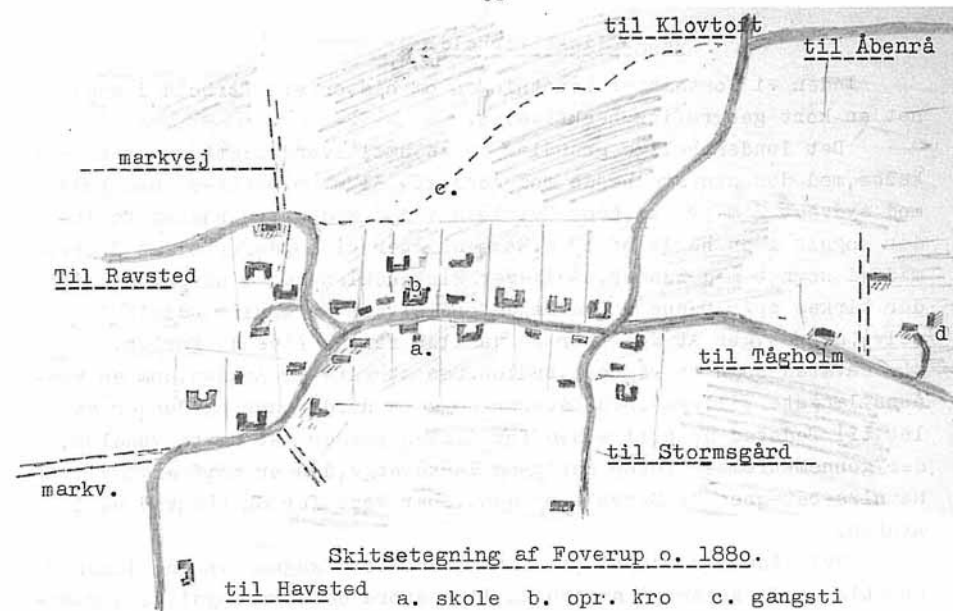
I Jord-Bog eller Deelings-Acte over Fauderup Mark, forfattet 1781 af H. Clemmensen, landmåler, står anført, at der i Foverup var ialt 49 vånd (et gammelt mål brugt i Sønderjylland og på Fyn-agerbolet er delt efter bredden, 1 vånd = 24 vænder), der var delt mellem 21 ejendomme, de største gårde på 4 vånd og de mindste på 1. På en af Søgård-gårdene, der var på 4 vånd sad således 3 ejere, og på en kgl. gård på 3 vånd sad to ejere. Der var i 1781 to Søgård gårde og een Lindeved gård, resten var kongelige. Hvornår de var blevet det, kan ikke for nærværende oplyses. Disse kongelige gårde blev også administreret fra Gottorp, og så kan man undres over, at dette ejerforhold fik nationalpolitisk betydning, idet Foverup i 1920 var langt overvejende dansk sindet. Udskeftningsakterne er også i modsætning til samme i de andre bylag i sognet i vid udstækning affattet på dansk.

Foruden de ovennævnte gårde var 4 halve kådnere og 6 frie kådnere og tre inderste berettiget til jord i bymarken. Der har desforuden været huse i byen uden græsningsret, og derfor også uden ret for jordtildeling. Læreren i byen fik også jord tildelt. Interessant er det, at da myndighederne i slutningen af 1700-tallet begyndte at interessere⁺ for almuens oplysning og tilskyndede til rejsning af skolehuse, var den tanke fremme at centralisere skolevæsenet i sognet (sikkert fostret af præsten Chr. Zoega, der altid tænkte rationelt) og rejse en fælles-skole i kirkebyen. De Foverupper modsatte sig, det følte de som en krænkelse af deres selvstændigheds følelse, og de byggede da for egne penge et skolehus. Sandsynligvis det, der stadig ligger der.

Byen havde også krohus, vel ikke beregnet så meget på den gennemgående trafik, som har været af en beskeden omfang, men mere beregnet til stedlige kunder. Sandsynligvis var det her, at præsten og kapellanen fra Ravsted engang drak sig fulde, kom i et skænderi, der endte med mord. (d. 21. juli-1591.)

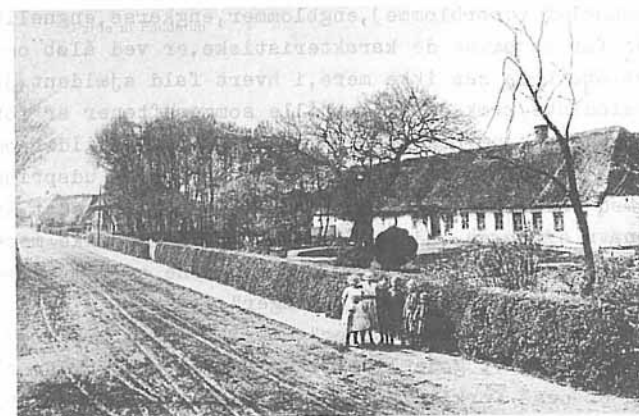
Den første udflytning fra landsbyen er sket i midten af forrige århundrede, da to kåd flyttede ud på Østermarken, hvor de havde fået deres jordtilliggende. Det ene er borte, det andet er Jørgen Petersens ejendom. Efter sidste krig er Statens jorde på Østermarken udstykket.

+ sig

Skitse tegning af Foverup o. 1880.

til Havsted a. skole b. opr. kro c. gangsti
d. de første udflyttere, det ene kåd er forsvundet.

Tidligere sognefoged Jes Kjers ejendom-ejes i dag af sønnen Jørgen Kjer.

Geografiske forhold.

Inden vi fortsætter beretningen om historiske forhold i sognet en kort geografisk beskrivelse.

Det landskabelige grundlag er en smeltevandsslette uden bakkeøer, med den største højde mod nordøst - 31 m. o. havet - og med fald mod sydvest 2 m pr. km, hvor Hvirlåen i det sydvestre hjørne forlader sognet i en højde af 17 m. Sammenligner vi højdeforholdet f.eks. midt i sognet med Tønder, så ligger kirkesoklen her i niveau med Tønder kirkes spir. Denne store højdeforskel, som er særlig udtalt i selve sognet, gør at vore åer og vandløb får et rivende forløb.

Ravsted sogn er rig på vandløb. Den største er Arnåen, som er Vidåens længste tilløbså. Den berører sognets nordgrænse og danner skellet til Bedsted sogn. Lige syd for Arnåen kommer det næste vandløb, der gennemstrømmer Korup Øster- og Vesterenge, den er mærkværdigvis navnløs - betegnes "æ Strøm" - og den løber vest for Skubbjgvøj ud i Arnåen.

Hvirlåen, der udspringer tæt nordøst for sognegrænsen, deler praktisk talt sognet i næsten to lige store dele. Det sydligste vandløb er Lundbæk, et beskedent vandløb, der et par km øst for Bylderup løber ind i Slogs å. På sit nedre løb er dette vandløb ikke reguleret, og viser os i dag, hvor smukt åerne slyngede sig gennem landskabet. Alle andre vandløb er liget ud og uddybede og fremtræder som brede kanaler uden romantik. Også floraen og faunaen har ændret sig ved den stærke afvanding. Den vidunderlig kønne forårs vegetation med ranunkler (smørblomme), engblommer, engkarse, engnelikkerod og høgeurten for at nævne de karakteristiske, er ved åløb og i engene forsvundet. Storkene ses ikke mere, i hvert fald sjældent, ja, selv frøernes umelodiske kvækken i de stille sommeraftener er forstummet.

Foruden de nævnte større vandløb har små kilder og bække gennemrislet sognet, og flere har endog haft deres udspring her. Marknavne med endelsen -sig- hentyder til det, og bostedet Knivsig har taget navn efter et sådant. Disse bække findes ikke mere i deres oprindelige og naturlige forløb, men resterne af dem gemmer sig i de lige og dybe såkaldte "vandløsnings".

Det var de grønne "oaser" omkring disse bække og vandløb, der skabte de relativt gode livsvilkår for de bønder, der slog sig ned her. Det er også forklaringen på, at sognet fra gammel tid har været folkerigt og med store bopladser. Indbyggertallet har næppe forandret sig meget gennem århundreder, og man kan endda formode, at det har været større end i dag. (ca. 1100)

De brede sandflader mellem engene består af ret god sandmuld, stenet i åsene langs Arnåen, og næsten stenfrit i den sydlige del af sog-

net, hvor der forøvrigt også findes svage konturer af indlandsklit-ter. Tydeligst fremtræder disse i et lille område ind mod sogneskellet til Øster Højst. Stedet kaldte man førhen "Bashye" (Chr. Christiansens plantage).

Agerjorden forringes mange steder af underliggende allag, opstået gennem de århundreder, da heden dækkede store landområder. Der findes ingen steder i sognet spor af, at disse jernforbindelser (alen) førhen er blevet udsmedede. Grunden kan være mangel på træ eller gode tørv, hvad der også har været lidt af i sognet.

Efter sidste krig er der på vore marker brudt betragtelige mængder af manganmalm, men er nu for længst ophørt.

Om hedens udbredelse for 200 år siden giver udskiftningsakterne fra denne tid os klare vidnesbyrd. Ca. halvdelen af sognet lå hen i hede d.v.s. 2500 ha., idet sognets størrelse er på 5086 ha. Nu er lyn-gen bogstaveligt talt forsvunden, bortset fra i et par ubetydelige mo-seområder øst og vest i sognet, og man skal være heldig, når man i en grøftekant hist og her kan finde enkelte sejlivede lyngtotter. Den største sammenhængende hedeblade lå i 1780 i den sydvestlige del af sognet, og blev af de Hyndinger kaldt "æ Synnehee". På dens sydligste rand blev de allerede omtalte kolonisthuse rejst med det klingende navn Julianenberg.

Sognet er meget træfattigt. Der findes kun fire relativt små plantager, præsteskov, Martin Møllers skov, Hyldtofts skov, og så har de Hyndinger bønder lidt skov op mod Øster Højst sogneskel. Når heden er blevet pløjeland og ikke skov ligger forklaringen deri, at man har fundet jorden for god til dette formål. Nogle af vore nulevende ældre bønder kan endnu berette om det slidsomme arbejde det var at "brække" lyngen, når arbejdet skulle gøres med heste eller studefor-spand. Det er kun små områder, hvor man tog den moderne teknik i brug, og lod jorden "damppløje". Vi har også eksempel på at spaden er blevet taget i brug ved kultiveringen. I Hyndingholm er der en mark med navnet "æ Slavtefen". Den er i hele sin udstrækning blevet gravet med spade. Det var en husslagter fra Hynding, der ved en for os næsten uforståelig udholdenhed præsterede dette. Forklaringen på at så meget blev gravet med spade er den, at gårdmanden, som ejede arealet, hele tiden tog det opdyrkede ind til sin mark, og den stakkels slagter kunne så starte forfra. Biavlernes klage over lyngens forsvinden er allerede omtalt, men det ændrede dog ikke udviklingen.

Efter sidste krig er landskabet undergået en kendelig forandring, idet Hedeselskabet har plantet kilometervis af levende hegn, det har udvisket de barske træk, og ligesom gjort egnen mere afvekslende og venligere.

De førhen vandlidende enge kan nu ved den intensive afvanding,

der gennem en lang årrække har fundet sted, alle pløjes. Man har kaldt engene herinde i Midtlandet "de grønne Aktier", og det er en rammende betegnelse, for det er her velstanden er kommet fra, her var der græsning til kreaturerne, og her kunne der hentes hø til vinterfodring. De er i dag ikke blevet mindre "grønne"-værdifuldere, ved at man kan hente rige læs af korn og andre afgrøder. I forbindelsen med kultivering af engene er man mange steder stødt på rester af træstammer og trærødder, mindelser om de skove, hvor vore forfædre engang holdt til med deres hjoede af græssende får og kvæg.

Før i tiden var engene overrislede i vintermånederne, og skøtterne - dog af nyere dato - findes endnu ved nogle af vandløbene. Denne overrisling var fastlagt efter ganske bestemte retningslinier, der var nedfældet i lange nøje beskrevne vedtægter, som senere vil blive omtalt i forbindelse med byvedtægterne.

Midtlandet fremtrådte i vintermånederne som et stort sølandskab, og i frostperioder blev der skabt samværsforbindelser over isen, idet ungdommen fra småbyerne skøjtende eller glidende kom på besøg hos hinanden. Der er fortalt mig, at en ung mand fra Hyndingholm besøgte en højere skole i Tønder og gik dertil om sommeren, men når isen kunne bære tilbagelagde han vejen på skøjter.

Parti fra den gamle bygade

Bondekår og samlivsformer.

I det følgende afsnit skal fortælles lidt om gårdene og deres marker, deres dyrkning og om samlivsformer, som det i dag er os bekendt.

Selv om vi, som førhen vist, kan forstille os strukturen af bo-pladsen Ravsted i en tidlig oldtid, har vi kun lidt viden om beboernes tarv gennem de følgende mange århundreder. Afdækkede oldtidsbo-pladser andre steder i landet kan fortælle om huses indretning og oldtidsagre om jorddykningsforhold. Først i slutningen af oldtiden eller begyndelsen af middelalderen bliver de rammer skabt, hvorefter et landsbysamfund indrettede sin tilværelse, et mønster, der blev fulgt gennem århundreder og først brudt, da jordene blev udskiftet o. 1780.

Som det fremgår af kortet s. 13 lå alle gårde oprindelig vest for bygaden (Storegade). Senere er der kommet nye boel til uden for det gamle "Ballig", hvornår det er sket kan ikke klarlægges, bortset fra præstens gård, der har naturlig forbindelse med kristendommens indførelse. I den ældste byvedtægt fra 1593 er femten gårde angivet. Omkring 1770 er etableringen af endnu en gård allerede omtalt. Hvor mange kåd og huse, der eksisterede i slutningen af 1500-tallet kan heller ikke med sikkerhed angives, men de fleste af dem, vi senere får kendskab til, har nok på daværende tidspunkt været der.

Hver gård havde sin gårdtoft, og de ældste gårde også andel i "æ Rautovt". Toftene var kernen i de gamle landsbysamfund. "Toft er agers moder", sagde de gamle love d.v.s. at en gårds andel i fællesjordene rettede sig efter toftens størrelse, og også ved beskatningen dannede toftene grundlaget. Kåd og huse placeret på gårdtofte fik på den måde part i en gårds skattebyrde og ofte en betragtelig part, bortset fra om det var lejet grund, hvad det sædvanligvis var, eller købt. Der måtte efter gamle bylove kun bygges på toftegrund, og for Ravsteds vedkommende er disse bestemmelser stringent overholdt. Der var trængsel på bytoftene, og desuden forekom det tilfælde ofte, at dele af de små kådnersteder var udlejet til inderste (daglønnere) så grundskatterne på denne måde blev fordelt på mange.

Kådnerne og indersterne besad kun en ringe del af bytoftene-byggegrunden og en beskeden kålgård. De havde dertil mod betaling græsningsret på fællesjordene med et nøje fastsat antal. Græsningsretten for inderster var begrænset til dem, der havde egne huse, og gjaldt ikke dem, der havde indlejet sig i "hyrehuse" eller kåd.

I 1613 får vi gennem Jordebøger kendskab til 5 bondekåb og to fæstekåb til kirken samt et fæstekåb til Kloster og et til Søgård. I 1780 får 13 kådnere og 3 inderste deres andel i fællesjordene.

Toftene var særeve, og i omtalen af de enkelte gårde senere vil fremgå, hvor store toftegrundene var. Om kålgårde og tofter var opkastet diger, og ud mod fællesjordene havde toftegården et sammenhængende forløb. Alt jord her udenfor var fælles jord. Dog undtaget det første omtalte "ornum"-særeve, der hørte til smedekådet og de såkaldte "Riestofte" nordvest for byen, hvori fireboel i byen havde part. De ejes i dag af undertegnede. Om dette senere. Nærmest ved byen lå de dyrkede områder-bymarkerne, og uden for disse lå jorden udyrket hen, mest i hede og drav og dannede grænserne til de omkring liggende ejerlag. Disse grænser var klart afmærkede med pæle eller sten, hvorunder der var lagt flækket flint eller trækul, som røbede stedet, om nogen ville ændre skellet. En sag i forbindelse hermed er kendt fra Knivsigt området. Forøvrigt var det byherdernes opgave ved afgræsningen om sommeren at sørge for, at grænserne mellem ejerlagene blev respekteret.

Andelene i bymarken var bestemt af hver gårds størrelse, som for Ravsted bys vedkommende var angivet i ottingstal. Byens samlede ottingstal var 24. Bymarkerne var inddelt i vange eller indtægter og disse igen i agre, og hver gård havde her en agerstrimmel, der i bredden svarede til dens ottingstal. Blev en gård delt, deltes toften og agerstrimlerne i hver indtægt. Hvor brede agrene var kan ikke klart afgøres - måske en 16-24 plovfure. Gårdene havde hver gang indtægten blev pløjet de samme agre, som fra naboens var skilt med en plovfures bredde, så der kunne let opstå grænsestridigheder, især når agrene havde ligget brak eller ved sandstorme. Så var en ny opmåling nødvendig. Det kaldte man "rebning". Agrene var målt i bredden, "rebet" længden af agrene var derimod ubestemt. Man vogtede nøje over, om nogen pløede ind i fællesjordene.

Som det fremgår af ovenstående havde hver gård sine fastlagte agre i bymarken, og som det da vil forstås spredt på mange steder. I det 16-17 århundrede regnedes til en helgård 256 agre. Med denne spredning af en enkelt gårds jordtilliggende var marknavne en bydende nødvendighed. Alle områder i Ravsted ejerlag har haft navn, mange er bevaret og kendt af de ældre, andre er i vor tid desværre gået tabt, dels ved den meget gennemførte arrondering eller ved ejerskifte.

Af et udskiftningskort 1780 fra Søndermarken ses, at brede stykker på begge sider af Flensborg-vejen er under plov, og det udvides endda på Bavnehøj mod øst ad skrånten ned mod Ballekær. Øst for byen var kun spredte og beskedne områder under plov. Heden gik så at sige helt op til byen. Mod nord lå Gammeljordene og dele af Nørremarken

i lyng. Området, der her sidst blev kultiveret, var de 13 demat, som degen fik tildelt som sit hedejod ved udskiftningen 1780, og som der- ved fik navnet "Æ Deens Hee". Mod nordvest ind mod Højst sogneskel har også ligget et stort sammenhængende hedeområde, der kaldtes "Vimmerhede".

Heden har næppe bredt sig gennem de sidste århundreder op mod udskiftningen. Vi får endda oplysning om i Tønder amts Jordebog, at man på det tidspunkt, da koloniststederne blev oprettet o. 1760, at "byens borgere og beboere havde bragt to kobler af heden under plov. Det diktat fra myndighederne om, at man skulle optage fremmede tilflyttere på ens enemarker, har sikkert fremmet initiativet.

Tre af indtægterne var under plov og blev dyrket i tre år. Udsæden var i det væsentligste vinterrug og kun i ringe omfang sommersæd, toftene, når de var under plov brugtes ofte til disse afgrøder. Da boghveden i 1600-tallet blev kendt, blev den en vigtig afgrøde. Første udsæd efter brak blev da boghvede. Næste udsæd, hvor jorden blev gødet var rug, møntrug - navnet kommer af den relativ gode afgrøde (4-5 tdr. pr. demat), og dernæst igen rug, Anden kjærvis rug". Her var udbyttet beskedent. Boghvedens foldudbytte var meget svingende.

Lå markerne brak d.v.s. i hvil, blev de afgræssede, sammen med udmarken. Der var ikke tale om udlæg, så markerne var grønne af senegræs og røde og grå af knavel og rødsyre, tarveligt pyntet med gul rundbælg og stedmoderblomster. Græsmarkerne kan lignede ved de marker i dag, hvor vi siger om bonden "han læche u-e ædde katøfle".

Det første forårsarbejde var at indgærde de marker, der skulle dyrkes. Her brugtes rishegn, og arbejdet påbegyndtes i marts.

Udmarken uden for det dyrkede område brugtes sammen med brakmarken til fællesgræsning. Det var byherdernes ubestridte domæne.

Al arbejde foregik i fællesskab: pløjning, harvning, såning og høstning, nødvendiggjort af de smalle agre, hvor man f. eks. med den store, tunge hjulplov, trukket af flere spand, ikke kunne få plads at vende på sin egen agerstrimmel. Man begyndte samtidig, og skulle helst være færdige samtidig. Arbejdets tilrettelæggelse blev forud forhandlet på byens "grande", og fulgte forøvrigt år efter år regelbette love og vedtægter, som der ikke blev ændret meget ved. Der vil senere komme en omtale af de nedskrevne byvedtægter for landsbyen.

Forårssåningen begyndte midt i april, boghveden blev dog først sået omkring 1. juni. Så kom tørveskæringen. Det var småt med tørvejod i ejerlaget, så dem har man i vid udstrækning hentet andre steder. Men der var lyngtørv at skære. Der var bestemte områder på fællesjordene, der med års mellemrum blev fordelt efter strenge regler. I Pontoppidans Danske Atlas 1775 står for Ravsted omtalt følgende: Til brændsel er i sognet intet andet end flagger eller hedetørv, som i

maj måned graves med skarpe spader $\frac{3}{4}$ alen lange og en halv alen brede og fire tommer tykke, og tørres i solen, hvortil man lader et stykke ringe land i 16-20 år ligge og begro med lyng."

Jfr. tørvesagen fra Hynding.

Før engene o. 1725 blev delt, forgik høsten også i fællig. Hver gård havde sit bestemte antal leer i gang fordelt efter ottingstallet til eks. 2 otting to leer og to skar, een otting en le og et skar. Høsten begyndte omkring 1. juli, og da har der været leen i engene fra den årle morgen. Dreng og piger var også med som "afragere", d.v.s. tage skåret væk for næste slet. De ældre kan sikkert endnu huske det, for slå græs med le, er fortsat langt ind i vort århundrede. Forøvrigt ligger det ikke længere tilbage i tiden, end at jeg som dreng har "ragt a". Arbejdet blev ligesom også ved pløjningen og kornhøsten overvåget af opsynsmænd, så ingen tilranede sig noget af en andens part. Mens sletningen stod på, kunne man, når høstletterne var kommet⁺ og de havde fået spist, se dem sidde på grønningen foran gårdene ved "harretøjet" og skærpe leen til næste dag, og de små klæmt fra hamreslagene kunne da en stille sommeraften lyde som dæmpet harpeklang mellem gårde og huse.

Kornhøsten begyndte o. 1. aug. og samtidigt i alle agre. Når høet og kornet var bjerget fra eng og mark, blev kreaturerne lukket ind "å æ hjestgrøj" i engene og ind på stubbene på overmarken. Risgærdene blev taget væk, og om man for det har haft et særligt udtryk på vor egn, er mig ukendt. På øerne kaldte man risgærdet for "ævred"-et udtryk, der er bevaret i talemåden "at opgive ævred".

Derfor var det nødvendigt, at alle var færdige samtidigt. Kneb det for nogle på grund af sygdom eller lig., hjalp naboerne til, og selv om det er ukendt for os i dag, har der nok været mange smukke eksempler på hjælpsomhed og samhørighedsfølelse i bylaget.

Arbejdsdagene var lange og hårde, men ind imellem har man da også taget sig tid til lystighed og skæmt, og i så henseende har man nok været meget hittepåsom, og nogle af de skæmtestreger har været kendt op til vor tid. Var een af naboerne f. eks. lidt sent færdigt med sit arbejde, sendte man en fluesmækker hen til ham, hvis det var dem, der forsinkede ham. Til fluesmækkeren kunne der være bundet et klæde til at tørre sveden af med. Man kunne også finde på at sende en kridtpibe til en afslappende rygepause, hvilket nok kunne være nødvendigt med det arbejdstempo. Var der tale om tærskning, så et stykke flæsk til at smøre plejlen med, så den gled lettere i hænderne og oven i dette naturligtvis et smædevers. Men ve den arme synder, der blev fanget ved overbringelsen. Han kom i vandtruget, og et bræt blev stuk-
+ hjem

ket gennem ærmerne på ryggen af ham, og hvortil fluesmækkeren blev fæstnet. Sådan, lignende et fugleskræmsel, blev han jaget af gårde.

Fællesgræsning.

Alle gårdene havde efter ottingstal græsningsret til et bestemt antal dyr. Kådnere og enkelte inderste havde også mod et fastsat pengebeløb erhvervet sig denne ret. Degnen blev betragtet som kådner, og græsning på de fælles jorde var en del af hans løn.

Ifølge vilkårsbrevene varierer det antal dyr, man græsser, gennem årene:

1593 græsses 150 heste, 370 stk. kvæg (malke- og slagtekvæg) 138 svin og 300 får.

1613 græsses 120 heste, 288 stk. kvæg, 84 svin og 182 får.

1702 græsses 154 heste, 335 stk. kvæg, heraf 150 køer 98 svin og 144 får.

1749 græsses 144 heste, 432 stk. kvæg, heraf køer 144, 48 svin og 144 får.

Hertil kommer så degnens andel. Han havde fra fordums tid ret til at græsse 6 moderheste, 6 køer, 10 får og 4 svin.

I 1749 havde degnen og 11 kådnere ret til at græsse 28 heste, 28 køer, 54 får og 4 svin.

Man undres lidt over det store antal heste, men forklaringen må være, at det har været en god salgsvare.

I 1702 blev der efter aftale forbudt at have gæs på de fælles jorde, idet de svinede damme og vandløb til. Antallet af gæs, man førhen havde ret til at græsse blev omregnet til græsningsret for får og svin. "Æ Gåsmaj", øst for byen er tidligere omtalt.

Havde man ikke kreaturer nok til at udfylde sin græsningsret, så kunne den mod betaling tilbydes en boelsmand, en kådner eller inderster, men en gårdmand havde altid forret. Der blev hvert år aftalt faste beløb for græsning af de forskellige dyr. I byvedtægten af 1593 ansattes en hest til 8 sk., et stk. kreatur 4 sk., et svin og et får hver 2 sk.

Det var strengt forbudt at overskride det angivne græsnings-tal. Jagede en bonde flere dyr ud end han havde ret, skulle de om gående fjernes, og selv om dyrene kun havde været ude en uge, skulle der betales dobbelt græsningspenge til bylaget. Overtalligt kvæg måtte før 1. maj bringes bort fra byen, og først hjemtages 14 dage efter Skt. Michaels-dag.

Det var almindeligvis forbudt at græsse fremmed kvæg på byens marker, dels var man bange for overgræsning, men dog mest af hen-

syn til evt. smitsomme sygdomme.

Fik man af andre bymænd en enig tilladelse til græsning af heste eller kreaturer udefra, var der en meget skarp undersøgelse og kontrol med disse dyr. De samme bestemmelser gjaldt også ved køb udefra. Dyrene kom som regel otte dage i karantæne, og skriftlige garantier eller mundtlige edsafklæggelser skulle gives til byens styre på, at dyrene var sunde. Bragtes med dyret, trods de omtalte forholdsregler, en sygdom, så kunne det betyde store bøudeudlæg til bylaget og til øvrigheden.

Disse strenge forsigtighedsregler kan forklares derved, at man ofte hjemsogetes af kvægepest, som førte uerstatlige tab med sig. Det er der mange eksempler på, hvor kvæg i tusindvis blev revet væk. Kendt er det særlig i tiden fra 1745-1779, da pesten ligesom i tre flodbølger gik hen over Nordslesvig.

På bygrande blev aftalt til hvilken termin dyrene måtte jages ud. Det normale var, at hestene kom ud ved 1. april, ungkreaturerne ved 15. april og køerne første maj. Det store hestehold er tidligere omtalt. En anden grund hertil var den korte opstaldningsperiode, det at bjerge tilstrækkelig med vinterfoder har tit og ofte givet problemer.

Før udbindingen havde opsynsmændene forsikret sig om, at hegn og diger var i tilbørlig stand. Ravsted var delt i to hyrdelag - de østlige gårde og de på Sønderballig udgjorde det ene, de vestlige gårde et andet. Hvert hyrdelag havde sin "Haugård", som den kaldtes i Ravsted. (i Foverup - æ Hierplads og i Korup æ Midttovt) Disse lå lige vesten for gårdtoftene ned mod "De nørre Langenge". De var i særlig grad indhegnet, idet hestene om natten var lukket inde her. Samme Haugårde kunne også bruges til græsningssteder for svin. Var de om dagen med på overdrevet, delte de her plads med hestene om natten. Køerne og ungkvæget gik løs på bygaden natten over, for ved alle veje, der førte fra byen var der anbragt led. Til småkalve havde man særlige aflukker, som i Ravsted blev betegnet "æ Kalløkke", som lå lidt vest for byen. Det samme havde man også for øg med føl "æ Øgfenne".

Tidligt om morgenen samledes kreaturer, svin, får og heste i to flokke, som hyrderne så tog sig af dem og drev dem på græs, og dagen lang blev de så opmærksomt vogtet. Midt på dagen samledes hyrderne fra begge hyrdelag og spiste de medbragte "klemmer". Der var både vest og øst for byen et bestemt mødested. Vi kender stedet øst for byen. Det var omtrent, hvor Aksel Clausens ejendom ligger i dag. Stedet kaldes i de gamle udskiftningsakter for "æ Mærrested".

Efter de gamle byvedtægter skulle flere ting iagttages ved udbindingen. Køernes hornspidse skulle saves af, så de ikke beskadige-

de andre dyr, og svinene skulle efter ganske bestemte forskrifter pryntes, så de ikke rodede for meget op, og det var opsynsmændenes opgave at efterse alt dette.

Fårene, der græssede ude hele vinteren, passedes af hyrden, og det gav aftræk i lønnen, såfremt de gik på de tilsåede rugmarker.

Søer med smågrise blev ikke jaget med ud på marken, men blev gående hjemme på bygaden, hvor de selv skulle skaffe sig føden. Slog det ikke til, var der opstillet trug, hvor de kunne fodres.

Også ænder og høns havde tilholdsplads på landsbygaden, og efter forbudet af 1702 med gåsehold på bymarkerne fik de selskab af gæsene.

Begge hyrdelag har sandsynligvis haft 3-4 lejede hyrder, og disse har desuden haft medhjælpere af drenge eller unge knøse, som de dels selv kunne hyre, eller på omgang blev stillet til rådighed fra gårdene. Byhyrderne var betroede mænd, som der stilledes store krav til ved ansættelsen. I hans løn indgik også "embedsbolig" - i Ravsted med sikkerhed for byhyrden i det østlige hyrdelag. Hyrdehuset lå på herredsfogdens grund, nordøst for gården. (Stenholdts) s. Kort s. 13. Foruden kontantløn havde hyrderne græsningsret til et par køer eller får, og desuden ret til høslet i en særlig udlagt eng "æ Hiereng", der altid lå meget langt ude ved grænseskellet. I alle bylag i Ravsted sogn støder vi på navnet Hyrdeengen.

Efter udskiftningen o. 1775 hørte hyrdebestillingen op. Der blev da ansat markmænd, hvis funktion mere havde karakter af opsyn med, at den enkelte ejer holdt sit kvæg på egne enemærker. Da glattråden i 1880-erne og senere piktråden blev taget i anvendelse holdt markmandsfunktionen op.

Hvilke forestillinger mine læsere har om datidens husdyr kan jeg ikke vide, men sammenligner man udseendet med de nutidige, så tager man i hvert fald meget fejl.

I løbet af 1700 tallet blev der gjort forsøg fra myndighedernes side at forbedre både kvæg- og hestebestand ved at hjælpe til køb af bedre hingste og tyre.

Vi har viden om, at hver bylag havde fælles tyr, og i Ravsted fik man to. Det var forøvrigt en "herre", man altid havde gjort noget ud af. Den var opstaldet i gårdene på skift, og der var regler for, hvordan den skulle fodres. Om sommeren havde den sin egen indkobling, som ofte lå langt ude ved naboskellet, det var den såkaldte "Buleng". I Ravsted ejerlag har vi to sådanne.

Al regnskab i forbindelse med fællesgræsningen foregik om efteråret på en ganske bestemt dag Skt. Martini-dag (Mortensdag) d. 10. nov. Beløbet, der kom ind, blev delt mellem bønderne efter ottingstallet. Denne dag var den helt store bygrandedag - en virkelig festdag,

hvor næppe een har været ædru. Det kneb for mange en sommer igennem at vente på "byssens regning", sådan kaldtes afregningen d. 10. nov., så man forsøgte at få kredit på værtshusene med henvisning til betaling ved denne termin. Det blev til sidst nødvendigt, skriftligt at nedfælde i byvedtægten, at krohusene ikke måtte skænke på forskud. Regningen ville, om man gjorde det, ikke blive betalt.

Endnu et par ting skal nævnes, som man hentede på fællesjordene. Det var græstørv (saide) til husrygninger (rørling el. mynding) og sand til strøning i stue og stald. Også her var der ganske fastsatte regler for, hvor meget der tikom hver. Vi ser, hvordan man i hvert indbyrdes forhold har været nøjeregnende, der næsten grænsede til det smålige, men vi kan forøvrigt også vanskeligt forestille os, og i særlig grad ikke unge mennesker, der er født ind i velstandssamfundet, hvor små ressourcerne i virkeligheden var.

---Bystævne-Grande.

I Ravsted har man brugt ordet "grand" (det nordiske ord for naboskab), når boelsmændene samledes for at træffe afgørelser, der kom naboskabet eller fællesskabet ved. Nogle terminer lå fast, ellers mødtes man, når en eller anden sag trængte sig på og skulle afgøres. Kun bønder havde medbestemmelsesret, og han skulle møde personlig, eller sende et "myndigt bud". Det kunne f. eks. være hans 15 årige søn, men aldrig konen. "Kvinder", hedder det i nogle gamle vedtægter, "hvor gamle de end er, tør ej tale eller høres på tinge", og det har nok også været gældende her. Kådnere og inderste måtte kun møde efter særlig tilkaldelse, når et af deres anliggender skulle ordnes, men de havde ingen stemmeret. Man stemte efter ottingstal, og ikke efter hoveder. Der var 24 otting fordelt på gårdene, og ved omtalen af gårdene vil de være angivet senere.

Hver by udgjorde en lille administrativ enhed, der styredes efter vedtægter og hævdvundne love, som i de mindre bysamfund blev overleveret mundtligt fra slægt til slægt, men for større samfund f. eks. Ravsted blev nedfældet skriftligt i de såkaldte byvedtægter eller vilkårsbreve. (på tysk Dorfs-beliebungen). Disse vil senere blive omtalt.

Allerede i tidlig middelalder er disse forhold skabt, hvorefter bønderne i flere hundrede år indrettede deres tilværelse. Fællesskabet har i høj grad appelleret til samarbejdets kunst, og her har det nok ofte skortet. Det åbenbarer sig tydeligt i de byvedtægter, her på stedet. De blev tit revideret, og som det fremgår i hvert fald af een af vedtægterne under kævl og strid.

Men lad os fortsætte omtalen af, hvordan bystyrelsen ellers var bygget op. Byen har haft en oldermand, som ledede bystævnet. Han var valgt og kunne sidde i "embedet" i flere år. Sandsynligvis har det været en af de ældre bønder, som havde den nødvendige erfaring, men også en god hukommelse om de bestemmelser, der ikke var skriftligt nedfældede, men som havde vundet hævd. Som hjælpere har han haft opsynsmænd, antagelig to i hvert hyrdelag. Sidstnævnte blev ikke valgt, men bestillingen gik på omgang fra gård til gård eet år ad gangen. Opsynsmændene kaldte til grande og havde opsyn med arbejdet i mark og i eng, at de bestemmelser, der var vedtaget, blev overholdt.

I bylaget var der også et par rangspersoner, der havde gård. Det var herredsfogeden og præsten. Dem er man nok omgåedes respektfuld, men ikke mere, end man mente, at de skulle dele bondekår. F. eks. står anført i vedtægterne, at idømmelser af bøder også gjaldt hr. Herredsfoged, og at hr. Pastor, hvad han forøvrigt var fri for mange andre steder, ikke kunne undslå sig for at møde til grande. Ville han ikke selv, skulle han sende sin "knægt".

Man havde et udbygget bødesystem, der gjaldt for forskellige forseelser. Kom man f. eks. for sent til et bygrande var det ensbetydende med bøde. Indvarslingen forgik forøvrigt ved, at "byssens stok" eller som den også kunne kaldes "byssens bræt" i en ganske bestemt orden gik fra gård til gård på "standende fod", som det udtryktes.

Bøderne blev altid takseret i flydende varer, længere tilbage i tiden øl, men senere omtrent fra midten af det 1700 årh. brændevin.

Bøderne kunne idømmes for "uopsættelige", og blev så fortæret efter endt forhandling. De kunne også idømmes til forfald ved "byssen regning". Et bygrande kunne således let ende i druk, der kunne føre slagsmål med sig. Der var også bestemmelser om, jeg har ikke stødt på dem på vor egn, at man ikke måtte medbringe "våben eller værge" til et bystævne. Myndighederne søgte at gribe ind mod disse forhold, og der kom en forordning om at bøderne skulle være pengebøder og så gå til sognets fattigkasse. Man har nok kun i ringe omfang rettet sig efter den forordning. Man trodsede bestemmelser og forordninger, særlig dem, der kom fra øvrigheden. Den blandede sig forøvrigt heller ikke ret meget i et landsbysamfunds indre forhold. Kun når der kom direkte klager, var man nødsaget til at gribe ind, ellers fik hvert lille samfund lov til at ordne sine egne sager i uforstyrret ro udenfra.

Kunne man ikke enes på bygrandet gik sagen, som man sagde "udi tvende parter" d.v.s. man gik til afstemning efter de førhen omtalte regler efter ottingstallet.

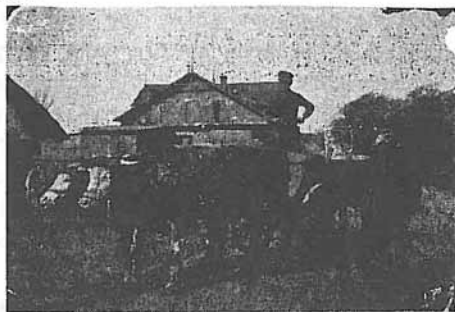
Bygrandet blev holdt under åben himmel, og det er en til vished grænsende sandsynlighed for, at det har været holdt omme "å æ stjern"

ved købmand Sørensens. Langs den gamle bygade lå fra Arrilds tid tyngdepunktet i bebyggelsen, og selv om byen havde udviklet sig, har man fastholdt det sted, som fra gammel tid havde fået hævd som samlingsplads, det i sig selv gav mere end noget andet en mundtlig aftale retsgyldighed. Og der har været leben på det hjørne, når der blev holdt bygrande. Der var også trængsel her i fællesskabets tid, når plovkarlene samledes med deres plovspand for samlet at køre til marks ved forårs- eller ved efterårstide, eller når høstkarle og høstpiger i flok drog ud til høslet eller til kornbinding. Det var oldermanden, der gav startsignalet. På hans råb: "I Guds navn da!", satte man sig langsomt i bevægelse. Denne talemåde har holdt sig helt op til vor tid. Man har ofte hørt ældre bruge det, når de skulle påbegynde noget, der lå ud over det sædvanlige.

Da fællesskabet ophørte o. 1775 mistede bygrandet ikke helt sin betydning. Der var stadig fællesopgaver, der skulle løses f. eks. alt det, der stod i forbindelse med overrislingen af engene, grøftegravningen og inddigningen, vedligeholdelse af de fælles markveje, ansettelse af markmænd, og også jordudlejningen af de arealer, der ikke var kommet med i udskiftningen i 1725 og 1775. I parentes kan anføres at disse jordlodder blev fordelt mellem gårdmændene i 1867. Den største "indtægt"- Alle mands marken-der i folkeetymologien var blevet til "Oldemorsmark" blev lagt til Stenholdts gård. Ejers i dag af kirken.

Bygrandet blev da også flyttet inden døre, og det er blevet mig fortalt, at der i Detlev Andresens gård, den tidligere herredsskriverbolig, var indrettet en særlig grandestue.

Da fællesopgaverne efterhånden skrumpede ind, holdt også bygrandet op. Det var i slutningen af 1930-erne. Der må være ført en protokol. Hvor er den?

Stående til højre i billedet Hans Cornelsen, der endnu huskes af de ældste. Han blev betragtet som byens original, og der fortælles stadig historier om ham. Til venstre ses et hjørne af "æ Svingård".

Gamle byvedtægter fra Ravsted.

Den ældste af nedskrevne byvedtægter går tilbage til 1593, forøvrigt den ældste bevarede byvedtægt i det tidligere Tønder amt. Den forfindes ikke i original, men i afskrift i to eksemplarer, den ene fra 1703, den anden kan derimod ikke tidsfæstes, men er af nyere dato.

Vedtægten er affattet på plattysk og vedtaget "Anno Domini 1593 des Medeweckens na cantate" (16. maj). Herredsfoged var Nis Hansen til Hajstrup og tingsvidnerne Calle Hansen og Kall Poulsen i Slogs herred. Den er vedtaget inden for de fire tingstokke, der gav den rets-gyldighed, og ved vedtagelsen af denne kontrakt, der både gjaldt for bønder og husmænd, erklæres alle tidligere vedtagelser "døde og magtesløse". Denne anmærkning peger tilbage på ældre vedtægter, som kan være mundtlig overleveret, indtil de nu har fået en skriftlig udformning.

Her skal kort anføres indholdet i vedtægten.

Først omtales græsningsrettighederne for de femten gårde i bylaget. Antallet af dyr for den enkelte gård er angivet, samt andre ting, der har med græsningsretten at gøre.

Dernæst er anført forpligtelsen til at møde til bygrandet, og den straf, man bliver idømt ved forsømmelse.

I næste afsnit er anført noget om den tøjrepligt, der gjaldt for heste og føl, og også de strenge straffe, for løsgående heste, hingste, svin og gæs i kornmarker og høenge er angivet.

Så omtales bestemmelser vdr. svinepryning, om græs- og lynghest på de fælles jorde, om tørvegravning og afstikning af lyngtørv, og også degnens græsningsret er anført.

Kådnernes græsningsret er optegnet, ikke i antal dyr, men taksten for de enkelte dyr, hvorefter de til boelsmændene skulle betale for deres græsningsret.

Interessant er også angivelsen af, at een af kådnerne af kådnerne i fællesjorden havde et stykke "stufland" d.v.s. et lille begrænset jordstykke indgårdet eller markeret ved sten som hans private ejendom. Det er det eneste sted i sognet, hvor vi støder på det forhold. Ejeren hed dengang Peter Smidt (smed). Smedekådet lå, hvor H. Chr. Heldts ejendom i dag ligger. Kådet fik ved udskiftningen 1775 sin jordandel i nærheden af dette stykke stufland i Ålgårdengene. Ejendommen er flyttet ud o. 1870. Ejers i dag af Peter Krikau.

I 1606 kommer en lille vedføjelse, om at kådnere og degnen har

mødepligt, når de blev indkaldt til bygrande, og i 1632 får en inderst græsningsret til en ko, 2 svin og to får.

I 1648 affattes et nyt vilkårsbrev på dansk. Dette omhandler i særlig grad fordelingen af slettere i hø høsten, som åbenbart har givet anledning til stridigheder.

I 1699 udfærdiges igen en overenskomst affattet på dansk. Det er igen en strid om hø- og kornhøst, som foranlediger den. Det slås fast, at kan man ikke komme overens, må mindretallet følge flertallet. Det slås også fast, at de små boelsmænd må rette sig efter de store. Det vil præsten ikke skrive under på, og sagen sendes til øvrigheden, hvor præsten så skal tvinges med, idet som det anføres "saa forpligter vi os samtligens naaboer, at vi hannem dertil (efter vores belevinge) med rettens middel ansøge, ville og formoder-Eder Høygynstige Øvrighed at dispensere der udi, at vi kand være tilfreds oc uden stor ruin eller stor skade."

I 1702 affattes nye vilkår for samarbejde. Her skriver alle under også præsten Thyche Thomæus Tychsen. Al græsning af gæs på fællesjorde forbydes, idet det sviner vandløb og damme til. Gåsegræsningen erstattes med retten til et større antal får og kreaturer, og en ny fordeling mellem gårdene af den fælles græsnings ret opstilles. Her er også anført betalingstakster for kådnere eller boelsmænd, der græsser dyr udover, hvad de er berettiget til.

I 1749 kommer en fornyet aftale, som sættes i kraft d. 24. maj. Denne er udformet meget udførlig, og man kan i indledningen læse "at skadelig uorden er gået i svang" og "at privatinteresser skader fællesskabet". Det skal lige anføres, at de to sidstnævnte vilkårsbreve er affattet på højtysk.

Stridens årsag var bestemmelser vedrørende overrislingen af engene. Nu bliver her klart præciseret, hvordan "vandledningen" over engene skal foregå, om gravning af grøfter og opkastning af diger. Så åvandet kan få det rette forløb.

Også alt, hvad der har med fællesgræsning at gøre bliver igen nøje klarlagt. Kådnernes ældgamle ret til græsning bliver omtalt, og det fremhæves, at enkelte kådnere, der nævnes ved navn, har særlige rettigheder.

Kalvetoftene omtales. De skal efter gammel sædvane have et indiget jordstykke tæt ved byen, og hvor hver skal betale et beløb efter antallet af kalve. Husmænd og inderste skal her betale det dobbelte.

Også søer med smågrise beholder retten til at opholde sig på bygaden under forudsætning af, at soen er tilbørlig prynt. Har grisene en passende størrelse må de følge med det øvrige grisehold ud

på bymarken.

Også bestemmelser omkring tyrekalve bliver omtalt. De skal holdes borte fra områder, hvor køer græsser, og hingstene skulle holdes i tøjr. Også sikringen af dyrkede områder bliver nævnt. Findes strejfende får eller kreaturer gående her, idømmes ejeren klækkelige bøder. Rugmarkerne måtte i efterårsmånederne ikke afgræsses, og drive dyr på stub, hvor ikke al korn var bjerget, var ensbetydende med idømmelse af strenge bøder til bylaget.

At pløje ud i den fælles jord bliver også omtalt og i så fald belagt med bøder. Det var der nemlig mulighed for, idet agrene kun var målt i bredden og ikke i længden.

For tørvegravning, afstikning af lyngtørv (flav), brug af strø-sand og græstørv til mønninger på hustage var regler fastsat.

Hvordan byen er delt i to bylag omtales ved nævnelser af gårdmændenes navne. De syv nordre gårde udgjorde et lag, de øvrige det andet, og hvert bylag delte så kådnernes dyr mellem sig.

Der var i hvert bylag ansat to opholdsmænd (opsynsmænd), valgt et år ad gangen på skift mellem gårdene, hvis opgave det var at overvåge, at alle trufne bestemmelser blev overholdt. Præsten var dog undtaget. De skulle idømme og opkræve bøder, så det har i og for sig været et lidet ønskeligt erhverv. Men der var offentligt ombud, så ingen kunne undslå sig. Efter en bestemmelse fra 8. febr. 1723, skulle en bødestraf forelægges sognepræsten, før den gik til udpantning. Det udpantede skulle forsvarligt opbevares hos opholdsmændene. Var pantet ikke indløst før en bestemt termin, blev det på førstkommande bystævne solgt til den højstbydende.

Når gadestokken blev sendt ud, skulle den uopsættelig bringes videre fra gård til gård, og den, der sidst modtog den, måtte bringe den med til det berammede bystævne.

Også afstemningsmåden bliver omtalt, og der skulle ved årets slutning Skt. Martini (10. nov.) ved "byssens regning" aflægges et nøjagtigt regnskab for indtægter og udgifter. Overskudet blev delt mellem boelsmænd efter ottingstal. Der står også i denne byvedtagt en lille, men meget talende bemærkning om, at krohusene ikke måtte skænke øl eller brændevin til boelsmændene på "byssens regning". Det ville da blive på kromandens egen risiko.

Enhver, der ønskede disse skriftlige vedtagelser til ejendom, kunne erhverve dem ved at betale afskriften. Hver af opholdsmændene fik et eksemplar til rådighed, og dette skulle gives videre til de, der fulgte efter.

De små og store boelsmænd kunne ikke enes om disse vilkår. Der blev da nedsat en upartisk voldgift, der afgjorde sagen, og ved-

tægterne blev d. 24. maj 1749 godkendt på Amtshuset i Tønder.

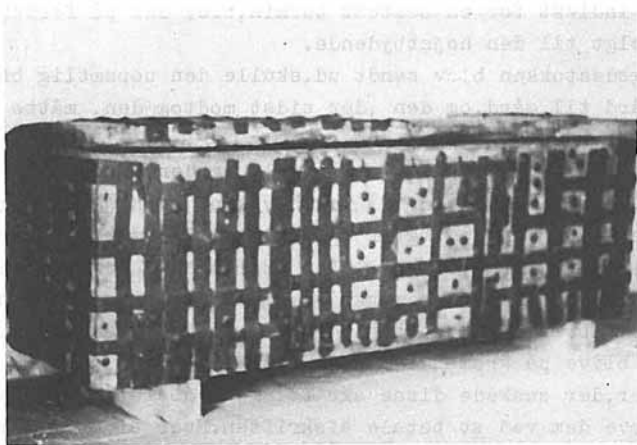
De vigtigste afsnit i byvedtægten er endnu ikke omtalt. Det var bestemmelserne vedrørende overrislingen af engene. De er særdeles detaljeret beskrevet for hvert eneste engområde. Vi får oplysning om, hvor skøttene skulle placeres, om gravning af grøfter og opkastning af diger, og også tidspunkterne for overrislingens påbegyndelse om efteråret og skøttenes fjernelse ved forårstide, hvor vandet igen fik frit løb. Man ser i disse bestemmelser i deres minitiøse udformning, at det var et forhold af enorm betydning bønderne imellem, og ganske givet også forstærket efter engfordelingen i 1725, hvor engene nu ikke lå i fællig, men hvor hver gård havde fået sit private tilliggende.

Disse vedtægter havde gyldighed helt op til vor tid, da overrislingen ophørte.

Alle bylagets dokumenter og også dens rørige formue var gemt i en egekiste forstærket med tætliggende jernbånd på langs og på tværs. Kisten var forsynet med tre låse, hvortil der skulle bruges tre forskellige nøgler. En af disse opbevarede hos herredsfogden, en hos præsten og en hos oldermænden. Kisten kunne kun åbnes, når de alle tre var til stede.

Kisten stod opbevaret i kirkens våbenhus, hvor den stadig står.

På de følgende sider er nogle overleverede byvedtægter gengivet i trykt form.

Den gamle kiste i Våbenhuset.

Engfordelingen i 1725.

Om det var et udslag af stridbarhed og rethaveriskhed eller et udtryk for virkelyst og initiativ, at de "Raftejer" bønder allerede i 1725-forøvrigt som de første i Tønder amt-, enedes om at skifte engene skal være usagt. Men kendsgerningen er, "at indvånerne og boelsmændene i Ravsted by enedes herved om, at engene, der hidtil og indtil nu har ligget i fællig, lægges sammen i større skifter og opdeles, for at enhver i fremtiden kan bruge og udnytte det til eget bedste". En landmåler fra Klokris bliver hidkaldt, og opmålingen og boniteringen kan begynde.

Det første år fordeles Tørveengene, Kjærskifterne, Kalveløkkerne og Nørrekjær. Det var ialt 64 demat, og det blev fordelt mellem de 15 gårde ved lodtrækning, således at to fik lod i Tørveengen, i Kjærskifterne var der tre, der fik del, i Kalveløkkerne fire og i Nørrekjær seks. Der blev aftalt, at grøfterne mellem lodderne skulle være tre alen brede, og vejene med grøfter på begge sider 1 1/2 alen. Skulle en gård ikke have fået efter sit ottingstal, ville det blive reguleret ved de følgende fordelinger.

Næste år fortsatte man syd for Hvirlåen med de såkaldte Toftstykker på 39 demat. Videre syd for åen Bjørnholm, Husholm, Fennenskleve og Dige- og Vormengen, samt Lille Åkrog nordlig for strømmen. Det var ca. 53 demat ialt. Dette engområde blev inddelt i 30 lodder og fordelt ved lodtrækning, dog således, at hvis man trak en lod tæt ved byen, blev det næste lod tildelt længere ude, så alle på det nærmeste fik lige lang markvej.

Så kom turen til Store Åkrog og Sønderlangeng på ca. 40 demat. Disse enge blev fordelt sammen med Bredsskift og Nørrelangenge og tilsammen inddelt i 30 lodder. Fremgangsmåden fra den tidligere deling blev også anvendt her.

Dermed var alle vestlige enge fordelt, og så man fat på engene øst for byen og først Ravnkjær. Den blev mellem diger og grøfter opmålt til ca. 33 demat. En af lodsejerne skiftede sig ud med et engstykke i Vesterengene, så der kun blev 14, der skulle dele her. Fordelingen foregik ved lodtrækning, og det udloddedes fra sydøst med solforløbet.

De næste enge var Østerkjær samt Kjærgårdengen og Ålgårdengen på 51 demat tilsammen. Også her var der sket ombytning, så der kun var 14 lodsejere, der efter det tidligere omtalte princip delte.

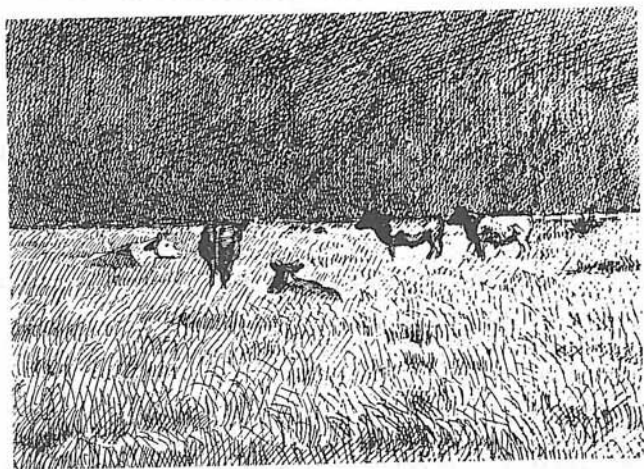
Så kom turen til Ballekjær, der som det sidste engstykke blev delt. Så var man ikke tilfreds, så skulle protesterne komme nu. Og de kom. Der valgtes da mellem boelsmændene fem mænd, der skulle gennem-

gå hele fordelingen af samtlige enge, også hvad boniteten angik. Efter at disse i påhør af samtlige "naboer", præsten og herredsfogeden havde aflagt ed" I den hellige Treenigheds navn" på at gøre det upartisk og efter bedste viden og overbevisning, gik de i gang. Der kom kun ganske små og beskedne reguleringer ud af det, og Ballekjær kunne nu deles i overensstemmelse hermed.

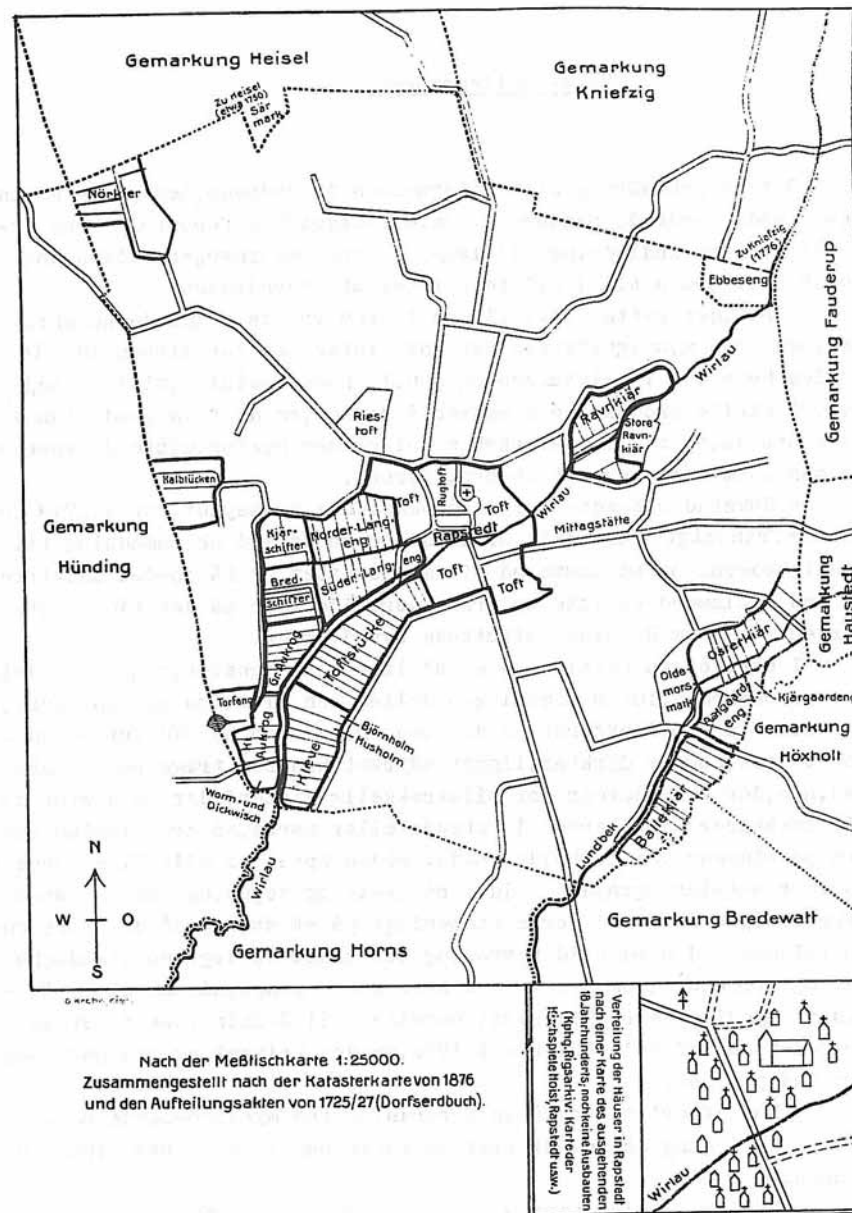
Helt op til vore dage har man med "fordelingsinstrumentet" i hånden lod for lod kunnet følge engenes deling fra 1725 i samtlige engområder. Mønsteret er i de senere år noget udvisket ved at lodder er blevet lagt sammen, og ejerforholdene naturligvis for den største part af engene helt ændret. Til eksempel kan nævnes, at hele Nørrekjær i dag ejes af Klaus Kling, Vestergård.

Vejene er derimod de samme, som blev kastet i 1725, og de ligger hen som den gang, i det store og hele allesammen.

Ved omtalen af gårdene senere, er engtildelingen fra 1725 for hver enkelt gårds vedkommende omtalt.

Kreaturer på græs i engene.

Ud af fællesskabet.

Det 18. århundrede blev reformernes århundrede, der på en skælsættende måde ændrede bøndernes gamle levesæt. Den førømtalte engfordeling var en indledning til langt større reformer, som tiden dog først blev moden til i sidste halvdel af århundredet.

Det, der sætter udviklingen i gang var de stigende kornpriser, men også myndighedernes voksende interesse for almuen. Skulle bonden have del i velstanden, og skulle hans sociale stilling højnes, så skulle produktionen sættes i vejret, og de fremsynede kunne da klart se, at skulle der skabes muligheder herfor, måtte de snærende bånd, som fællesskabet skabte, fjernes.

De Ravsteder bønder var i så henseende fremsynet, for i 1749 fremsendes frimodigt af nogle af de store boelsmænd en anmodning til myndighederne om at komme ud af fællesskabet og få jorden udskiftet. De små boelsmænd er ikke underskrivere, idet der på det tidspunkt var en strid om de sidst affattede byvedtægter.

I skrivelsen omtales de evindelige stridigheder, som fællesdriften afstedkommer. Om modsætningen mellem den flittige og den dovne, der slet ikke reflekterer på de forandringer en ny tid fører med sig. Meget jord, som er dyrkbar, ligger udyrket hen. Den træge bonde omtales, ham, der ikke sørger for tilstrækkelig vinterfoder og derfor må slå kreaturer ud allerede i februar eller marts, så græsvæksten for den påfølgende sommer holdes nede. Jorden spredt i alle fire verdenshjørner omtales også, det slider på heste og vogne, og kræver langt mere arbejdskraft end jorde sammenlagt på et sted. Også de store omkostninger ved hyrdehold nævnes, og til sidst de daglige stridigheder og processer, som hvert år koster mange penge, når de skal afgøres af myndighederne. Til sidst henvises til Jejsing, som allerede er kommet ud af fællesskabet i 1730, om den trivsel og fremgang, der der kan påvises.

Man efterlyser også en forordning fra myndighederne om at sætte det i gang, sådan udformet, at ingen bagstræbere kan hindre udlingen.

Der skulle dog næsten gå 30 år, før de fremsatte ønsker blev virkeliggjort. Om henstillingen fra Ravsted fik nogen betydning, kan ikke efterforskes, men interessant er det at spore den progressive indstilling hos nogle bønder, skønt vi da også må antage, at denne ny-

tænkning hos andre ældre konservativ indstillede bønder blev opfattet som en vederstyggelighed.

Den 10. febr. 1766 kom så forordningen: "Til fremme af indkobling af markerne og ophævelse af fællesskabet". I forordningen var angivet retningslinier, der stort set lagde det over til bønderne på hvert enkelt sted at komme i gang og finde løsninger.

Udskiftningsakterne for Ravsted by er bevaret og findes i afskrift i to eksemplarer i privat eje. I det følgende skal indholdet kort omtales. De før selve jordtildelingen førte forhandlinger er affattet på tysk, og sekretæren formodes at være herredsfogedskriver Mommen Andersen, som har bygget den mig tilhørende stråttekte ejendom i Tværgade. Selve jorfordelingen er foregået på dansk og nedskrevet på dansk.

Det første møde i Ravsted om sagen blev afholdt d. 19. febr. 1776, og forhandlingerne strækker sig så over de følgende tre år og afsluttes d. 13. febr. 1779. Man kan forstille sig, hvad samtalen har drejet sig om i disse år. Af forhandlingsprotokollen fremgår, at man først udskiftede med de Knivsiger-bønder, der havde græsningsret i Ravnkjær. Knivsig ejerlag får efter overenskomst tildelt en eng, der benævnes Ebbes-eng. (tilhører i dag Chr. Clausen i Knivsig). Så var det spørgsmålet med kådnerne og indersterne, der havde græsningsret på de fælles jorde. I forordningen var det anført, at disse skulle tilgodeses med et jordtilliggende.

To husmænd får jord på Søndermarken. Tidligere er omtalt det stykke stufland, der hørte til smedekådet. I nærheden af dette stykke særjord i Ålgårdengen tildeles denne ejendom 2 demat agerland, 9 de. hede og en demat dravjord. Den anden husmand, der også boede på Søgård grund (købmand Sørensen) får 1/2 demat agerland, 11 demat hede og lidt dravjord ud mod Hornserskellet.

Samtlige andre kådnere får deres jorde på Nørremarken, nærmest omkring "Gammeljord", der dengang lå hen i hede. De får hver 4 demat agerland og 10 demat hede og dravjord. Tre inderste får ud mod Hejsel Særmark (sekort s. 69) 18 demat hede.

Degnen, der også var betragtet som husmand, får 8 demat agerjord, øst for degnesædet og 8 demat hede ned mod Knivsig-skellet. Det førhen omtalte "Deens Hee".

Boelsmændene havde dermed været øvrighedens forordninger efterrettelige, og skønt vi vil synes, det var en dårlig akkord for husmænd og inderste med så meget hedejord og så langt ude i yderkanten, så var det helt efter den tids tankegang, det var naturligt at tænke "i rang og stand". En protest fra husmændene endte uden effekt.

Fordelingen af jordene mellem boelsmændene kunne nu begynde og

Fordelingstallet var ottingstallet. Der skal her indskydes, at opmålingen, der med stor nøjagtighed var foretaget i kvadrat-alen og runder, var tilendebragt af en landmåler fra Diernæs. Da jordene i Ravsted både hørte under Tønder amt, Kloster amt og Søgård slot var der valgt tre sande-og synsmænd af hver af disse øvrigheder.

Der kom mange fordelingsmåder i forslag bl.a. opdeling i små parceller, som så skulle udloddes, som det vi kender fra engfordelingen. Der var naturligvis en udbredt ængstelse for ikke at få det, der tilkom een, også på de rette steder. Men til sidst enedes man om den fremgangsmåde, man kaldte "bekvemmeligheds princippet" d.v.s., at inddele jorden i store sammenhængende felter, og så få den placeret om muligt ved gårdene eller så nær som mulig. Der var slet ingen tanker fremme om at flytte gårde ud i marken. Vi får det, som vi forøvrigt kender fra andre landsbyers udskiftning, en "stjerneudstyknig" hovedparcellen ved gården eller i dens nærhed og den øvrige tildeling af jord spredt længere ude. Der findes et farvelagt kort over fordelingen af jord på Søndermarken. (Rigsarkivet)

Der var ved fordelingen 16 gårde. Den ny gård var, som før omtal kommet ved deling af Jes Jessens gård. (Gottfriedsens). Hvad hver enkelt gård fik i demat, vil senere omtales ved fortegnelsen over gårde.

Der lå nordvest for byen ved Kloster-vejen i fællesjordene nogle toftegrunde, som 4 gårde i byen havde andel i. De kaldes i dag "Ristofte". Toftegrundene gik ved udskiftningen med ind i fællesjordene, og blev ved tildelingen lagt til Fedder Hansens gård. (Laurids Pedersen) De nævnte fire gårde, der ejede disse tofter har fra tidlig middelalder haft en særlig forpligtelse, sandsynligvis en kørselspligt. Ordet "Ris" kommer fra ordet "redsel", der betyder kørsel, og det er da nærliggende at forestille sig, at der er tale om en kørselspligt, måske endda over for kongen, når han var på "gæsteri" på egnen. Kongen havde i helt gamle dage ingen fast bopæl, men var på stadig rejse rundt i riget fra "kongsgård" til "kongsgård". Den nærmeste på vor egn lå i Suthatorp (Søderup), hvor Svend Estridssøn døde.

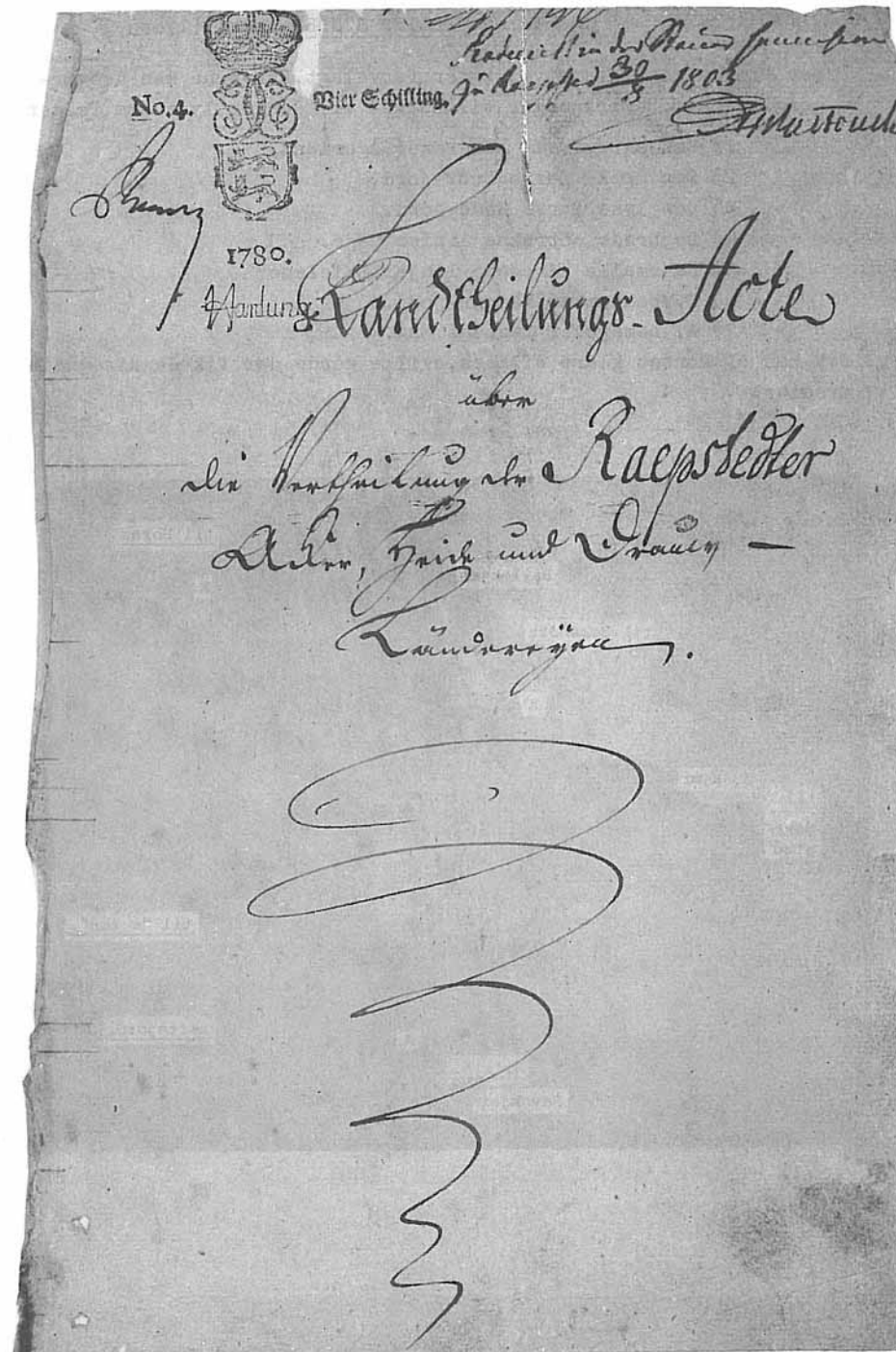
Det samlede areal, der blev udskiftet i 1779 var:

Boelsmænd	734	demat	agerland	700	de.	hede	205	de.	drav
Husmænd	53	"	"	132	"	"	14	"	"

I husmænd er degnen og inderste indbefattet.

I forbindelse med jordfordelingen blev der udlagt markveje. En af disse markveje fik navn. Det var den, der over Svangelund gik ned til Gammeljordene, hvor husmændene havde fået deres jorde. Den fik navnet "Kådnervejen". Vejen ned forbi Hans Jensens og forbi Nørregård.

N.B! Ristoft ejes i dag af S.N.Christensen, Ravsted.

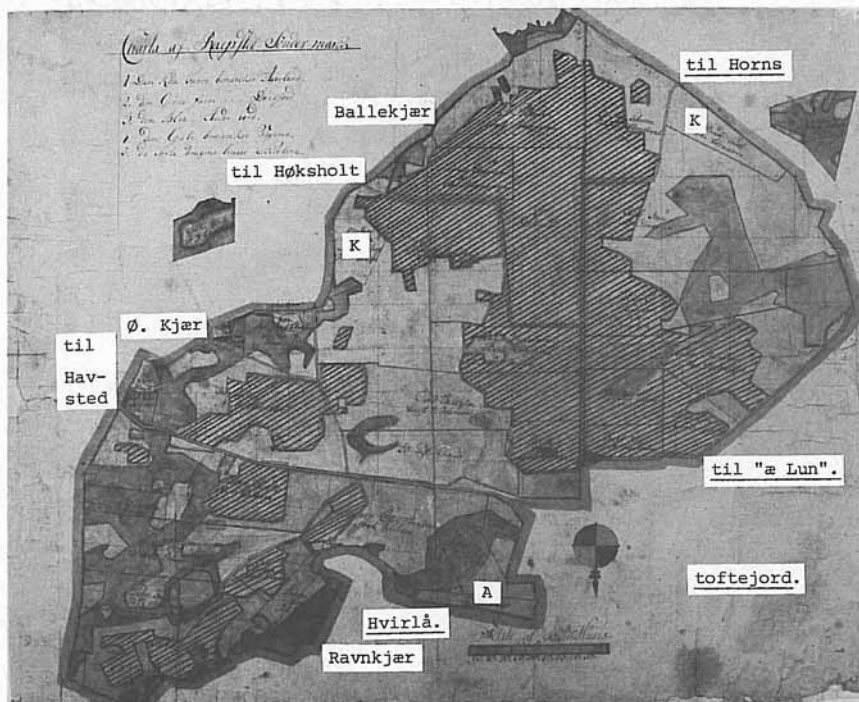

CHARTA af RAPSTED SØNDER-mark. (1780)

Kortet findes på Rigsarkivet og er farvelagt. Farverne kan desværre gengives her. Bemærkninger til kortet vil derfor lyde som følger

- 1) Det skraverede bemærker Agerland.
- 2) Den mørke farve Drav-jord.
- 3) Den lyse farve Hede-jord.
- 4) De brede optrukne linier veje.
- 5) De smalle "dragene linjer Skielene"
- 6) K. bemærker Kådner-jord.
- 7) A. bemærker Degnens Eng.

Det kan af kortet klart aflæses, hvilke gårde der fik de aftegnede arealer.

Pest, ildsvåde og andre hjemsøgelser.

Der er ikke efterladt nogle skriftlige kilder om ulykker og tragiske hændelser, der har hjemsøgt vor landsby og vort sogn, men selv om det ikke er tilfældet, så kan vi med sikkerhed vide, at sådanne er forekommet, og at de ofte efterlod sig smertelige spor.

Kvægepesten er førhen omtalt. Den kunne hærge med ganske få års mellemrum, og selv om man iagttog givne forholdsregler, så havde de lidet effekt. Besætningerne blev revet væk, og det kunne tage år, før en ny bestand blev oparbejdet.

Navnlig når krig gik over lande, fulgte sygdom og pest i dens fodspor, og det kunne gøre dybe indhug i en landsbys folketal. Brande kunne lægge gårde og halve landsbyer øde, da sådanne let udviklede sig til katastrofer, idet gårdene var bygget tæt sammen og opført i let fængbar materialer.

Men værst var det nok, når fjendtlige hære hjemsøgte en egn. Vi har kun kendskab til spredte tildragelser, som ved en tilfældighed er overleveret bl. a. fra Svenskekrigenes tid. Da ved vi, at en mand fra Knivsig blev "halv ihjelslået", og svenske soldater plyndrede kirken, ødelagde urværket og et orgelværk, ting som den gang var sjældne i landsbykirker. Og har man optrådt så respektløs over for Guds hus, så tør man næsten ikke gisne om, hvad man ellers har turdet tillade sig. Hvad svenskerne ikke nåede at få plyndret og ranet, tog de efterfølgende polske hjælpetropper sig af i en endnu værre grad. Mindelserne fra Svenskekrigenes rædsler prentede sig dybt i folks bevidsthed, og gennem fortællinger levet videre gennem generationer. En ældre mand i Hynding omtalte således polakernes hærgen-svenskerne kendte han ikke noget til-uden dog at kunne angive nogle bestemte tildragelser. Et levn fra en mundtlig overlevering om datidens rædsler, har således levet helt op til vor tid.

Og der var for mennesker dengang hverken i krig eller fred nogen steder at gå hen og kræve erstatning. Den nød, man kom i, skulle man selv overvinde og arbejde sig ud af. Øvrigheden kunne måske hjælpe ved skattefritagelser, eller ved årelang henstand påtage sig nogle af byrderne. Om et landsbysamfund har haft nogle forordninger om gensidig hjælp, er mig ubekendt, men det er nærliggende at antage. Rante en ulykke en enkelt f. eks. ved brand har man sikkert haft uskrevne love om hjælpens omfang og hjælpens art, som måske i nogen henseende har været lig de bestemmelser, der findes i en fælles brandkasse for Ravsted og Bylderup sogne fra 1794, som her kort skal

beskrives.

Der er tale om hele og halve forsikringer (halve-og hele mænd).Skete en brand i Bylderup skulle en hel mand yde en lang kørsel-evt. Tønder el. Åbenrå- og desforuden levere en drav (trave) tagrør med dertil reb eller hambånd.

Var der tale om en brand i byen var ydelsen en lang kørsel og to korte,to dagstjenester på egen kost,levere en trave tagrør,seks reb og give en skæppe rug in natura.

Var man forsikret som "halv mand" skulle man yde det halve,men fik også kun det samme,når katastrofen ramte en selv.

En husmand,der tilsluttede sig brandkassen,skulle som hel forsikret yde fem knippe tagrør,et reb og havde desuden to dages tjenestepligt på egen kost.En husmand fik ved brand af sognemænd en lang kørsel eller kort kørsel,og desforuden i tagrør og reb,hvad han selv ydede og det fra begge sogne.Husmændene havde også kun krav på tjenestepligt fra folk i byen,og skulle selv kun gøre tjeneste der.De havde ingen kørselspligt.

Enhver,der led brandskade,havde ret til den fulde kørsel af hele og halve mænd,og det skulle betales i kørsel og ikke med penge. Var der ved en brand ikke brug for al kørsel, kunne man fritages,men var så den første,der startede ved en evt. ny brand.

Der var også bestemmelser for,hvor meget hver vogn skulle læsse af bjælker,lægter og brædder,og af sten skulle pr. læs fragtes 100 stk. blegsten eller råsten og 150 brændte.

Desuden var anført,at hver neg tagrør skulle veje mindst 10 pd.

Slukning af brand og rydning af brandtomt skulle besørges af dem, der boede i byen,og var den anden by uvedkommende.Opfyldte man ikke de krav,man efter aftalen havde tegnet sig for,kunne man idømmes ret store bøder,og blev samtidigt smidt ud af " den gensidige brandkasse".Overenskomsten var i Ravsted underskrevet af 40 personer,som halve og hele mænd og kådnere.

Bønderne var jo dengang som nu underkastet "vejrgudernes" luner Tørken har sikkert været den værste svøbe.Men engene var da redningsplanken,og i kraft af disse har man de påfølgende vintre kunnet holde den værste sult fra døren.Men også afgrøderne i engene kunne komme i fare,når det slog ind med en våd sommer,så afgræsnings mulighederne vanskeliggjordes og hø og høstakke svømmede væk.Vi har ingen skriftlige kilder,der beretter om det,men lange og strenge vintre med små beholdninger har nok ofte givet bekymringer,og sulten har da i mange hjem været en nær nabo.

Om en nattefrosts ødelæggelser har vi derimod en beretning fra 1819,nedskrevet bag i en kirkebog af pastor Bargum.Han beretter føl-

gende:

Vinteren 1818-19 var usædvanlig mild og tør.I marts måned havde vi det skønneste forårsvejr,man kunne ønske sig.Allerede i april stod frugttræerne i fuld blomst , og 1. påskedag d. 11. april var der fuld græsning til kvæget.Kreaturer og heste græssede da ude over alt.Rugsæden stod så smukt,at ældre folk aldrig havde set den skønnere.Den 11. maj stod den allerede godt i skred.Alle og enhver ventede sig derfor en velsignet høst.Pinseaften d. 29. maj så man overalt rugen dræ,mens byg og havre stod tæt på markerne.Frugttræerne var afblomstrede,og æbler og pærer var i utallig mængde ansat på størrelse med en valnød,ikke et træ stod uden frugt,og græsset i engene var i god vækst.

Pinsedags eftermiddag,det var d. 30.maj,faldt tilmed en kvægende regn,og mand og mand imellem glædede man sig til den herlige høst,der var i vente.

Men lige så lykkelig,som man havde sluttet denne dag med tanken om den kommende tids rige velsignelse,lige så mistrøstige og modløse så alle ud om morgenen d. 31.maj.Om natten havde det nemlig frosset hårdt.Vinduerne var tæt tilfrosne,og ude på markerne var vandet dækket af fingertykt is.Træer stod som livløse med vissent løv og sorte frugter,havens urter var alle frosne,og rugaksene var blevet helt hvide.Byg og havre var ligesom den tidligt såede boghvede totalt ødelagt.Ude i engene så det ud som midt om vinteren.

Folk frygtede hungersnøden,thi laderne stod tomme.Rugen havde man nemlig betalt 6 mark lybsk for,og med udsigten til så rig en høst havde bønderne solgt alt,hvad de kunne undvære af deres korn. En tid trøstede man sig dog med,at kornet kunne rette sig,men det viste sig snart,at det var og blev ødelagt.

Morsomt nok fortæller pastor Bargum videre i sin beretning om katastrofen,at folk var bange for at anvende rughalmen,som var det eneste,de fik ud af årets høst.Et dengang 100 år gammelt håndskrift fra Eggebæk sagde nemlig,at kvæget ville få lungesygdom af at spise utærsket halm.Men det gik nu ikke sådan.Med tilfredshed konstaterede man da hurtigt,at kreaturerne helst ville have halmen af det utærskede korn,og heller ingen skade tog af det.Man levede ikke længere i fortidens mørke overtro.

Til alt held for landet var det kun en stribe på nogle få miles bredde ned over det slesvigske midtland,som det gik så hårdt ud over.De hårdest ramte egne var sognene på den såkaldte Tinglev-flade. Det var beboerne i Slogs herred,der kom til at lide efter denne katastrofe.

En stor hjælp blev det forøvrigt,at kornpriserne dette ef-

terår faldt stærkt, og at man året efter 1820 fik en rekordagtig stor høst.

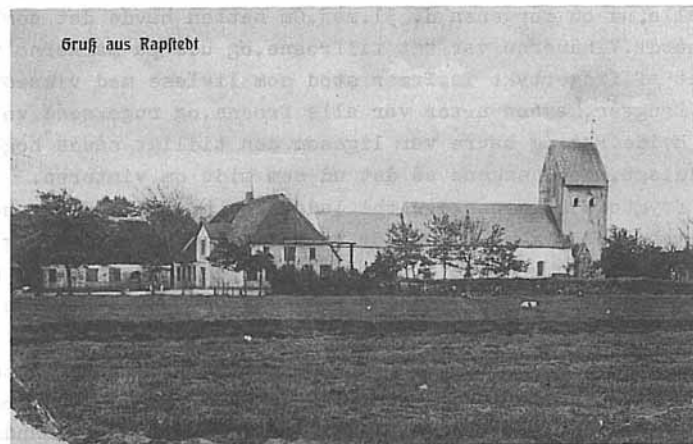
Nøden blev også afværget ved, at regeringen greb ind og gav tilsgn om sædekøbn og kontant hjælp.

Og den, der havde æren for det, at der kom hjælp til den så hårdt ramte egn, skal også nævnes i denne sammenhæng.

Det var den indsigtsfulde herredsfoged Berend Feddersen i Ravsted, hele egnens ledende personlighed, og noget af den hengivenhed og agtelse, han kom til at nyde langt over sognets grænse, kan måske tilskrives den indsats, han øvede ved denne lejlighed.

Han fik sin grav på Ravsted kirkegård, hvor en fornem gravplads blev anlagt. Ved kirkegårdsreguleringen i slutningen af 1940-erne blev gravstedet desværre fjernet.

Den ovenanførte skildring er taget fra Sønderjydske Månedsskrift 1957 affattet af H.V. Gregersen, og det er herfra den er gengivet.

Kirken set fra nord. Skolehus og degnebolig opført o. 1770 med legeplads mellem længerne. Andenlæreren boede oven på skolestuerne. Han fik sin "unden" på skift i hjemmene "det vandrende bord-", det var en del af lønnen.

Gårdenes tilhørsforhold i Ravsted sogn.

I oldtiden og et stykke op i middelalderen var bønderne frie og mødtes med kongen på tinge for at træffe bestemmelser og give love. Til denne frihed og medbestemmelsesret var knyttet værnepligten. Den føltes ofte for en bonde, der havde marker og dyr at passe, som en tung og generende pligt, og der skete da efterhånden en udvikling derhen, at en bonde købte sig fri ved at underlægge sig en storbonde (væbner), der påtog sig den opgave at stille mænd og heste til kongens hær og som betaling fik gården i pant. På den måde blev frit bondegods til storbondegods og senere i udviklingsforløbet adelsgods. Sådan gik det også her på vor egn, og meget tyder på (sagen kan ikke udforskes, idet skriftlige kilder mangler), at bønderne her underlagde sig Solvig, en storgård, der lå på et strategisk vigtigt sted, nemlig ved overgangen over Arnåen, og hvor der fra et tidligt tidspunkt har været anlagt fæstningsværker. (udgravning af et fæstningstårn vest for gården blev foretaget for få år tilbage)

Solvigs indfyldelse her i området fremsættes kun som en sandsynlighed, og vi har heller ingen kendskab til, hvor længe den har gjort sig gældende, den eneste sikre viden, vi har, er, at kun to gårde i Hejsel i 1780 er i dets besiddelse.

Det var nemlig sådan, at gårdene op gennem tiden i udstrakt grad blev genstand for handel mellem jorddrotterne, og det er umuligt at forfølge disse omskiftelser, idet skriftlige kilder savnes.

Den første sikre viden om en gårdhandel i sognet går tilbage til 1349, da Niels Hynsen i Hejsel pantsætter sin gård til klosteret i Løgum. (sandsynligvis Andreas Carstensen gård) Klosteret blev forøvrigt ejer af mange gårde i sognet, og omkring 1500 næsten halvdelen. En anden gårdhandel fra et tidligt tidspunkt (1369) er fra Korup, hvor Johs. Erichsen Blå pantsætter to gårde til sin broder Hartvig. Vi kan stadig i dag stedfæste disse gårde, idet de op gennem tiden bevarede status af frigårde.

I 1500-tallet kommer mange gårde i sognet under slottet i Tønder, og ved den forhen givne omtale af landsbyerne er de omskiftelser, vi har kendskab til, omtalt. I 1780 har vi sikker viden om gårdenes tilhørsforhold, og det er opstillet i oversigt som følger:

Tønder gods.

Ravsted:	14 gårde	19 1/2 otting-heraf flere frigårde.
Korup:	2 Gårde	3 otting-heraf en tidl. kirkefæstegård (Erv. Petersens)
Havsted:	13 gårde-10 helgårde og 3 halvgårde-de sidstnævnte frigårde, og en af helgårdene tidl. kirkefæstegård (C. Madsens)	
Stormsgård:	2 helgårde	fæstegårde
Høgsholt:	2 helgårde	fæstegårde
Horns:	3 gårde	fæstegårde ialt 8 otting (oprindelig 4 gårde-hørte i katolsk tid til Domkap. i Slesvig)
Hynding:	7 gårde	fæstegårde -6 halvgårde og 1 helgård.

Løgumkloster.

Ravsted:	1 gård	2 otting (sognefogedgård for Løgumkloster godset i Slogs herred)
Korup:	10 gårde	16 otting -heraf 5 frigårde.
Knivsig:	2 gårde (oprindelig 4 fæstegårde)	på 2 13/14 plov
Hejsel:	3 gårde- 2 gårde på 13/16 plov og 1 gård på 1/2 plov	(heraf 2 frigårde)

Kongelige gårde.

Foverup:	15 gårde	med samlet tilliggende på 37 vånd.
----------	----------	------------------------------------

Søgård.

Ravsted:	2 gårde	fæstegårde	2 1/2 otting
Foverup:	3 gårde	fæstegårde	8 vånd

Lindeved.

Foverup:	2 gårde	fæstegårde	4 vånd
----------	---------	------------	--------

Solvig.

Hejsel:	2 gårde	fæstegårde	2 plov
---------	---------	------------	--------

Af husmandssteder (kåd) var der 11 i Ravsted +degnekådet, 4 halve og et fæstekåd + 4 frie bondekåd i Foverup, et kåd i Havsted, 2 kåd i Hynding, et kåd i Hejsel og to i Korup. De fleste af disse kåd hørte under Tønder.

1221.

Det første blad i Jordebogen 1723, hvor gården beskrives.

Raabsted. Hans Løf Per
Kirchspielvoigt.

i Blied. Løf Per Grunt, sat guld
den 30 April 1723. der for
guldbr. aben al - L. S. P. in spe.
den Løf Per Grunt.

Jak Løf Per Grunt, sat guld
den 30 April 1723. der for
guldbr. aben al - L. S. P. in spe.
den Løf Per Grunt.

- 10 Løf Per Grunt.

- 15 Løf Per Grunt.

- 9 Løf Per Grunt.

- 6 Løf Per Grunt.

- 1 Løf Per Grunt.

- 1 Løf Per Grunt.

Løf Per Grunt, sat guld
den 30 April 1723. der for
guldbr. aben al - L. S. P. in spe.
den Løf Per Grunt.

- 10 Løf Per Grunt.

- 15 Løf Per Grunt.

En gård, dens avling, indbo og skatter.

For at give mine læsere et indtryk af en gårds besætnings størrelse, dens avling og bohavede, samt forpligtelser, vælger jeg en enkelt gård som eksempel. Det er den tidligere Løgumkloster Sognefogedgård (Detlev Andresens). Det var en af de store gårde, kun overgået af præstegården og sognefogedgården for Tønder gårdene. (Laurids Pedersens)

Af Løgumkloster Jordebog 1603 fremgår, at gården ejes af Katrin Jesses, og at det er en helgård. Hele det dyrkede område kan tilsås med 21 ørtug rug (1 ørtug = 2 demat). Den tilsås årlig med 7 ørtug altså 14 de., 5 de. med byg, ingen havre og 2 de. med boghvede. Der avles i engene 80 læs hø, og den har græsningsret til 12 heste, 32 stk. kvæg, 12 svin og 16 får. Vi får ingen angivelse af, hvor stor besætningen er, og heller ikke omtale af bygningernes størrelse. De årlige fæsteafgifter var 2 rigsdaler i penge og i naturalier, som for øvrigt på det tidspunkt var kapitaliseret, et svin eller ti skæppe byg, en gås, to høns og ti læs tegltør, sandsynligvis leveret til teglværket i Nørre Løgum. Desuden har gården haft andre forpligtelser, som ikke er anført her, men som bliver udførlig beskrevet i en senere Jordebog, nemlig den fra 1723.

Gården er nu fæstet af Hans Boysen, som har fået den i fæste d. 30. april samme år. Han har i indfæste betalt to speciedaler konstant. Det var ellers ikke almindeligt, som regel blev det stående som prioritet, der årligt skulle forrentes. Hans bygninger er i meget fin stand og består af 10 fag stuehus, 15 fag lo og stald, 9 fags hølade, 6 fag fåre- og tørvelade og et 4 fags baghus.

De fællesjorde tilsås årlig med 11 tdr. rug og 5 tdr. boghvede. I toften øst for gården (Rugtoft) dyrkes boghvede, og i toften vest for dyrkes to år havre og i tre år ligger den i græs til høstet og kan da give et læs hø. I Ristoft, der ligger nord for byen (se kort s. 69) dyrkes der boghvede, og denne toft dyrkes sammen med fællesjordene. I engene kan der hentes 48 læs hø, dels godt hø og dels meget dårlig, og det er besværligt at bjerge.

Græsningsret på de fælles jorde udgør 12 heste, 12 køer, 20 stk. kreaturer, 20 får og 4 svin.

Gården har ingen tørve- eller flavjord, og det nødvendige brændsel må købes. (må forstås sådan, at man har måttet leje jord til tørvegravning.

Der står desværre for denne gård ikke anført noget om bohavede, men for at give et indtryk af dets omfang, har jeg måttet ty til en

anden gård af lignende størrelse. Her står anført om "mobilier" og husgeråd følgende:

4 senge	2 egekister
1 fyrreskrin (til penge)	2 borde
4 små stole	1 håndkværn
1 bagetrug	2 bryggekar
1 væv	2 messingkedler
1 tinkrog	1 jerngrab
2 fyretænger	1 plov og tre vogne

I penge vurderet til 18 speciedaler og 178 mark. Foruden de anførte flyttelige (mobile) genstande, har der naturligvis været fastnaglede ting, så som slagbænke, alkover, evt. ovn m.m., og så uden tvivl også en brændevinsbrænder, som har været gemt til side ved optællingen, idet man var bekendt med, at myndighederne så skævt til slige installationer. Gården, hvorfra jeg har taget disse optegnelser er den tidligere P.A. Petersens gård i Korup.

Vi vender igen tilbage til Ravsted og ser på sognefogedgårdens beslag. Den var i 1723 som følger: 6 heste 10 køer og en kirkeko hvorfor der til kirken hvert år skulle betales 2 mark.

22 stk. ungkreaturer 6 får
og 4 svin.

Gården er forøvrigt i god stand, og ejeren er en solid bonde. Om markernes dyrkning oplyses følgende: Markerne ligger tre år efter hinanden under plov, og hviler så de følgende tre år. Når en mark det første år bliver brudt, får den ingen gødning og bliver tilsået med boghvede. Efter høst bliver den så gødet og de følgende to år tilsået med rug. Når gødsningen er foregået på behørig vis, er udbyttet det første år ca. 4 tdr. pr. demat, det følgende år uden gødning 2 tdr. pr. demat. Foldudbyttet ved boghveden er så varierende, at den ikke kan fastsættes. Fællesjordene består af agerland, hede og temmelig meget dravland. Agerjorden er af temmelig god kvalitet.

Da der i landsbyen findes gårde med forskellig tilhørsforhold har man i fællesskabet lavet en særlig ligning, hvorefter udgifter og indtægter deles mellem gårdene. (edslig attest af 2. febr. 1706) Gården her er i jord, da vurderet 10 daler ringere. Man kan spørge til hvad? Er denne edslige attest stadig bevaret, vil man kunne få svaret

Hvad hvilede der så af forpligtelser på denne gård. Ja, som de fleste gårde havde også denne aftægtsydelser. Den tidligere ejer var flyttet til Løgumkloster, og efter kontrakt af 6. aug. 1716 tilkom der hende følgende: Græsning til en "stadig" levende ko, og til vinter foder 4 læs hø. 3 får på fri græsning og foder. Af korn 2 1/2 tdr. rug 2 tdr. malt, to tønder boghvede og 2 skæppe havregryn. I penge 3 speciedalere, dernæst et fedesvin, det bedste af hans svin, fire gæs og 28 læs tørv.

Gården har som ydelser til amtet i Løgumkloster hidtil stået til:

Årlige fæstepenge species = 21 sp.d. 30 mark
courant = 2 sp.d. 18 mark
Contribution(matrikelskat) = 20 sp. d.

Der skal til kirken årlig ydes i kornpenge=1 sp. d. 9 mark 6 sk.

Som tiende til præsten: 2 tdr. rug og 16 mark

smør af hver mælkegivende ko 1 1/3 pd.

I parantes kan anføres, at køerne som regel var senet af, når denne ydelse blev opkrævet, og desuden 2 brød. Af denne ydelse skulle degnen have 1/3.

Et årligt offer af mand og kone 18 mark. Degnen skulle foruden den trediedel af smør og brød have 1 skæppe rug og 1/2 gås. Af brød desforuden 2 styk, og et årligt offer på 3 mark.

Gården skylder i slutningen af april iflg. den attesterede restanceregister: Cronen = 21 sp. da. 30 mark

Courant= 8 sp. da. 6 mark

På gården hvilede også arbejdspligter ved sammen med de øvrige bønder at vedligeholde veje og broer i sognet og herredet og med vedligeholdelse af den 16 fags præstebolig og det 13 fags degne- og skolehus.

For at kunne drage nogle slutninger i forbindelse med en gårds rentabilitet, kan følgende oplyses vdr. priser o. år 1700.

1 tdr. rug kostede 6 1/2 mark	1 spe. da. = 3 mark
1 " byg " 5 1/3 "	1 mark = 16 skil.
1 " havre " 4 1/4 "	1. rigsda. = 3 mark
1 arbejdshest " 48 mark	1. skil. = 12 penninge.
1 stud (600 pd) 45 "	
1 ko 24 "	
1 svin (65 pd) 7 1/2 mark	
1 får 3 "	N.B ! 1 par sko kostede=
1 lam 1 "	
1 gås 12 1/2 sk.	2 mark 1 sk
1 høne 4 1/2 "	1 par støvler = 7 mark.
1 snes æg 4 "	
1 pund smør 4 "	

En daglejers løn var otte sk. = 3 1/4 pund svinekød

Høstarbejders 16 sk. - Tærskers 10 sk. - vaskekones 8 sk.

En håndværker kunne tjene 1 mark - Arbejdsdagens længde 14

N.B! Angående skatter og afgifter, så kunne der foruden timer.

de ovenfor ordinære skatter pålignes ekstraskatter - særlig i krigstider el. andre katastrofer. De kunne være tyngende og have den tilbøjelighed, som vi også kender fra i dag, at blive permanente.

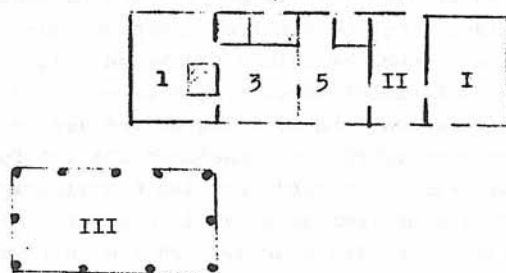
Om gårde og gårdbyggeri.

Hvor mange af de nuværende gårde ligger, har der på samme sted langt tilbage i oldtiden været bebyggelse. Vi kender meget lidt til udformningen af de ældste menneskeboliger. Da skoven endnu stod tæt her i området har byggematerialet været træ, og en gård har da sandsynligvis bestået af flere huse, som vi i dag kender det fra de nordiske lande. I R. Majborgs bog: Nordiske Bondegårde fra det forrige århundrede er der beskrivelser af gårde fra den midtslesvigske slette, og de typer, der angives her, har uden tvivl også været gældende for vor egn. Da der efterhånden blev sparsomt med træ har vore forfædre måttet bruge andre materialer, og da har vor egn været fattig på hjælpemidler, og det har husenes beskaffenhed båret præg af. Det er nærliggende at antage, at lyngtørv og græstørv har været almindelige byggematerialer i hvert fald for dele af huset. Også lertørv, som man kunne grave på de lavereliggende engområder, har fundet anvendelse, og helt op til det 1800 blev de stadigt anvendt som skille-vægge i huse. Vi kan roligt forudsætte, at i den lange periode, da træ som byggemateriale ikke var nær ved hånden, og indtil man begyndte at bygge stenhuse, har menneskevåningerne her været af en ussel standard. Vi kender nogle vurderinger af gårde o. 1700 fra egne, vi kan sammenligne os med, hvor gårdhuse blev ansat i pris til, hvad to følhopper eller otte tønder rug kunne koste. Men selv i rejsningen af disse usle rønner kom der traditioner, der vandt hævd. For det første blev gårdene bygget som langhuse, hvor folk og fæ og avling var under samme tag. Disse langhuse lå i hvert fald i Jylland som regel solrette med stalden og laden ud mod bygaden, så møddingen kunne placeres ved nogenlunde fast vej. Da stenhuse senere blev bygget, blev de lagt efter samme mønster, der var konservatisme i byggeriet, og det er der stadigt.

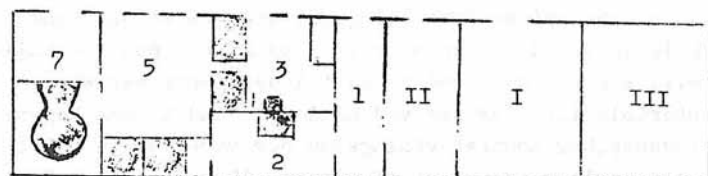
Hvornår man på vor egn begyndte at bygge huse af brændte sten er svært at tidsfæste - måske omkring år 1600, for at tage et rundt tal. Ingen af vore bestående huse går så langt tilbage, men meget sandsynligt er det, at mursten fra de ældste huse gemmer sig i murværket i ældre huse og gårde. For før i tiden kendte man til genbrug, der ikke kan sammenlignes med nutidens krampagtige foranstaltninger. Jeg har oplevet det i flere tilfælde, hvor jeg ved et hus skal have ligget ikke at finde så meget som en flis af en mursten, og må da sande det gamle sønderjyske udtryk for, når man intet får, at man "Må snok å æ stakstøj."

Stenhuse, der blev rejst her, blev præget af vestslesvigsk byggestil, selv den skik at "støge huse af" d.v.s. at støge fugerne mel-

lem stenene med kalk, før man gik over til at kalke huse, hvad der nu er almindeligt.

Figur I .

To grundplaner på gårde, som de var indrettede. Den øverste den
Figur II ældste type med den fritliggende la-
I. stald II. lo III. lade 1 fremguld. 2 køkken. 3 stue. de.
5 storstue. 7 klev.

Typisk
gård,
der følger
angivne
mønster.

H.P. Damgårds ejendom, som den har set ud. Een af de gårde, der i
1369 pantsættes af Johs. Erichsen Blå til broderen Hartvig. Ved
denne pantsætning støder vi første gang på Korups navn nedskrevet.

Huse og gårde kunne der handles med, og for at vise, hvor om-
hyggelig, man var, med at udfærdige en købekontrakt, kan der fremdra-
ges et eksempel, der på os vil virke noget barsk. Det er det gamle hus
ved kirkepladsen (ejes i dag af provst Roesen), der i 1744 kommer i
handelen. Sælgeren er pastor Chr. Zoega og køberen kniplingekræmer
Nikolaj Thyhsen fra Bredevad. Den gengives her i forkortet uddrag:

Af købekontrakten fremgår det, at alt sker meget vel overlagt,
og at kontrakten er uigenkaldelig, og så det sædvanlige "mit allem
so darinnen Erd-Niet- und Nagelfest sich befindet". Alt er anført so-
gar stenbroen nord for huset og haven med brønd sydfor. Af haven, som
er på præstens toftegrund, skal årligt til påske betales 24 sk. lybsk,
og køberen skal selv holde diget i en sådan stand, at præsten frit
kan lade sine dyr gå i toften, uden at de skal tøjres eller heles.
Græstørv til rygning må han få lov at hente der, hvor bylaget henter,
og han får også allernådigst lov til at køre ind på præstens toft
(der var et led, der hvor det gamle frysehus ligger), men kun på tids-
punkter, hvor det ikke kommer præsten til skade. Buske og træer omkring
haven tilhører sælgeren, og skal det stynes, må en tilladelse indhen-
tes hos præsten. Er der tale om frugtbuske eller frugttræer tilhører
frugterne også sælgeren. Kommer en høne til sælgerens fortrydelse ind
på toften, så forbeholder præsten sig ret til at få den udleveret-død.

Kommer huset igen til salg, forbeholder præsten sig forkøbsret.
Brændkasse-udgifterne pålægges køberen. Købesummen er 110 rigsdaler
kontant, og dertil den årlige afgift for grund og have på 24 sk. lyb.
Denne grundafgift har spøget helt op til vor tid, men er nu ophævet.

Præsten får også indført i købekontrakten, at køberen skal afstå
huset til hans enke eller ham, hvis han får lyst til at bo der ved
pensionering. Det sidste blev dog ikke aktuelt. I parentes kan anføres,
at pastor Zoega var gift med en kusine til salmedigteren H.A. Brorson.

Ved læsning af gamle købekontrakter ser man, at de er meget de-
taljeret udformet. Lad os tage det som et udtryk for den respekt, man
havde for værdierne.

Aftægtshus for pastor Egidius.

Kund und zu wissen zu sein mit, daß am unten geschriebenen dato zu uns
 dem Pastor zu Rappstedt Paul Christian Loege an rühm. und wir Nicolaus
 Tischen kaiserliche kaiserliche zu Breddewald am anderen Theil über das
 auf dem Rappstedtischen Pastorat = Loffe Gründe, wußt an des H. Landr. Beicht
 Kautzen besänkung, sondern auch folgenden einmündigen Ueberlassung
 und Käufer = Contract vollständig verabredet, geschlossen und vollzogen
 worden: Nämlich ist, dass p. t. Pastor zu Rappstedt Paul Christian Loege,
 überläßt und verläßt mit obgenanntem auf dem Pastorat = Gründen von
 mirum Antecessoris in Officio verhandelt, auf so viel besagtes, auch mit
 allem, so darunter Erd = Theil und Nagelschiff sich befindet, wir auf dem daz
 im Garten stehenden Brunnem, und der auf dem an diesem Hause gelegenen Wein
 brunnem, sein altes Ding mit nach der d. 10 Junij 1739 geschlossenen pöblichen
 Taxation von mirum selben mirum Antecessoris, verstand H. Johannitz
 Fegidij cedirt worden, mit allem demm Gerathsamen, der auf Paul Christi
 an Loege, als p. t. Pastor, daz zu gab, an H. Nicolay Tischen kaiserliche zu
 geschlossenen zu Breddewald unter nachstehenden Bedingungen:
 1. Soll Käufer H. Nicolay Tischen das ob diesem Hause auf des Pastorats
 Loffe = Gründe ringsumher stück Land zum Garten zu gebrauchen be
 rechtigt, dazinschließen aber auch jästlich auf dessen Weir und zwanzig
 Lüpfelling Grundstücken an mich dem Käufer zu verlegen schuldig
 sein, und daz selbes Stück Land selbst in einem eignen Gebäude
 stand halten, daß auf des Käufers mein Ding in meinem Loffe
 stand laß gesen laß, inmassen mir nicht zugemüßt werden muß,
 das gedachte Gartens wegen wenig im Loffe gesundes Ding zu haben,
 oder zu pflanzen, sondern Käufer muß seinen Garten selbst als ein
 digne, daß das Ding nicht fürwahrkommen kan. Damit jedoch diesem
 Befriedigung so viel besser beschaffen könne, so wird ihm zugestanden,
 alle, wo der ganze Dorfs = Gemeinde dergleichen hat, daz daz zu
 geben, und selbe durch die jüngere Priester und des H. Landr. Beicht
 besänkung stehende mich zu ständige und verbindende Offerte daz,
 zu lassen, jedaz mir in so weit, daß es zu meiner und meiner weigere

Byens gårde.

Gottfriedsens gård.

Tønder gods.-friboende -indtil 1771 en 2 1/2 ottings-
gård.

Ejere:

1593	Jep Jørgensen
1702	Jes Petersen
1735	Christen Jessen
1749	Jes Jessen
1789	Peter Jessen
1812	Thies Hansen Stenholdt
1857	Niels Petersen Stenholdt

1727 ved engfordelingen tildeles gården 44 demat
1776 ved udskiftningen- nu 1 7/8 otting
agerland: 58 de. 113 3/4 rode
hede: 73 de. 58 1/2 "
drav: 22 de. 152 "

Tofte: byggested 98 1/4 rode
kålgård: 54 "
hustoft: 3 de. 33 1/4 rode
eng i toften: 1 de. 98 1/4 rode
Der ligger et hyrehus på gårdens grund.

Nedlagt gård-har ligget, hvor Chresten Jensens hus
i Storegade ligger.

Tønder gods.- 1 otting-frigård.

Ejere:

1593	Peter Jørgensen
1702	Nis Petersen
1725	M. Boesen og J. Nissen
1778	Iver Christiansen
1877	Matthias Petersen

1727 ved engfordelingen tildeles gården 17 de.

1776 ved udskiftningen:
 agerland: 32 de. 174 rode
 hede: 26 de. 89 "
 drav: 6 de. 70 "

Toftejord:

Grønning og byggested: 112 3/4 rode
 kålgård : 37 1/4 "
 gårdtoft:
 ager: 163 rode
 eng : 1 de. 17 1/4 rode
 rugtoften: 147 1/4 "

Udflyttet ejendom-Nørregård.

har ligget, hvor tømrer Holms hus
 ligger.

Tønder gods- fæstegård på 1 1/4 otting

Ejere:

1593 Peter Callesen
 1603 Sidsel Callesen
 1702 Jens Jacobsen
 1734 Jacob Jensen
 1757 Andreas Jakobsen
 1797 Jacob Jensen Andresen
 1840 Andreas Jakobsen
 1855 Peter Lautrup Petersen
 1865 Calle Hansen Cornelsen
 1877 Thomas Nissen

1727 ved engfordelingen tildeles gården 23 de.

1776 ved udskiftningen:

agerland: 37 de. 67 1/4 rode
 hede: 53 de. 139 rode
 drav: 15 de. 12 1/2 rode

Toftejord:

byggested og grønning: 66 3/4 rode
 kålgård: 33 3/4 "
 i hustofte: agerland: 46 1/2 "
 eng : 157 3/4 "

Rugtoften uden kådsjord: 1 de. 96 1/2 rode

Der lå på denne gårds grund et kåd. (N. Heinsens)

Laurids Petersens gård.

Tønder gods-fribonde på 2 1/2 otting-1/2 otting kir-
 keland.

Ejere:

1593 Hans Nissen
 1613 Hans Nissen
 1702 Chresten Jacobsen
 1735 Chresten Jacobsen
 1750 Fedder Hansen
 1800 Hans Cornelsen
 1834 Cornelius Cornelsen
 1853 Hans Cornelsen -er da på 2 otting
 o. 1900 oprettes to Kiellerrente -gårde på dens
 jorde "æ Lund" og så den senere benævnte "Ves-
 tergård"
 1727 ved engfordelingen tildeles gården: 44 de.
 1776 ved udskiftningen:
 Ager: 77 de. 77 rode
 hede: 70 de. 5 3/4 ro.
 drav: 32 de. 155 rode

Toftejerde:

hustoft: 128 3/4 rode
 kålgård: 81 1/2 "
 eng i hustoft: 1 de. 133 1/2 rode
 Rugtoft : 2 de. 111 rode
 Ristoft : ager 5 de. 21 1/2 rode
 drav 1 de. 103 1/2 "

Ejeren af denne gård var sognefoged for Tønder gårde.

Detlev Andresens gård.

Løgumkloster gård -fæstegård- 2 otting.

Sognefogedgård for Kloster gods i Ravsted og Bylderup sog-
 Nedlagt 1970. Lå oprindeligt, hvor den tyske børnehavn
 ligger. Blev ved køb af herredsskriverens hus flyttet over
 på den anden side vejen-stald og ladelænge opført o. 1870.

Ejere:

1593 Jes Hansen
 1702 Marten Martensen
 1725 Hans Boysen
 1778 Andreas Boysen
 1790 Jacob Boysen
 1805 Jørgen Poulsen
 1829 Peter Lautrup Petersen (Frederiks-
 gårde i Drave
 1867 Andreas P. Andresen
 1903 Detlev Andresen

Der lå på denne gårds stavn i Rugtoft tre ejendomme. Herreds
 fogedskriverboligen. Kroen (det nuværende mekanikerværksted)
 og det gamle stækte hus nord for denne.

1727 ved engfordeling 35 de.

1776 ved udskiftningen:

ager : 60 de. 151 1/2 rode
 hede: 68 de. 95 1/4 "
 drav: 21 de. 89 "

Toftejorde: grønning og byggested: 102 1/2 rode

kålgård : 62 3/4 "
 gårdtoft ager : 132 "
 eng : 116 3/4 "
 Rugtoft : 1 de. 178 3/4 "
 Ristoft -ager: 1 de. 86 "
 eng : 83 1/4 "

Nedlagt gård-har ligget, hvor mejeriet ligger.

Hus-toften været ejet af Tjelle Tjellesen.

Tønder gods- fribonde 1 1/4 otting

Ejere:

1593 Nis Christensen
 1613 do
 1702 Paul Chrestensen
 1725 Jørgen Nikolajsen
 1761 Nikolaj Jørgensen
 Jørgen Nikolajsen
 Hans enke gifter sig med Thies
 Stenholdt.
 1845 Nikolaj Jørgensen Nikolajsen
 1877 do
 nedlægges-mejeriet bygget på grunden
 1887.

1727 ved engfordelingen: 20 de.

1776 ved udskiftningen :

ager: 39 de. 151 1/4 ro
 hede: 42 de. 159 1/4 "
 drav: 17 de. 75 1/4 "

Toftejorde: byggested og grønning 60 1/2 rode

kålgård: 36 "

agerland i toft: 112 1/4 "

eng i toft : 75 1/4 "

Rugtoft og kålgård: 1 de 37 1/2 R

Ristoft: ager 1 de. 7 1/2 rode

eng 34 3/4 "

Der lå en kålgård i Rugtoft og da også et hus, det
 kan være bagerens.

Nedlagt gård- "æ Svingård" har ligget, hvor

mejeriejerens bolig ligger.

Tønder gods- bondegods- 1 1/4 otting

Ejere:

1593 Jes Autsen
 1613 do
 1702 Peter Høgh
 1744 do
 1777 Claus Jakobsen
 1792 datteren Anna Chaterina og brud-
 gom Jes Petersen.
 1830 Peter Johannsen Petersen
 1865 Carsten Volquardsen Petersen
 1879 Matthias Lorenzen og Jes P. Peter-
 sen.
 1885 Jesper Åkjær

1727 ved engfordelingen 23 de.

1776 ved udskiftningen:

ager: 37 de 48 roder
 hede: 32 de. 116 1/2 "
 drav: 16 de. 109 1/4 "

Toftejorde: byggested og grønning 53 1/4 rode

kålgård: 29 "

hustoft: ager 101 1/2 "

eng: 68 1/2 rode

Rugtoft:
kålgård: 68 1/2 rode
toft : 160 1/2 "

Ristoft: ager: 1 de. 27 roder
eng : 36 "

Da der er kålgård i Rugtoft har der ligget et hus, det
må være Nansen Petersens.

Nedlagt gård-har ligget, hvor Jens Hansens beboel-
ses hus og smedie ligger.

Søgård- gods fæstegård på 1 1/4 otting

Ejere:

1593 Hans Petersen
1702 Peter Rossen
1725 Andreas Jakobsen
1778 Jakob Andresen
hans enke Maren Jakobs
1867 H.P. Callesen
1877 Christine Callesen
går i arv til Stenholdterne og bræn-
der 1913.

1727 ved engfordelingen: 23 de.

1776 ved udskiftningen :

ager: 39 de.

hede: 31 de

drav: 18 de.

Toftejorde: byggested: 60 roder

kålgård : 45 "

hustoft : ager- 116 roder

eng : 45 "

Den søndre toft: ager 152 roder

eng 80 "

Rugtoft med kålgård: 134 "

På denne gårds grund i Rugtoft lå det førhen omtalte sme-
dekåd, der havde et stykke stufland i Ålgårdengene. I 1776
ejedes kådet af Matthias Iversen.

Udflyttergård-Hans Jensen "Lundsgård"

Søgård-gods fæstegård 1 1/4 otting
har ligget , hvor Andreas Johansens hus ligger.

Ejere:

1593 Jep Knudsen
1702 Jahn Jessen
1725 Jørgen Paulsen
1778 Paul Jørgensen
Behrend Feddersen (herredsfoged)
1867 Carsten V. Petersen
1877 Evald Petersen

1727 ved engfordeling: 23 de

1776 ved udskiftningen:

ager: 39 de.

hede: 56 de.

drav: 11 de.

Toftejorde: byggested og grønning: 91 roder

kålgård : 44 "

ager: 2/3 af hustoft : 117 "

eng 1/3 " " : 59 "

Søndertoften (syd for åen): 2 de.

og 158 roder

Der lå på denne gårds stavn tre huse: Thomas Thomæus Thy-
chsens ejendom, et hyrehus (Steinbecks) og et kåd, der den-
gang ejedes af Willantz Petersen. (Den gamle Købmansgård
Thychsens ejendom lå, hvor P. Pedersen har bygget sit hus.
Gården er flyttet ud o. 1880.

Nedrevet ejendom (det gamle slagterhus)

Først etableret i 1771, som medgift får denne gård
5/8 af den nuværende Gottfridsens gård. (5/8 otting)

Tønder-gods fribonde 5/8 otting
lå på lejet grund og Søgård grund.

Første ejer Thomas Thomæus Thychsen, søn af kniplin-
gekræmer Nikolaj Thychsen, der boede i provst Roesens
hus, og var søn af en tidligere præst i Ravsted Th. Thomæ-
us Thychsen. Ejers senere af H.P. Callesen, og kommer se-
nere i Slagtemester Reisner Hansens besiddelse. Nedrevet
o. 1930

1776 ved udskiftningen:

ager: 18 de. 179 3/4 r.
hede :28 de. 142 1/4 r.
drav: 5 de. 1113/4 r.

Toftegrund:

husgrund: 6 3/4 rode
toft : 2 de. 2 3/4 rode

Toften var den ,der langs åen gik hen til den gamle
Benævnes (ikke) Rugtoft. bro.

Jørgen Petersens gård "Sønderballe"

Tønder-gods- frit bondegods 1 1/4 otting

Ejere:

1593 Batzen Petersen
1613 Frellof Petersen
1702 Jørgen Lorenzen
1778 Jørgen Matzen

1877 Jes Peter Petersen

1727 engfordelingen: 22 de.

1776 udskiftningen :

ager: 40 de.

hede: 18 de

drav: 19 de.

Toftejorde:

byggested og grønning: 65 roder
kålgård : 75 "

toft syd for gården: 2 de. 148 r.

toftstykke: 138 ro.
(se kort s.13)

Tre gårde i byen ejede et Toftstykke.

Udflyttergård -har ligget, hvor slagter Cl. Clau-
sens ejendom ligger.

Tønder gods- bondegods 1 otting
Gården blev efter brand flyttet syd i byen. Ejers
i dag af Peter Jacobsen.

Ejere:

1593 Frello Jessen

1613 do

1702 Hans Petersen

1725 Jesper Petersen

1735 Peter Hansen Bau

1778 Jakob Petersen Bau

1805 Peter Jakobsen Bau

1835 Nis Petersen Bau

1836 Andreas Jørgen Hansen Smidt

1851 Rasmus Matthiesen Callesen

1877 Peter Bertelsen Thomsen

Det sted ,man kom fra, fik man ofte knyttet til
sit navn. Bau-Bov kan hentyde til Bov ved Bylderup.

1727 engfordelingen: 18 de.

1776 udskitningen :

ager: 30 de. 5 3/4 r.

hede: 45 de. 5 3/4 "

drav: 16 de. 120 "

Toftejorde:

byggested og grønning: 78 3/4 r.

sin kålgård : 38 3/4 "

sin Sønderft: 2 de. 133 rode.

I denne toft lå langs med vejen tre kåd, blandt disse
smedekådet for smeden i det østre bylag.

En markvej førte lige syd for gården ind i Peter Ja-
kobsens toft (se Farvergården)

Ejerforholdene ved de enkelte gårde er ikke lige fuldstæn-
dige. Det overlades til den enkelte interesserede selv at ar-
bejde videre hermed ved hjælp af Skyld- og Panteprotokoller og
tinglysningsbøger. Angående engfordelingen kan man på grund-
lag af dr. H.P. Carstensen, Hejsel, udarbejdelser, helt præcist
angive, hvilke englodder hver enkelt af de anførte gårde fik

tildelt. For udskiftningens vedkommende kan det også tilnærmelsesvis klarlægges på grundlag af udskiftningsakterne fra 1776. Enkelte gårde - Gottfriedsens, Detlev Andresens, Stenholdts og naturligvis præstegården, har helt op til vor tid beholdt den jord, de fik tillagt dengang, uændret. På Sparekassen hænger et kort over udskiftningen af Søndermarken med angivelse i farve, hvad der er ager, hede og drav, og med optegnede streger og angivelse af navne på hver tildelt jordlod.

Stuehus af smedekådet i Sønderbyen.

Nedlagt gård - på Havstedvej.

Har ligget, hvor Chr. Clausens hus ligger.

Opstået ved senere deling af gård med toftejord i fællesmarken efter en enig beslutning mellem bønderne - en såkaldt "svoren toft". Ordet er ikke anvendt nogen steder, og kilder derom savnes. Det få stå hen som en antagelse, der er begrundet med, at den ligger langt uden for det givne mønster.

Tønder-gods - frit bondegods - 1 1/4 otting

Ejere:

1593	Frello Petersen
1613	do
1702	Lorents Petersen
1725	Lorents Petersens arvinger
1735	Hans Lorentzen
1753	Peter Petersen
1775	Christen Petersen

fortsat ejere:

1810	Peter Chr. Jepsen el. Christiansen
1838	Peter Chr. Jepsen
1877	Nissine Christiansen

Gården har været ejet af Thomas Thomsen, og nedlagt o. 1920.

1727	engfordelingen:	23 de.
1776	udskiftningen:	
	agerland:	38 de. 92 1/2 r-
	hede:	25 de. 125 3/4 r.
	drav:	16 de. 157 3/4 r.

Toftejord:

byggested og grønning:	63 3/4 ro.
sin kålgård :	54 1/4 "
gårdtoft :	2 de. 55 1/2 "
Toftstykke :	124 rode
(se kort s. 13)	

"Sønderballe" - Jørgen Petersens ejendom.

Ravsted præstegård.

Kirkegods - 3 otting.

den største gård i sognet.
oprettet sammen med præsteembedet på nyinddragne tofter øst for Rugtoftene. Den store åbne plads mellem præstegården og kirken var præstejord. Her placeres senere to kirkekåder, hvoraf en til præsteembedet knyttet kapellan beboede det ene. Vi ved, at halvdelen af indtægten på kirkekroen (Tjelles) tilfaldt ham. Senere blev der på kirkens grund bygget et aftægts- og pastorhus af pastor Agidius o. 1735. (Provst Roesens hus)

Ejerne er lig med de præster, der har embedet ved Ravsted kirke, og gården skulle hver gang købes af forgængeren, bortset fra det 16 fags stuehus, som var embedsbolig. Nemtest var det da, at gifte sig med en evt. enke, og i den forbindelse se bort fra aldersforskellen, hvilket der kan gives eksempler på.

1727 ved engfordelingen 52 de.

1776 ved udskiftningen

ager: 97 de.

hede: 54 de.

drav: 40 de.

Toftejorde:

Byggested og kålgård: 2 de. 50 r.

Nørretoft (Margrethen-toft): 5 de. 159 "

Toftstykke : 123 "

Præstejordene er bortset fra enkelte parceller udstykket. Dette er sket efter sidste krig (i halvtredserne). Indtil da har jordene været udlejet. På en hovedparcel nord for byen blev der oprettet en forpagtergård "Nygård"

Stenholdternes gård.

Tønder-gods frit bondegods 2 otting.

Ligger også uden for det egentlige bebyggelsesmønster og er i lighed med de to forrige gårde blevet til senere. Har tjent som herredsfoged gård.

Ejere:

1593 Jes Jessen

1613 do

fortsat.

Ejere: 1702 Hans Jessen
1725 Matthias Knudsen herredsfoged
1763 Johs. Godfred Knudsen do
1775 Hans Petersen do
1798 Riebe
1818 Retskriver Thomsens arvinger
1839 M. Jonas Moll
1842 Kaj Werner Fursen
1851 Joh. Fr. Lornzen
1853 Jørgen Rasch Jørgensen
1867 Johann Ludvig Jørgensen
1877 Jørgen Peter Stenholdt

1727 engfordelingen: 35 de.

1776 udskiftningen :agerland 65 de. 78 1/2 r.
hede: 57 de. 117 1/4 "
drav: 15 de. 66 "

Toftejorde: byggested: 67 r.

kålgård: 34 "

toft-ager: 145 1/4 r.

eng : 1 de. 98 3/4 r.

Bytter ved udskiftningen en eng i Ravnkjær med en Søndertoft. (syd for smed Jens Hansen)

Forsamlingsgården. - købt og udstykket af Statens Jorilovsudvalg.

Tønder -gods -frit bondegods 1 1/4 otting

En nyere opstået gård-tilsyneladende ved deling af en Rugtoft, hvor gården er placeret i den østre ende. Krovirksomheden er sandsynligvis af nyere dato (?), derimod har der været farveri her, betinget af en god beliggenhed ved åen og byens vandingssed, hvor de besad en lille eng ned til. Den kendte Tinglev farverslægt Johannsen stammer herfra.

Ejere:

1593 Frello Jessen

1613 Laurens Frellofsen

fortsat:

Ejere:

1702 Peter Jepsen
 1744 Jacob Petersen Farver
 1769 Peter Jacobsen Farver
 1807 Jacob Petersen Farver
 1843 Peter Jacob Petersen
 1861 Jørgen Chr. Autsen

1727 engfordeling: 23 de.

1776 udskiftningen:

ager: 39 de. 102 1/2 rode

eng : 15 de. 123 1/4 "

drav : 19 de. 137 1/2 "

Toftejerde: hussted og grønning: 80 1/4 rode

kålgård: 52 1/4 "

eng i toften : 1 75 rode

(her skylledes tøjet.)

Den sønder toft : 2 de. 32 rode

eng i samme : 77 "

Rugtoft : 1 de. 51 3/4 r.

Thies Hansen Stenholdts gård (Gottfriedsens).

Huse og kådnersteder.

Når talen er om huse og kåd er det meget vanskeligere at finde oplysninger om dem end gårdene. Huse blev, som tiden gik, opført på gårdenes toftegrund, og nogle af disse fik efter overenskomst med bønderne græsningsret på fællesjordene ved evt. afståelse eller udvidelse af samme og derved status som kåd, fæstekåd eller bondekåd afhængig af, om man boede på lejet grund eller købt grund. Kåd er opstået på et tidligt tidspunkt i middelalderen, og deres antal så op gennem årene vokset. Også enkelte inderste fik græsningsret, et tilfælde heraf er omtalt tidligere.

I Tønder Jordebog fra 1613 er der en opgørelse over kådne-re, hvis ejendomme er opført på Tønder godsets grund og kirkegrund. Følgende med navns nævnelse er anført:

Jes Matthiesen bondekåd med kålgård.

Christen Nissen " " "

Mads Schrøder " " "

Christen Hansen " " "

Jep Nissen " " "

Tjelles kro, idet der her også er indtægt af 1/2 krovirksomhed.

Degnen (navnet ikke anført) et større kåd.

Thomas Petersen-kirkefæstekåd med kålgård.

Herr Marten Pastor (præstens kapellan) fæstekåd med kålgård og 1/2 krovirksomhed

På Søgård-grund har vi vished om et kåd-smedekådet, og har der så også ligget et kåd på Løgumkloster-grund får vi ialt ni kåd i 1613, foruden degnekådet.

Af Udskiftningsakterne i 1776 er følgende kådnere nævnt:

1776.

Jørgen Johannsen (bødker)

Nommen Andresen

Christen Rossen

Iver Christiansen

Jakob Petersen og Peter Iversen

Andreas Jacobsen (kromand)

Martin Hansen og Carl Voigt

Frelle Poulsen Schmidt

Carsten Petersen (snedker)

Niels Peter Dinsen og Hans Jessen

Matthias Iversen

1867.

Iver Iversen

Hans Åkjær

Nikolaj J. Nikolajsen

Matthias Petersen

Hans Boisen Jepsen

Nis Thomas Nissen

P.C. Christiansen

P. Lautrup Petersen

Carl Sønnichsen

Johs. Ahnholm og P. Jacobsen

Hans P. Callesen

Desuden er degnen og fire inderste nævnt:

1776	1867
Frederik Lagesen-degn i 62 1/2 år	Christian Christensen
Inderste:	
Martin Erichsen	Peter Lohmann
Markus Sørensen Becker	Johs. Åkjær
Rasmus Clausen	Casper Raben
Willantz Petersen	Hans Cornelsen

Af Udskiftningsakterne af 1776 fremgår yderligere, at: "samtlige byens kådnere var først tilkendt, at tage deres land hos Hejsel markskjel, som var bestemt, at hvert helkåd, nemlig 4 demat agerland og 10 demat drav og hede, hvorpå Matthias Iversen ved en akkord blev tilladt efter bonitet at nyde sin andel på den Sønder-Mark hos sit der gamle "Stufland" vesten for Ålgårdengen."

De ti kådnere får da ved Hejsel skel i og omkring Gammeljordene deres tilliggender, ialt i agerland 41 demat og 130 roder, i hede 75 demat og 101 1/4 ro. i drav 8 demat og 174 1/4 ro. De tre inderste får samme sted 18 demat hede og 3 demat drav. En markvej blev anlagt forbi Svangelund (Hans Jensens) og det nuværende "Nørregård" ned til kådnernes og inderstenes ny erhvervede jorde benævnet Kådnervej.

Matthias Iversen fik ved sit stufland på Søndermarken 3 de. og 12 1/2 ro. agerland (hans stufland var forøvrigt på 176 1/2 r) 9 de. og 96 3/4 ro. hede og 132 1/4 ro. drav. (1 de. = 180 ro.)

Willantz Petersen fik som inderst også sit jord på Søndermarken ind mod Horns-skellet. Han fik af agerjord 76 ro. og af hede 10 de. og 104 ro.

Degnen var den betydeligste af kådnerne. Det kommer tydeligt frem ved jordtildelingen. Han får 8 demat agerland 18 de. og 123 r hede og af drav 1 de. 18 1/4 ro.

Kan vi placere de forskellige kåd i byen? På mit nuværende kendskab er det for mig umuligt. Jeg lægger derfor opgaven hen til mine kære læsere, og navnene fra 1867 på kådnerne kan måske for nogle af de ældre læsere lede på vej. Lidt kan dog på forhånd oplyses. Willands Petersen boede i købmand Sørensens ejendom, Iver Christiansen på den nedlagte ejendom syd for Tjelles kro. Andreas Jakobsen havde Thomas "Sajles" kro, og Matthias Iversen havde smedekådet, der lå, hvor H. Chr. Heldts hus ligger. Jacob Petersen og Peter Iversen er den nuværende Søren Thomsens gård, og Martin Erichsen boede i Hilda Jensens hus. Markus Sørensen boede i det gamle stråttækte hus, der i dag ejes af Markus Hansen, og hvor der førhen var bageri. P. Lohmann boede o. 1870 i det nuv. kirketjener hus.

Husmandsbyen i Hejsel.

I 1924 købte Udstykningsforeningen for de Sønderjydske Landsdele af gårdejer Andreas Carstensen 59 ha. jord, og samme år afhændede Peder Gad ved Den nordslesvigske Kreditforenings mellemkomst 44 ha.

De godt 100 ha blev da udstykket i husmandslodder og tildelt ansøgerne. For at komme i betragtning var det en forudsætning at have opsparet 2000 kr. i rede penge eller beslag. Og der var ansøgere nok. I 1925 blev de otte ejendomme sønden for Strømmen bygget, og året efter i 1926 blev der rejst 5 nordenfor ialt 13 nye ejendomme. Deres jordtilliggende blev fra 13 - 21 demat, alt afhængig af jordens bonitet og kultur.

Stenene til de nye brug, det var cementsten, blev strøget nord for Peder Gads gård af en stenstrygerfamilie, der havde rejst en beboelsesbarak på stedet. I videst mulig omfang hjalp de nye lodsejere med i byggeriet ved til eks. kørsel eller som "plejsmand". Det var nemlig nødvendigt at holde bygningsomkosterne inden for det beløb Staten stillede til rådighed som byggelån. Det kunne ikke helt nå sammen endda, hvilket et regnskab over byggeomkostninger ved Hans Iversens ejendom, som er indføjjet, viser.

Det kneb også med fra begyndelsen at få fuld beslag på ejendommen. Således gik det flere år, før nogle fik anskaffet sig det nødvendige trækdyr, og man måtte da i førstningen låne sig frem. Landbrugskrisen først i 1930-erne gjorde ikke kårene lettere for de nyetablerede husmænd, enkelte bukkede da også under, men de fleste klarede skærene ved en slidsom indsats. For ejendommen kunne ikke give til livets opretholdelse, så det var nødvendigt at søge arbejde ved siden af som mælkekusk, tørvearbejder, arbejde ved mergelbanen o. lig. Men glæden ved at have foden under eget bord, at have egne marker og dyr at passe gav de fornødne kræfter, og det var ikke et enkelt mandsarbejde, for kone og børn var med og ydede deres bidrag til fælles bedste. For sognet blev denne udstykning en gevinst på flere måder, dels derved at førhen karrige områder ved intensiv dyrkning gav større afgrøder, men den største fordel var de mange nye hjem, der på den måde skabtes, hvor der voksede en børneflokk op, der af forældrene lærte pligttroskab, ansvarsfølelse og arbejdsglæden at kende.

I 1954 blev der ved præstejordenes udskiftning tildelt de Hejseler husmænd 10 tdr. land tillægsjord, men det medførte ikke, at denne brugsform kunne overleve i den udvikling, som landbruget i de følgende år kom ind i. Flere ejendomme er i dag nedlagt, og de-

res jorde lagt ind til bestående brug. En værdifuld epoke i landbrugets historie her i vort sogn som andre steder, er nær sin afslutning.

Fra jorde fra Andreas Jørgensens ejendom blev o. 1930 etableret et gårdbrug, der i dag ejes af Oluf Martensen.

Et husmandssted i Hejsel. (Hans Iversens)

Stormsgård.

Stuehuset af H. Hoffmanns ejendom.

Bygge - Konto

for Hr. Hans Iversen, Hejsel

Material	2919 42
Hver	1667 52
Højegeds	283 31
Pump	55 -
Hvæsarbejde	19 00
Tømmerarbejde	6 00
Guldkerarbejde med Material	744 -
Tagværkerarbejde med Material	1190 59
Land	50
Architekt, Administration, Bekendtgørelse	
Indtægter og Renter for Udbetalt Beløb	360
	<u>Nr. 9769 84</u>

Konto - Udlæg

	for Hr. Hans Iversen, Hejsel	Debet	Credit
	Ans for Jord	91 00	
26	2 fra Finansministeriet		71 55
3	10 6% Renter fra 1/1 - 30/6 26	236 35	
	2 Saldo		2181 35
		<u>Nr. 9336 35</u>	<u>9336 35</u>
1	An Guld	2181 35	
2	" 6% Renter fra 1/1 - 3/8	10 81	
	for Opbejling af Bygningen	9769 84	
	2 fra Finansministeriet		11295 -
	Saldo		667 -
		<u>Nr. 11962 00</u>	<u>11962 00</u>
2	An Saldo	Nr. 667 -	

Ravsted som herredsfogedby.

Ravsted har også været herredsfogedens by. Herredsinddelingens oprindelse er ukendt, men fra gammel tid var danernes rige inddelt i sådanne områder helt til Ejderen. Syd herfor er inddelingen ukendt. Herrederne var så igen inddelt i sysler, og af sådanne var der tre i det land, der senere fik en særstilling i riget under navnet Slesvig, det var Ellum syssel, hvor Ravsted hørte til, Isted syssel og Barvit syssel. Stednavnet Barvit er i dag ukendt, men har sandsynligvis ligget nær det nuværende Kolding.

I hvert herred var der et herredsting, hvor sager af større rækkevidde blev afgjort, da bønder endnu var frimænd, men indskrænkede sig derefter til sager af retslig art inden for herredsområdet.

Herredsinddelingen er langt ældre end sogneinddelingen, og vi her i vort område blev lagt under et herred, der blev betegnet Laurup herred, det herred, der senere fik betegnelsen Slogs herred-efter Slogs å.

Vi kender ikke herredsfogedernes navne så langt tilbage i tiden, men som den gamle magtfulde boplads Ravsted fra oldtiden har været, må det antages, at herredsfogeden ofte har haft sæde her. Tyngdepunktet for bebyggelsen helt fra gammel tid lå i øst- og nordsiden af området -herredet- og først ved yderligere landnam ind i det nuværende Bylderup- og Burkal sogne ændredes bebyggelsesstrukturen, og tingstedet flyttedes til et mere centralt sted, og navnet ændredes til Slogs herred.

Fra et gammelt dokument fra 1480 ved vi, at herredsfogeden boede i Ravsted. Hans navn var Jes Tamssen, og det underbygger den førhen omtalte antagelse. Fra 1519 træffer vi herredsfogederne på Hajstrupgård i Bylderup sogn, men i 1719 vender de igen tilbage til Ravsted og forbliver her til 1864. Herredsfogedgården er tidligere omtalt.

Uden at overfortolke noget, er det ikke utænkeligt, at flytningen af herredsfogedriet til Hajstrup gård i begyndelsen af 1500-tallet, kan sættes i forbindelse med magtkampen mellem kong Chr. d. II. og adelen, idet man ved ansættelsen af Nis Hinrichsen sikrede sig en adelstro forbundsfælle. Jfr. beretningen fra Urnehoved tingsted.

Ravsted sogn havde før to sognefogeder, een for Tønder gårde og een for Kloster-gårde. Embedet var knyttet til bestemte gårde i byen, de største og anseeligste, og det var for Tønder-gårdens vedkommende Laurids Pedersens gård, og for Kloster-gårdens vedkommende Detlev Andresens, hvor sognefogderiet var udstrakt til hele Slogs herred.

Ravsted Mejeri.

Ravsted mejeri blev oprettet som et andelsmejeri og bygget i 1887. Da det var bygget blev det betragtet som et af de flotteste på hele egnen. Initiativtageren var degn Petersen, der også blev formanden for andelsselskabet, og han tog selv aktiv del i arbejdet ved om morgenen før skolegangen at veje mælk ind. Han var forøvrigt et foretagsomt menneske ud over det sædvanlige og havde et enormt talent for tal. Om samme degn fortælles også, at mens præsten var på prædikestolen, gik han hjem og gav kreaturerne det sidste foder, for at ingen kostbar tid skulle spildes.

Mejeriet løb ind i mange vanskeligheder. Man skiftede ofte bestyrere, og mælkemængden var også af begrænset omfang o. 1900 udbetaltes der således kun 100000 mark til leverandørerne, og det kneb at klare udbetalingerne uden at skulle låne.

I 1917 væltede mejeriskorstenen i en storm og faldt tværs over vejen, men heldigvis kom ingen til skade.

Det var forøvrigt en stor dag i Ravsted i 1887, da mejeriet startede, og det var en stolt Hans Bødewadt fra Havsted, der kørte det første læs mælk hen foran penonen. I tagetagen i mejeriet var der indrettet lejligheder, og gendarmen i Ravsted boede der en overgang.

I 1919 blev mejeriet solgt til et konsortium og var fra nu af privat mejeri, men havde også i de følgende år vanskeligheder med driften.

I 1932 blev mejeriet solgt til den nuværende ejer Emil Christensen og kom nu ind i en solid gænge. Ved overtagelsen i 32 blev indvejet ca. 2 mill. kg mælk, i dag indvejes der 16 mill. kg.

Der er op gennem årene foretaget mange moderniseringer og udvidelser. Mejeriet producerer udelukkende smør, og mælken hentes i dag i moderne tankbiler langt udover sognets grænser.

Ravsted har også haft eget el-værk, som startede i 1914 som andelsselskab. Værket, der var drevet af en oliemotor blev først installeret i mejeriet, og flyttede i 1920 op på møllen, og var stationeret der, indtil Ravsted midt i 1920-erne fik vekselstrøm fra el-værket i Åbenrå.

Ravsted Sparekasse.

Helt fra 1864 har Ravsted sogn haft sit eget pengeinstitut, idet en Privat Spare-og Lånekasse dengang blev oprettet. Det var d. 31. marts 1864. Der findes desværre ingen protokoller fra sparekassens grundlæggelse og op til 1913, hvilket kan stå i forbindelse med, at den dette år gik i likvidation.

Men allerede året efter d. 4. juli 1914 blev den reetableret med en ny ledelse og nye garantier. Der var tyve ialt med et indskud på 1000 mark hver.

Af tidligere ledere kan nævnes "postmester" Grejsen. Han ledede sparekassen fra 1887 til 1931, og dens lokale var da i det daværende posthus. (Jes Petersens ejendom lige syd for åen) I 1931 blev gårejser Detlev Andresen leder af den, og sparekassen flyttede da om i hans gård. I 1951 blev købmand Marius Jørgensen den daglige leder, og den skifter igen lokale til hans købmandsejendom. (Fr. Willecke)

I 1957 lejede Sparekassen lokaler i det nuværende posthus, og havde til huse her, indtil den i 1971 flyttede ind i egen bygning midt i byen, og er nu her en pryd i gadebilledet.

I 1961 afløste Werner Jørgensen sin far, Marius Jørgensen, og virksomheden havde nu fået et sådant omfang, at personalet voksede til fire.

Sparekassen er en af de mindste selvstændige sparekasser. Dens virkeområde er begrænset til sognet, hvor den tilnærmelsesvis er enerådende. Dens omsætning er i de senere år mangedoblet.

Af dens velgørenhedsfond nyder mange formål i sognet gavn. Et eksempel skal her nævnes. Da Sparekassen i 1964 fejrede sit 100-års jubilæum, forærede den kirken et nyt tårnur. Det gamle ur fra 1649, der igennem de mange år havde talt døgnets timer, fik en værdig afløser.

Nuværende direktør er Werner Jørgensen, og bestyrelsens formand er Jørgen Johansen, "Kurgård".

Ravsted har også haft en andelssparekasse oprettet af tidligere degn Petersen. Det er vanskeligt at finde oplysninger om den. Den havde forøvrigt ingen lang levetid.

Ravsted Sparekasse, som den tager sig ud i dag.

Ravsted gamle posthus, hvor Sparekassen har haft til huse, og Th. Olsens butik, hvor den også har været installeret. Nederst villa bygget af den initiativrige degn og skoleholder Fr. A. Petersen.

Møjeri og skole.
"Farvergården" i ny skikkelse efter brand. (Forsamlingsgård)

Dorfbeliebungen von Rapstedt aus dem 17. u. 18. Jahrhundert¹⁾.

1. Willkür und Dingswinde für Rapstedt (1593)²⁾.

Idt Als Hansen tho Hayterup [hardesvogel] und [Ding]-hörer in Stugharde, Calle Hansen und Ralf Paulsen [samtlichen] darzulieft bekene und beizge apenbahr [vdr] allweme mit dihen unsen apene breve und vdrgeleiden dingswinde, dat anno Domini 1593 des medewedens na cantate is ersehen binnen des erge-
schewen hardes veer dingsfaden gegebene rechten de gemeinen inuohners und besittners des dorpes Rapstede, bunden und lansten, und hebben aldar vor einen besittener recht ein samptlich contract und bewilligung gemaket wegen ere grefinge, ock andere dorpes gelegenheit tho holdende, und alle vürige willkor hebben je dott und machlos erkandt dergestalt und also:

Erstlich schal ein ider na siner anpart und ottinge ottinges gelick up de grefinge hebben und holden up ider ottinge 8 möderpert, söw swien, sölein hövede quid, twelf schape, na uithwihinge nasolgenden tafelen:

	möderpert	quid	swien	[schap]
Harder	18	48	18	[36]
Frello Peterhen	8	19	7	[16]
Frello Jehen	6	16	6	[12]
Bahen Peterhen	8	19	7	[16]
Christen Frellohen	8	19	7	[16]
Jep Knudhen	8	20	[7]	[16]
Jes Jehen	12	32	[12]	[24]
Hans Peterhen	8	20	7	16
Jes Knsten	8	19	7	16
Niij Christenhen	8	19	7	16
Jes Hansen	12	32	12	24
Hans Nijhen	16	36	14	[32]
Peter Kallehen	8	19	[7]	[16]
Jep Jörgenhen	16	36	[14]	[32]
Peter Jörgenhen	6	16	[6]	[12]

Item¹⁾ [we]rdt befunden: Men de nabers, de dar awer sin antal eder vilkor heft, schal desulwe mit ein sinen nabers handeln, de tho ringe heft, dat he [em] sin grefinge thoßaden wert; wo de ander nicht wil, schal he em datsulwige in de mißal dahn edder ock also balde na Philippi-Jacobi ganth wedt ut den dorpe schaffen, und schal den, de barna in sin antal felt, fristahn, so veel em mangelt, buiten dorpes, dar idt gesundt is, tho nehmen. Und is idt also geledt: ider möderpert 8 β, ider hövede quid 4 β, ider swien 2 β, ider schap 1 β. Wol awerß befunden werdt, dat he nicht richtig reken[schap] up sin quid, klein edder grodt, nicht gemaket und de nabers mit em underkömpt und vörmerdet, dat unrecht in de tale by ihm befunden werdt, de schal sine nabers ein gut tonne beer gewen und upligen, wen idt em van de volmachtsiden wert angetoget.

Und²⁾ schal sulches jährliches jahr otting ottinges gelick geledt werden up Philippi und Jacobi dertotten und also, dat einer mach vor ein möderpert twe hövede quid, vor ein hövede quid twe swien, vor ein swien 2 schap nehmen, doch schal ganth nemandt vdröwede sin, fremde edder buten dorpes möderpert, swien, schap edder göes nehmen up de grefing, sunder so em dar in der antal van swien eder schap mangelt, mach he entweder möderpert eder vdröwör nehmen.

Van nabers sahmenkömpt.

Darbenewenß wen de nabers up de stratten thoßahmen gestewent werdt, wol also balde, wen idt angeleht, nicht bringent edder sin volmacht in sin stede, de schal 4 β vdröweden hebben, de nabers datsulwige strap thoödrerß vorgundt, so ferne he tho brödie erkandt werdt, idt sy den, dat dar wellige³⁾ [or]fachte] sinen uithliwedes.

Item wat de meisten deel der naber thoßamen gestewent entweder umme gras tho slahn, hort tho melen, färing asthofsteden, biden uphofsetten, strohme uithograwen, seltheden tho holden, ock ander dinge, so des dorpes nutte und beste sin kan, bewilliget, dat schallen de geringe alle de kleneste part nasolgen ganth vdrpflichtet sin by brödie, wo folget, und schal ganth nemandt van de nabers vdrlöwet sin gras tho slahn, ehr und thoödrn bewillige geschen is.

Van horn edder gras tho meien.

Dat horn belanget, schal ein ider nicht wider edder meer des dages, alle de gemene nabers bewilliget tho meien, under desulwe brödie; idt schal awerß de hardher uithbeslatten sin. Und schal van de nabers up Philippi und Jacobi jährliches twe volmachteslode gesetted werden, ein int sader und ein int norder balle, de des dorpes gemeine beste weel und achting darup gewen kan, dat bidie und heden und andere doent ferbich sin und wen de nabers schölen thoßamen gestewent werden. Und schal eer nicht van [uns] samptlichen wiße edder landt tho vreesen vdrlöwet sin, [idt] si den mit der ganthe nabers bewilligung.

Darbenewenß wat tho ding und recht van wegen der ganthe nabers[schap] schal vdrfölet werden, [schölen beyde] volmachteslode datsulwige dohn und twel edder meer van de nabers nehmen, welder de hardher uithheßen werdt; und wat unhoßing dar geschäldt [wegen des] dorpes beste, schal de ganthe nabers[schap] datsulwige uithlegen.

Van tydering.

Item schal nemandt vdrlöwet sin möderpert in sinthe wiße edder anders wan twischen den rogen, ydt sy den womit den nabers[schap] samptlichen bewilligung is. Ock schal nemandt thoßeladet werden sollen ahne tyder, de twe johr [oldt] is, los up de grefinge tho holden; wol söldies [dohn] werdt, de schal na dem dingswinde, so in de ganth [harde, brödiehaftig] sin, und wol sin fallen edder möderpert los hinder den wagen in de wiße edder korn lopen [lehl], schal under de brödie sin, wo folget.

Wat im tyder moti gehalten werden.

Darbenewenß schal nemandt vdrlöwet sin by der sölwige brödie, jenige beste im de tydering, idt sy halwer, möderpert, göde edder swien, loes tho slahn edder selten, ahne wat in tyder befunden wert, alle perdt und runer.

Ock schal nemandt van de nabers thoßelaten werden, in de wiße edder korn möderpert, halwer edder ander bester inthofslahn edder inthofholdende, ehr dat höuwe ingefördt ys und perde und runer int tyder wol pürwart. Stricht awerß einer schade in sin höuwe edder korn, mach he, de dar schade kridt, de perdt inshutten und nicht wederumme uithlatten, ehr beklageden klegar na der volmachtsluden wardering behalen, up dat de nabers keine schade darvan krigt, by desulwen brödie.

Van ungeplödet swien.

Ock schal nemandt keine ungeplödete swien in unse wiße gahn litten. Wen he ein edder twemahl wert angeleht und vdrbetert sich nicht, schal he 4 β gewen; wo idt thom dryden mahl geschäldt und ys ungehoersahn, schal also denne ein tonne beer an de nabers vdröweden hebben.

Wol¹⁾ ock van de nabers befunden wert, wen idt ihm von de volmachtsluden wert angeleht, dat he sin bidie nicht ungestraftlich holden, einmahl edder twe meist angepraken und doch vdrfymet, schal 4 β gewen; wo idt thom drüden mahl geschäldt, ein tonne beer. Und wat vor schaden da gescheen in wiße edder korn twischen ein ander bidie, so nicht ferbich ys, desulwe schal daröw tho recht slahn, dem de bidie und nicht de beste thoßört.

Van torß tho grawen.

Item schal ock nemandt thoßeladet werden, in ungebeelden torßschiff torß tho grawen edder in gemeiner heyde kagh torß tho grawen edder heyde in de gemeine selde slahn, sunder up sin egen thoßeelde schiff; wol dar awer beit, schal söldies nicht genehten, sunder schall under de brödie sin, wo folget.

Van gras edder heyde by dem ackerende tho slahn.

Item schal nemandt vdrögunet werden, gras tho slahn edder heyde up de ende sinen adier, ydt sy den, dat de meeste deel der naber bewilliget.

Und sader edder torß tho grawen.

Item mach nemandt van de nabers fristahn, jenige uithegers heyde tho slahn, sader edder torß tho grawen edder ock jenige kotteners in dorpe torß tho grawen, sader edder heyde tho houwen, ane den in sin egen tottschiff by desulwe brödie tho slahn¹⁾.

Wat den kstler anlangt, schal und mach he jährliches up de grefinge hebben söw möderpert, 8 küp, 10 schap, 4 swien; wat he meer heft, dar schal he billick grefinge alle de ander van gewen.

Van peter smidt.

Dewille peter smidt ein wegnich stuerde in unser seelt heft, schal he jahrellich fri up de gresing hebben 1 möderpert, 1 köy und 2 schap; heft he awerst meer, darvan tho gewen, wat billich is.

De ander köttener schullen so wol also de beyden vörbereden van dem, dat se hebben, van iber möderpert 24 μ , van iber stück quid 12 μ van de wien 2 μ , van iber schap 6 μ up philipe und Jacobi van den volmachtsluden thogeschicht werdt:

Und veertein dage darna uthlügen bi ein Mark brödie, wat brödie edder gelt de [ganze naber] schicht, van gemeine wische edder ader[lande tho vör] seelen, entwerer uthgers ehder des [dörpes inwahn] edder wat anders beyde butten edder binnen des dorpes brödie is.

Item van der hattener greisingelt [schal nemandt] ahne den hardher van den volmachtsluden, welder dat upnahmelt schullen, thogeschicht werden, dar[samt] unses bremes dorpe vermahren schal und uns dar[en] reken[schop] vör maden und [uth] unserem breme ein coppia[al] stellen latten, wo de [nabers werden besunden] ungehoerjahn: in denne dat em thom gemeine beste van den volmachtsluden wert upgeleht, schullen se im brödie, wo folget, genhamen werden.

Van volmachtsluden.

Item de volmachtsluden sin gelicken, wo se nicht mit litte uthrichten, wat im vörge[schre]wen punkten und articulen ehm uperleht wert, soldes derowegen be[sol]wige brödie underworfen sin schullen. Dydt alles ys bewilliget mit der ganzen naber[schop] und bewilliget und confirmert beyde van bunden und lanten, iber artikel fast tho holdende bu brödie an den awerichelt twe rigdaler, de hardesvaget 1 μ . Und de nabers ein gut tune beer, und sin samptlicken in dem upgemelten Nij Hansen hardesvaget sin huf gewesen und alle vörge[schre]wen artikel bewilliget und dörich vorded! Nij Hansen, Jesh Frellohen und Rahmus Matthehen vörgründt, dewille se einen vollen regel leiten, ein iber 8 möderpert holden, so fern ydt er egen sy; hebben se desulwige awerst sulwest nicht, so ern egen sy, nicht butten dorpes darvör tho nehmen, ditt alles vörge[schre]wen, also binnen veer dingeladen getiget und bewilliget, worup eschebe gemeine inwahn[er] tho Kapstede ein vullenhamen dingeswinde, weldes alle der [billigkeit] na ys van achte frame luden vörgründt worden, also weren: Truels Peterjen, Peter Bosen tho Burcharl, Nij Peterjen, Jesh Hynding tho Stad, Anders Nielsen, Peter Nijhen tho Bundt, Jens Jeshen und Hans Peterjen tho Hech, weldes derwegen uthgingen rechtes halwen sid tho bespraden, na wolbedachten mode wedder ingekamen [wunnen] eindrechtingen, dat alles, wo vörge[schre]wen, [also in] der warheit gescheen is; des in orkunt latten [up]gemelten vaget und samptluden unser infegel wettkliden [setten drucken] [spatium] dijes breves Anno, die et loco ut supra.

Anno 1606 d. 18. martzi is van den samptlichen inwahn[er] tho Kapstede alle beslatten, indeme die boelsluden hegerebe, dat de höster und hattener in jaden, dat ehr angeidt, tho strattenstefinge, wen se angeleht wert, bejegenen schullen, weldes den höster und hatteners na dijen dage tho holden erkanbt und uperleht is by brödie 4 μ lübbh.

Item in S. S. Marten Grams tide afgeslagen 2 wien, 2 schap up de otting in de gresing mit alle nabers bewillinge fast tho holden bekrete wy alle gemeine nabers mit unjer egen handt by dijen vörge[schre]wen brödie fast tho holden. Gescheen und bewilliget in Hanß Nijhen carpselvaget sin huf d. 30. martzi anno 1632."

2. Kapstедter Scheerbrief (1648).

Anno 1648 den 5. Februarij bekiender wi meenige naabo her udi Kapstede, alt vi ere blewen forlegt och forennt mit hoerandre om hooris höstid, och vor mange ein hver jerdelsch schall vere y flett; fört

S. Johannes . 5 fletter, Kreften Laverhen . 2 fletter, Peder Höck . . 2 fletter, Laverth Rache . 2 " , Laverth Jürgenhen . 2 " , Jens Wistrup . . 4 " , Peter Nijhen . . 2 " , Jahn Jeshen . . 2 " , Hanß Nijhen . . 2 " , Jesh Höck . . 3 " och en dreng til it scharr, Kreften Hindrichsen . 2 " , Hanß Peterjen . 2 " , Kreften Nijhen . . 2 fletter, Frello Jeshen . 2 " , Jesh Jürgenhen . . 4 " ,

synden ström, och 5 norden ström, Anders Peterjen 2 fletter; och hvem der nu haver mer en tre schar hver karl, da ma bi lode dette opslaa af drengen, som er Jahn Jeshen, Hanß Peterjen, Peder Höck, Kreften Nijhen.

Norden ved strömmen, hoad döver er anbelangendis, och en hver schal have: fört

S. Johannes 12, Kreften Laverhen 5, Laverth Rache 4, Laverth Jürgenhen 5, Peder Nijhen 5, Jahn Jeshen 5, Jesh Höck 8, Hanß Peterjen 5, Peder Höck 5, Kreften Nijhen 5, Jens Wistrup 8, Kreften Hindrichsen 5, Hanß Nijhen 5, Frello Jeshen 5, Jesh Jürgenhen 10, Anders Peterjen 4 döver. Sletter och döver baade udi eng och horn, ews och lige mange, efter som för til er schreuen.

Dette fört udi alle moder at holde, forpflichtet vi os ved bröde, met alle voris samptliche och vedteigt, som er til J. N. 1) 5 rdl. och til voris herrihoget Hans Nijhen 2 tynder haver, och til byen en goed lönn dobbelt oell; dette forschreuen stadsefter vi menige naber met voris egene hand.

Johannes Thomeus. Hans Nijhen. A. P. Jan Jeshen. Christen Nijhen. Jesh Jürgenhen. Peter Höck. Hans perjen. Lorenz Jürgenhen. Jens Wistrup. L. K. Jes Högh. Peter Nijhen. Frello Jeshen.

3. Kapstедter Dorfbeliebung (1699).

Bekiender vi samptlige naaboer udi Raabsted, at vi med egen villie oc velberadt moed have giort en fuldaemelig contract oc vilkor mellem os i hde — oc kornhöst, saa at hoad som vi under os paa gardsboer om forenis, at enhoer skal holde det, oc om sig saa kunde komme, at samptlig naaboerne ikke kunde komme over eens, da skal den mindste parti følge den største part; dog er det de store boesmend forbeholden, at giøre rettet i: baade med slet, riven oc indaggen i: stort oc lidt, saa som deunem best tyges, ved en lünde dls bröde til byen; oc derom nogen bilser brödsolbig oc dog icke vil udgive benefende lünde ill med goede: da skal hand give fire rigdh. bröde til voris naabigste övertighed. At vi dette samptligen bevilliger, bekrefter vi alle med voris egne hendes volwittetlig underskrivelse, som lueede i Raabsted paa gardsboer, den 28. Junij, anno 1699.

Pauwell Christensen

Hanß Perjen . . .
Jacob Jensen . . .
Marten Martensen . . .
Petter Höck . . .
Jesh Peterjen . . .
Jörgen Lausten . . .
Peter Jeshen . . .
Jens Jacobhen . . .
Jaen Jeshen . . .
Peter Nijhen . . .
Lorenz Peterjen . . .
Nij Peterjen . . .
Hanß Jeshen . . .

Effter som vi samptlig naaboer haver slegt vilkor anstillet paa byhens beste, oc vores s. sogne prest icke vilde saadant med os underskrive, oc dog hand bewises med hans forweiser at have altid holdet vilkor, saa haver vi samptligen os storligen derover at besjoere aarlagen, at slegt icke hand skee uden den gandske naaboerhabs store skade, saa forpflichtet vi os samptligen naaboer, at vi hannem dertil (efter vores belevinge) med retten middel ansjoge vilde, oc formoeder hogngsfulge övertighed at dispensere der udi, at vi hand däre tilfreds oc uden stor rulen eller store skade.

4. Kapstедter Scheer- und Willkürsbrief (1702).

Im Rahmen der Heyiligen Dreynigkeit.

Kundt und zu wißen sey hiermit vor jedermanniglichen, daß an heute untergeschelten Dato zwischen uns samptlichen Nachbarn und Böhshleuten zu Raapstedt ein beständiges Dorfes Willkür und Scheerbrief wegen unserer Gräsung aufm Felde gemacht, und weilten unser Dorf hithero von die Gänge!) an der Weide großen Schaden gehabt, auch die Wästerträndt dauern[d] verunreiniget worden, als haben wir umb deslo beher Nutzen halben die Gänge vom Dorf rein abgeschafft, worgegen wir an statz deßen auf jeden Otting zu gräßen ein Jungvieh und 4 Schafen aufgesetzt; gestalt dan ein jeden Böhshman nach advenant sein Ländereyen und Ottingzahl hinkünftig zu gräßen haben soll wie folget:

	Pferde	Röy	Jungvieh	Schafe	Schweine
der Herr Pastor Ehren Täge					
Thomas Inghen	18	18	24	36	12
Lorenz Peterjen	8	7 1/2	9	15	5
Jürgen Lorenhen	8	7 1/2	9	15	5
Hanß Peterjen	6	6	8	12	4
Peter Jeshen	8	7 1/2	9	15	5
Jahn Jeshen	8	7 1/2	10	15	5
Hanß Jeshen	12	12	16	24	8
Peter Rosen	8	7 1/2	10	15	5
Peter Högh	8	7 1/2	9	15	5
Paul Christensen	8	7 1/2	9	15	5
Marten Martensen	12	12	16	24	8
Christen Jacobsen	15	15	20	30	10
Jesh Jacobsen	8	7 1/2	9	15	5
Nij Peterjen	6	6	8	12	4
Jesh Peterjen	15	15	20	30	10
Claus Jürgenhen?)	6	6	—	12	—

schrieben. Der Text umfaßt 3 Seiten. Die 15 Nachbarn haben eigenhändig unterschrieben. Die Beliebung ist 1710 30/12, 1711 7/5, und 1721 22/9, auf dem Schlugharber Dinge vorgelegt worden. Auf der Rückseite steht: Scheer- und Willkürs-Brief von den samptlichen Nachbarn in Raapstedt de anno 1702, d. 2. Martij aufgerichtet.

Auf jeden Vollkalt 2 Pferde, 2 Röh und 4 Schafe zu grähen, wofür die Röttere von jedem Pferd jährlich zur Grasgelt geben soll 24 μ , von jeden Röh auch 24 μ und von jedes Schaf 6 μ . Man aber die Röttere etwas mehr als obgedachte 2 Pferden, 2 Röh und 4 Schafen auf der Weide benötigt haben, sollen selbige dubbelt davor ausgeben, weiln solches wieder dem alten Harbes-gerechtigkeit sey, da dan auf solchen Fall sie von jeden Pferd, so sie über den alten Berechtigkeit aufschlagen, 1 Rthl. geben sollen, vor einen Röh 1 Rthl. und vor ein Schaf 12 μ , doch mit dem aufrichtigen Bedinge, wofern wir Böhls-leuten für gut befinden, daß solche übrige Vieh, Pferde und Schafen ohne unser und des Dorfes großen Schaden auf der Weide kan gegrähet werden, sonst aber ein mehrers nicht als die alte Berechtigkeit darauf zu schlagen. Und sollen die Röttere Pferden auf der allgemeine Dorfesweide, wie vorhin geschehen, laut alten Dorfschuldbrief bey daß junge Vieh vor den Hirten gehen und alda gegrähet werden; sie sollen aber nicht a part damit treiben. Es sollen auch die Röttere jährlich und alle Jahr umb Meitag ihr Graggelt an den sempitlichen Nachbarn zur Gabsstefnung bahr bezahlen, in Entschung dehen ihr Vieh und Pferden entweder aus dem Dorf weggeschafft oder eingeschüttet werden solle. Die Röttere sollen auch ihr Vieh, Pferde und Schafen nicht bey den Böhls-leuten auf der Gräzung eindringen, sondern, wie vorerwehnt, umb Meytag daß Graggelt bey den Nachbarn zur Gabsstefnung einbringen, da dan die Böhls-leuten solches nach Ottingszahl advenant vertheilen sollen; wie ingleichen auch sollen alßdan die Nachbarn unter sich selbstn wegen ihr eigen Vieh, Pferde, Schaf und Schweine ein richtiger Gleichheit machen und deswegen Abrechnung miteinander halten, damit niemand darüber verurtheilt werden möchte. Daß dießes also von uns sempit. Nachbarn zu Gabsstefnung von der ganzen Versammlung vollkommen beliebt und bewilliget, welches hinkünftig fest und unverbrechlich soll gehalten werden, so haben wir solches Willkür und Scheerbrief, ein jeder vor sich, wohl-wißend, und wohlbedächtlich mit eigenen Händen untergeschrieben. So geschehen zu Raapstedt den 2. Martij anno 1702.

Ingho Thomæ Inghen P. L. Marten Martensen. Cristen Jacobsen.
Jes Peteresen. Jahn Jesen usw.

5a. Entwurf zu einer Raapstedter Dorfbeliebung (1749)¹⁾.

[Copia der den 24ten May anno 1749 in Kraft gesetzten Raapstedtischen Dorfs-Beliebung.

Demnach die Eingefessenen der Dorfschaft Raapstedt wegen Mangels einer ordentl. und nach denen oeconomischen Umständen eingerichteten Willkühr in verschiedne Irrungen und Streitigkeiten verwickelt worden, gleichwohl aber die-selbe sich solcher wegen niemahlen vereinbaren können, so ist endl. nachstehender Entwurf formiret worden.]

Anvendte kilder.

M. Mackeprang: Løgumkloster og dets gods.
Sønderjydske Stednavn bd. III s. 566.
R. Maigård: Nordiske Bondegårde.
Sønderjyllands Historie.
Axel Steensberg: Den danske landsby
Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte
bd. 54. si. 152.- Hans-Peter Carstensen, Hejsel: Die Dorf- und Flur-
verfassung im Amte Tønder im 17. und 18. Jahrhundert.
Trap Danmark X-2 Tønder Amt.
Pontoppidans: Danske Atlas. 1763-1781.
Tønder-og Løgumkloster amts: Skyld-og Panteprotokoller.
Jordebøger for Tønder og Løgumkloster amte-1543, 1617, 1723.
Udskiftningsakterne for Ravsted Ejerlag-1775.
Sønderjydske Månedsskrift årg. 1974. og 1957.
Arkivalier-Åbenrå Landsarkiv.
Johs. Brøndsted: Danmarks Oldtid bd. 1 og bd. 2.
De gamle byvedtægter aftrykt fra Zeitschrift d. Ges. Schl. Holst. Ge.
Forskellige mundtlige overleveringer.
Billedstoffet-gamle prospektkort og nyfotografering bl. a. af gamle
privatejede malerier.
Ikke stødt på stednavne, herunder marknavne, der ikke allerede er
registreret i Sønderjydske Stednavne.

I et påtænkt senere hæfte vil kirke-og skoleforhold og fat-
tigvæsenet m.m. blive behandlet.

Herredsfogedskriverbolig

Herredsfogedskriverbolig i Ravsted Sogn, 1775. Bygget af Herredsfoged Søren Christensen. Boligen er opført i træ og har en fladt tag. Den er i dag en del af Ravsted Sogns skole. Boligen er opført i træ og har en fladt tag. Den er i dag en del af Ravsted Sogns skole.

Herredsfogedskriverbolig i Ravsted Sogn, 1775. Bygget af Herredsfoged Søren Christensen. Boligen er opført i træ og har en fladt tag. Den er i dag en del af Ravsted Sogns skole.

RAVSTED SOGN - træk af dets historie

Copyright 1981
v/ Sigfred Nordvalg Christensen
Forsidebillede:
Herredsfogedskriverbolig, bygget 1775
ISBN 87-981088-2-4